

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Hardsyssels Årbog

1975

ANDEN RÆKKE - BIND 9

UDGIVET AF

Historisk Samsfund for Ringkøbing Amt

Hardsyssels Årbog

1975

ANDEN RÆKKE - BIND 9

UDGIVET AF
Historisk Samfund for Ringkøbing Amt

GADGAARD NIELSENS BOGTRYKKERI
LEMVIG

OMSLAGSBILLEDET:

Moderne teknik i brunkulsbrydningens tjeneste i Vestkrafts leje i Søby.

Se artiklen: Vilhelm Ahle – en brunkulsarbejder.

(Foto udlånt af Fa. H. Hoffmann & sønner A/S, Brabrand).

INDHOLD

<i>Benny Boysen</i> : Vilhelm Ahle – en brunkulsarbejder	5
<i>Kjeld B. Jensen</i> : Mads Weis – en klog mand i Vestjylland	19
<i>Axel Westb</i> : Sjældne fortællinger i vestjysk folketradition	33
<i>Laust Vestergaard</i> : Dreng- og købmandsår	47
<i>Chr. Isen</i> : Hedens pionerer i Kølkær	59
<i>Jens Graversen</i> : Skt. Barbaras messe genfundet i Struer	77
<i>Anders V. Langer</i> : Digelag på Harboøre	79
<i>N. Jensen-Dam</i> : Vejanlæg og vejarbejder for 50 år siden	93
<i>Knud Pichard</i> : Billede nummer to fra Struer Statsgymnasium	99
Småstykker	111
Boganmeldelser	114
Meddelelser fra historiske museer, arkiver og foreninger i Ringkøbing amt	118
Udvalg af litteratur om Ringkøbing amt 1973–74	127
Meddelelser og regnskab fra Historisk Samfund for Ringkøbing amt	141
Regnskab	143
Register	144

Hardsyssels Årbog 1975, under redaktion af:
Benny Boysen, Linde, tlf. (07) 48 72 46 (redaktør)
Rigmor Lillelund, Naur, tlf. (07) 43 20 44
Jørgen Østergaard, Herning, tlf. (07) 12 33 28

Vilhelm Ahle - en brunkulsarbejder

Ved Benny Boysen

Denne artikel er blevet til efter en båndoptagelse med tidligere brunkulsarbejder Vilhelm Ahle, Astrup, født 1906 i Assing. Artiklen er en stærkt omarbejdet udgave af samtalen, så den anvendte jeg-form er lidt af en tilsnigelse, for således faldt ordene ikke. Særlige karakteristiske ord og vendinger er dog bibeholdt, ligesom Vilhelm Ahle har haft det færdige manuskript til gennemsyn og godtaget dette. Firmaet H. Hoffmann & sønner, Brabrand, har særdeles beredvilligt fremskaffet illustrationsmateriale og bedes derfor modtage redaktionens bedste tak.

Ved krigens udbrud boede jeg her i Astrup. Jeg var medhjælper på det lille jævnstrømsværk, og det var en bestilling, der stort set holdt mig bundet fra 7 morgen til 23 aften til en løn af kr. 35,- om ugen, og så var jeg endda på egen kost. I sommertiden, når der ikke var så meget at bestille på elværket, var jeg indimellem oppasser for en murer, det var til 70 øre i timen, hvilket selv i 30-erne var en ringe løn.

Jeg supplerede da også indtægterne ved at grave lidt grus. Jeg havde fundet grus under en mark ikke så langt herfra og havde erhvervet mig brydningsretten hertil. I grusgraven fik jeg pludselig chancer for at blive en holden mand. En dag kom der en mand ud i graven til mig og tilbød mig 10 kroner i timen for at få lov til at benytte min grusgrav. Manden skulle levere grus til den flyveplads, tyskerne var ved at anlægge ved Borris. Den forretning ville jeg dog ikke have del i, selv om tilbuddet blev forhøjet til 20 kr. i timen, og så skulle jeg end ikke løfte en skovl i grusgraven, kun være der, mens andre læssede.

Da jeg nogen tid senere igen var ude ved grusgraven, blev jeg meget overrasket ved at finde mindst 15 vognmænd i færd med at læsse grus. Jeg henvendte mig godt gal i hovedet til entreprenøren for at få at vide, hvad fanden meningen var med den forestilling. Koldt blev jeg afvist, hvis der var noget i vejen, kunne jeg bare lige henvende mig på tyskernes kontor på flyvepladsen, så skulle jeg nok få besked. Det var nok til, at jeg blev usikker – så usikker, at jeg intet foretog mig;

for selvfølgelig skulle jeg have gjort indvendinger, jeg var jo i min gode ret, og det var dumt af mig, at lade entreprenøren ved hjælp af sin frækhed opnå det, han ikke kunne opnå med sine penge.

Men der var andre steder, hvor man kunne tjene penge, hvis man ville arbejde. I Fiskbæk ved Nørre Vium var der blevet brudt brunkul siden første verdenskrig, selv om det kun var små mængder, men nu hvor krigen skabte brændselsmangel, blev der hårdt brug for nye brunkulslejer.

I efteråret 1940 åbnede entreprenør Theut fra Viborg et lille leje i Nørre Vium. Det er næsten for meget at kalde det et leje, for det var kun et lille hul i jorden, lavet der, hvor der var mindst overjord, og det tog næppe over en eftermiddag at lave det. Men det var nok. Theut var kommet først, og da staten ønskede at overtage hullet og brydningsretten, måtte der 70.000 kroner på bordet.

Entreprenørfirmaet H. Hoffmann og sønner A/S kom nu til at tage kul op for staten, og i marts 1941 opsagde jeg min plads på elværket for at arbejde i kullene hos „æ Hoffmänner“, som vi gerne betegnede firmaet, og i det firma kom jeg til at arbejde i næsten 25 år.

Det var andre penge, der var at hente herude. På en 48-timers uge havde jeg 85 kr. og 86 øre, og tog man så de 8 timer om søndagen med, så var der en ugeløn på 105 kr. Men der skulle også leveres noget arbejde. Der blev arbejdet i to hold á 8 timer. Det havde frosset hårdt om vinteren, så der var mangel på kul, ikke mindst de store kul, der blev brudt i Nørre Vium, som anvendtes til kakkelovnsfyring.

Det eneste egentlige maskineri, vi havde, var to gamle dampgravere, som fjernede de ca. 4 meter overjord, som så blev kørt ud med tipvogne. Derunder lå et brunkulslag på et par meters tykkelse. Kullene blev brudt og læsset med greb og på tipvogne kørt ud til et harpeværk, der var anlagt nede ved landevejen. Herfra gik der statsbanespor lige til stationen i Trolldhede. Det var lavet således, at tipvognene kunne tippes over harpen.

Efterhånden kom der mange entreprenører til for at starte deres eget lille leje. En overgang var der 30–40 forskellige firmaer i arbejde i Nørre Vium. Det var folk, som gerne ville lave penge i en fart, og som ellers ikke havde den mindste forstand på brunkul. Der var adskillige trikotagefabrikanter fra Herning, der åbnede et leje, også en radioforhandler og et firma helt fra Randers var en tid i gang. De erhvervede sig brydningsretten på et mindre område uden for meget overjord, og brød så kullene, indtil der blev for meget overjord, så opgav de brydningen eller flyttede et andet sted hen.

Nogle af de små lejer blev dog aldrig rigtigt til noget, det kunne f. eks. ske, at et tømmer fik det hele til at falde sammen. Enkelte blev dårligt nok åbnet, før de igen lukkede. Således gik det et par lidt for smarte brødreovre fra Borris. De åbnede et leje uden at have penge at sætte i foretagendet, og når folk om fredagen kom for at få deres løn, så blev de tilbudt et par lussinger i stedet. Men det

*Endnu er det håndkraften, der præger arbejdet. Tjpvogne har dog afløst trillebøren.
Her læsses overjord i statens leje i Nørre Vium ca. 1942.*

gik brødrene nu også forkert af engang – det var jo ikke bare svæklinge, de havde omkring.

Den elektricitet, vi skulle bruge i lejerne, fik vi i begyndelsen fra et par gamle lokomobiler, vi havde til at lave strøm. Jeg husker, at der en dag var en mand, der fik armen revet af i en lokomobils svinghjul. Han skulle holde hjulet på top-punktet, mens maskinen blev repareret, men han fik ikke armen til sig i tide. Ikke længe efter begyndte vi at få strøm fra en højspændingstransformator, men det blev livet i brunkulslejerne nu ikke mindre farligt af.

Arbejderne i brunkullene var stort set stabile folk. Mange var familieforsørgere og passede deres arbejde godt, men de mange penge, der var at tjene, lokkede også andre til, og de kom for at få del deri uden at levere et stykke arbejde. Fra storbyerne kom en del, som vejrede let tjente penge. Vi kaldte dem gerne „ugler“, fordi de først kom, når det var ved at blive mørkt. De optrådte som spillehajer og stjal også, hvor de kunne komme til det. Det blev aldrig så slemt i Nørre Vium som i Søby, hvor der en tid næsten var restauration i hveranden barak, og hvor man godt kunne risikere at blive rullet, hvis man gik omkring med for mange penge på sig.

I Nørre Vium gik det mere fredeligt til, men vi kendte også problemerne. Vi havde en større barakby, hvor der var en del fastboende arbejdere, men mange

kom jo kørende til langvejs fra. Blandt barakkerne var også smugkroer og den slags. Vi havde navne til de forskellige, så de kunne skelnes i daglig omtale. En kaldtes „Villys bar“, en anden hed „Jernkroen“, det var et sted, hvor der handlede smuglergods og hælervarer. „Magdalenahjem“ var et pensionat, der var opkaldt efter sin opretter, den 73-årige Magdalena, og ligeledes havde den rødhårede Rasmus givet navn til sin egen smugkro „Røde Ras“.

Øvre på heden, lå en stor statsbarak, som kaldtes „Buchenwalde“. Det var en værre røverrede. Det var de rigtige banditter, som boede der, og tyveknægte tilmed. Det var ikke altid, de kunne komme på arbejde om morgenen, for det hændte ikke sjældent, at deres tøj var borte, når de vågnede, og så måtte de jo blive liggende i sengen en hel dag og vente på, at arbejdstøjet kom hjem igen. Samme barak rummede i øvrigt en del tyskerpiger, som var blevet smidt ud i Odense, så ventetiden behøvede ikke at forekomme lang.

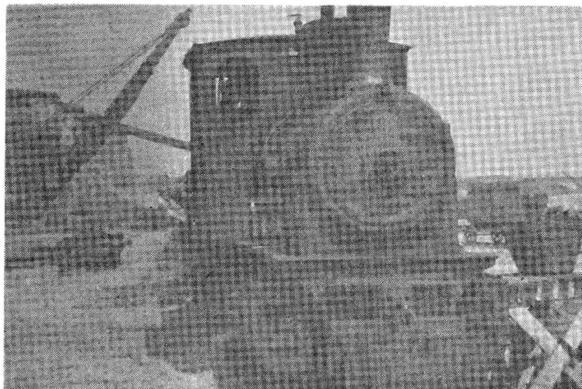
Nogen form for politiopsyn var der ikke derude. Der var en dygtig landbetjent Rasmussen i Videbæk, og det var egentlig hans område, men hvis der ret skete noget derude, så ringede han til Skjern, og der blev så sendt betjente derfra. Men sådan noget som spil tog de sig ikke af. Hvis de kom for at lukke en spillebule, så var det kun fordi en kone havde ringet og beklaget sig over, at manden spillede hele lønnen væk. Ellers kom de ikke, og da politiet forsvandt i 1944, så var der ingen til at se efter, men det klaredes alligevel, selv om der skulle lidt selvjustits til.

Det lyder måske som lidt af en forbryderrede og var det vel på mange områder også. Men alligevel; man kunne uantastet passe sit arbejde, og de, der var kendt, kunne færdes overalt. Kom der så en mand udefra og ville sælge cigaretter eller tobak til høje priser – og det var høje priser, for en cigaret kostede en overgang en daler – ja, så blev han bare „rullet“ og sendt afsted igen. Men de folk, som gik der for at arbejde og tjene en ugeløn, de gik i fred overalt, og der var intet pres om, at de skulle deltage i noget ulovligt.

Den form for spil, der var mest hasarderet, var det vi kaldte „at spille på sekseren“. Det var enorme summer, der blev omsat på en aften ved det spil. Det spilledes ved, at man på et stykke karton tegnede 6 firkantede felter, der var nummereret fra 1 til 6. Indsatsen blev så lagt på de forskellige tal, og der blev spillet med to terninger. Viste terningerne så f. eks. 1 og 5, ja så fik de folk, der havde gjort deres indsats på disse tal, deres indsats igen + det dobbelte af indsatsen. Havde man således satset 100 kroner på femmeren, så fik man altså 300 kroner hjem. Hvis begge terninger viste samme øjne, så fik man foruden indsatsen det firedobbelte beløb. En indsats på 100 kroner gav således 500 kroner.

Indsatsen kunne være stor. Der var en tid, hvor det var almindeligt med 6–7 tusinde kroner på brættet, og hvad der var i overskud efter en aftens spil, gik i bankørens lomme. Men overalt, hvor der er lette penge at tjene, bliver der lavet svindel, og der blev også lavet mange fiduser ved spillebordet. Der blev benyttet

Elektricitet, damp og muskelkraft supplerede hinanden som kraftkilder i brunkulsbrydningens første tid. Til venstre for det lille damplokomotiv, der i bogstavelig forstand trak det store læs, ses en af de første dampgravemaskiner. På højre side bager kurven med foder til lokomotivet ses en af de første klodsede elektromotorer, som efterhånden tog det tunge arbejde fra folkene. Nørre Vium ca. 1942.

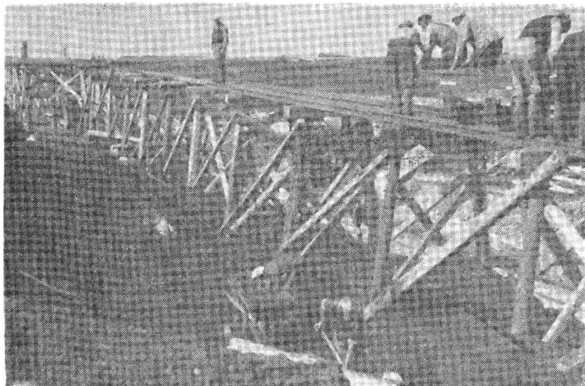
terninger med indlagt bly eller måske terninger, hvorpå der mangledes toere, eller terninger med to femmere. Bankøren kunne have et helt udvalg gemt til udskiftning under spillet.

Spillerne bemærker så, at det er længe siden, der er blevet slået en 4, og der kommer så en ekstra indsats på 4, men var der så slet ingen 4 på terningen, så blev folk jo hurtigt „kolde“, og når de så var gået fra spillet, kunne bankøren let komme en ny terning i, uden at det blev bemærket.

En tid var der en bankør, vi kaldte „Bramsnæs“. Han havde fået sit øgenavn fra den daværende nationalbankdirektør af samme navn, for de drev begge foretagender med stor omsætning. En aften havde Bramsnæs efterhånden tjent henved 10.000 kroner på sekseren, men så begyndte spillerne at lave fiduser med ham, og nu fungerede det ikke lige så stærkt oppe i hovedet på ham, så det lykkedes nemt. Bramsnæs havde kastet terningerne, men bægeret stod endnu over, da der blev smidt en 100-kroneseddelt hen til ham. Seddelen havnede på gulvet, og manden var dum nok til at bukke sig efter den. Der er så en, der hurtigt løfter bægeret og kigger efter terningerne, og alle gør deres indsats på de tal, terningerne viser. Det nummer lavede de med ham to gange i løbet af aftenen, og så havde han ikke en krone tilbage.

Jeg sagde til ham næste morgen: „Du er sgu da lidt dum, du kunne da se, der var noget galt, du kunne da være kommet til at skubbe bægeret ned med armen“ – det var Bramsnæs godt klar over, men han indrømmede, at han ikke turde gøre noget.

I 1943 holdt Hoffmann op med brydningen i Nørre Vium. Der var efterhånden blevet for meget overjord at fjerne for at få et par meter kul, og maskineriet og arbejderne blev så flyttet til FASTERLUND mellem Astrup og Ejstrup.

Rationalisering vinder frem. Læsserampen i Nørre Vium under opførelse. Tiprognene kan nu tommes direkte i jernbane og i lastbiler.

I Fasterlund havde man været ved at bore efter vand, og derved blev man klar over, at der var kul på stedet. En sådan opdagelse var penge værd, men en af vandborene kom til at fortælle sig, så det blev en anden, der fik brydningsretten hos gårdmanden.

Det var temmelig almindeligt, at man søgte at fuppe hinanden, når det gjaldt om at sikre sig en brydningsret, og under krigens sidste del blev det drevet særdeles vidt. Når der blev foretaget prøveboringer efter kul, så skete det, at borefolkene hentede en spand kul fra nærmeste leje, og den blev så stillet ved siden af borehullet sammen med den optagne jord. Sådanne prøveboringer var genstand for en del uvedkommende interesse, og det skete, at „tilfældige“ kom og snuste lidt, når der blev boret. Den spand kul, der så stod til skue, har fået flere godtroende til at købe adskillige hektar dårlig landbrugsjord til tårnhøje priser i den tro, der var brunkul under. Herude var der en enkelt mand, som flere gange blev fuppet på den måde, så han fik en temmelig kostbar nysgerrighed.

Også omkring åbningen af lejet i Fasterlund er der nogle uldne forhold, som jeg ikke helt kan gøre rede for. Der var i hvert fald nogle folk, som sad inde med brydningsrettigheder og alligevel på en eller anden måde blev lempet ud. Når der er penge med i det, er der jo altid nogle, der er klogere end andre.

Hoffmann og sønner kom så ind i billedet, for herude var der meget bedre forhold for brydningen. I Nørre Vium var kullene efterhånden under 25 meter overjord, men i Fasterlund var der kun det halve, og så var der et kullag på 7–8 meter, og det var smuldkul, det såkaldte „snus“, som blev brugt i industrien.

Fra Troldhede blev der lagt statsbanespor hele vejen over heden til det nye leje, hvor der blev lavet en læsserampe. Selve graven blev åbnet med et par „Pedershåb“ gravemaskiner – det var maskiner med slæbeskovl, og desuden en stor

„Menck“ vi havde fået fra Tyskland. Da lejet først var kommet i gang, blev der også brugt en spandgravemaskine. Der blev taget overjord af i en 5-600 meter lang rende ned i en mark. Den første jord blev kørt bort på tipvogne, men efterhånden, som graven kom i gang, blev overjorden kastet ud i det tomte bagleje.

Da overjorden var gravet væk, blev der gravet en lang slugt, og tipvognsskinnerne blev lagt ned gennem slugten og ud på kulbænken, hvor et sjak nu kom til at læsse kul. Man sørgede for at få gravet således ned i kullene, at tipvognsskinnerne kunne lægges så lavt som muligt i forhold til kulbænken, for så kunne arbejderne en del af tiden læsse kullene ned i vognene i stedet for at løfte dem. Kullene blev nemlig læsset med greb, idet der var en bestemmelse om, at de ikke måtte læsses med maskine - det var nok for at holde så mange arbejdere beskæftiget som muligt.

Skulle det være rigtig nemt, blev sporene lagt meget tæt op ad kulbænken, og vognene blev tippet op mod bænken, så kullene kunne væltes ned i vognene. Når en vogn så var ved at være fyldt, blev den rettet op, og det var så hurtigt, at få det sidste læsset på sædvanlig vis. Der blev læsset i tipvogne, der hver kunne rumme 2 kubikmeter, og vi var et sjak på en snes mand. Det var akkordarbejde til 1,25 kroner for at fylde en vogn, og hver mand læssede så sin egen tipvogn. Tipvognskolonnen blev af et damplokomotiv trukket op til læsserampen ved statsbanesporene.

Det tog ca. 20 minutter at fylde en kolonne på 20 tipvogne, så det blev omkring 3 kolonner i timen og på en 8 timers arbejdsdag 24 kolonner, man kunne altså holde en dagløn på omkring 30 kroner.

Nu var det jo ikke alle, der var lige hurtige til at læsse, for vi fik folk fra byerne, som aldrig havde prøvet at arbejde før. De blev næsten jaget ud til os, for kunne de ikke få arbejde, så var valget at gå i kullene eller begynde at arbejde for tyskerne, og mange valgte det første. Sådanne utrænede arbejdere kunne jo ikke følge med i det hårde tempo, i hvert fald ikke i begyndelsen, og det gav en gang anledning til en strejke, for de trænede arbejdere ville have 25 øre mere i akkorden.

Gravemestrene, som betjente gravemaskinerne, havde en såkaldt smører med i maskinen, og denne skulle så sørge for at holde maskineriet forsvarligt indsmurt. Gravemestrene hos Hoffmann var i reglen timelønnet, indtil de havde været der nogen tid, så gik de over til at blive fastlønnede, og foruden den faste løn var der så overtid samt kost og logi betalt. Overtiden kunne godt være ret betydelig, for der var gerne et par maskiner, der tog overjord af om natten.

En tid var jeg væk fra lejet i FASTERLUND. Jørgen Hoffmann havde overtalt mig til at blive sjakbajs. Jeg fik så en 5-6 mand med, og vi tog ud og læssede banevogne af, og hvad der ellers kunne være. Det varede dog ikke ret længe, for jeg havde det sådan, at hvis folk ikke ville, som jeg ville, ja så gik jeg min vej.

Engang var vi ved at læsse spor af oppe på Troldhede station, og da havde jeg fået en af de her dovne fyre fra byen med i sjakket, og jeg havde et par gange givet ham klar besked om, at han fik lige så mange penge som vi andre, og så var det jo også meningen, at han skulle lave noget. Så stillede han sig lige over for mig: „Nu skal jeg sige dig noget din bondekarl . . .“ men jeg kom først, og da han kom til sig selv igen, luskede han af uden yderligere opfordring.

Jeg gik så til Jørgen Hoffmann og sagde, at jeg var færdig som sjakbajs, og jeg kom så tilbage til lejet i Fasterlund, hvor jeg blev pumpemand.

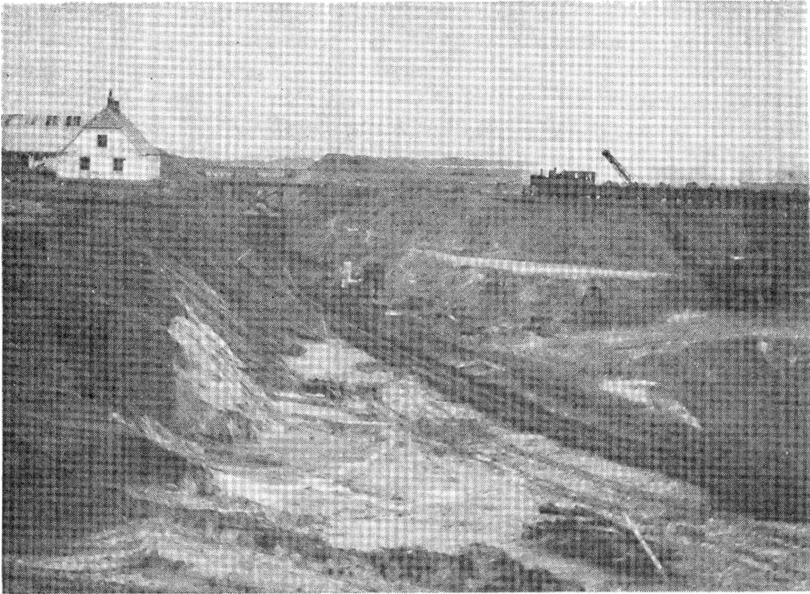
Når man var kommet et stykke ned i kulbænken, så begyndte grundvandet at gøre sig gældende, og det var min opgave som pumpemand at holde graven så tør som nødvendigt. Vandet blev pumpet op i en gammel grav, der lå ved siden af. Det var nærmest bare et hul, man havde lavet for at se, hvor meget kul der var på stedet. Omkring graven var der lagt nogle sandtipper til at holde vandet hjemme.

Neden for pumpehullet var der blevet anlagt nogle nye lejer af en anden entreprenør, og det viste sig, at vores pumpevand trak gennem brunkulslaget og over i den nye grav, og så blev man jo tovlige derovre, men Jørgen Hoffmann kunne kun sige, at det var sgu godt, det ikke var hans problem.

Som pumpemand skulle jeg være der døgnet rundt og lave noget, når der var noget at lave, og det fik jeg så 375 kroner om ugen for. Nu havde Jørgen Hoffmann en fætter, som gik i lejet og arbejdede som elektriker og maskinarbejder og med andet teknik, og han kom i tanke om, at det jo egentlig var mange penge, jeg tjente, og han spurgte så Jørgen, om han ikke kunne få pumpen halvdelen af tiden. Jeg blev også spurgt, men var ikke begejstret for den tanke, selv om jeg fik tilbud om at komme tilbage i akkorden. Jeg vidste, at skulle jeg i akkorden, så var der en anden, der skulle smides af den, og så blev der bare ballade. Jørgen Hoffmann fik dog sin vilje og „fætter“ blev halvtids pumpemand.

Vi skiftede søndag, og da jeg et par dage senere kom derud, stod der 6–7 meter vand i graven, det var vandet fra vores pumpehul, der havde fundet tilbage til, hvor det var kommet fra. Jeg fik en ordentlig overhaling af Jørgen Hoffmann, men det kunne jeg stå rolig til, for det var „fætter“, der havde passet pumpen, og det var han for øvrigt færdig med fra samme dag. Jeg fik besked om at skaffe alle de pumper, som smedene kunne få fat i og så se at få graven tømt. Det tog 3–4 uger, før vandet igen var væk. Denne gang blev der gravet en rende ned over marken, så vandet kunne løbe ud i en bæk.

Siden kom jeg til at spekulere på, at der egentlig var noget mærkeligt i, at vores pumpehul var rendt over. Vandet i hullet stod temmelig højt, og det var kun løst sand, der holdt overfladen på plads, så hvis det først begyndte at løbe, så var der ikke noget at gøre. Men der var især én ting, der satte tanker i gang. Da det var blevet afgjort, at „fætter“ skulle være halv pumpemand, kom der en mand fra det nabojeje, der var plaget af vores pumpevand og spurgte mig, hvornår vi skiftede. Jeg svarede, at det gjorde vi søndag nat, og så var det allerede onsdag

Lejet ved FASTERLUND. Ved gården ses vejbroen med Astrup-Ejstrup landevejen. Herunder føres tipvognssporet fra graven op til læsserampen ved DSB-sporet. Tipvognskolonnen i baggrunden flytter overjord.

nat, vandet var løbet i vores leje, så jeg gik jo og fik mine egne tanker om den sag, og adskillige år senere fik jeg også gåden opklaret.

Jeg traf en af de gamle brunkulsarbejdere på en restauration i Århus, og vi kom til at snakke om gamle dage i FASTERLUND. Jeg nævnte hændelsen med vandet, og han fortalte nu, at han vidste, hvem der havde foranlediget ravagen, idet der var en mand, der var betalt for at lukke op for vandet i pumpehullet. Han skulle bare lave en lille rende i det løse sand, så skulle vandet nok selv sørge for resten.

Det havde ellers nær kostet gerningsmanden livet at udføre dette attentat. På brinken til graven stod der en gravemaskine og smed overjord ud, og når den svingede helt rundt, skulle han passe på ikke at komme i projektørlyset fra den. Da han havde fået åbnet for vandet, drejede gravemaskinen, og manden måtte vente så længe med at bringe sig i sikkerhed, at vandet allerede havde fået et sådant tag i det løse sand, at han var ved at blive revet med.

Lejet i FASTERLUND var ellers meget roligt. Det var mest bønderkarle og småhusmænd og andre rolige gemytter, der kom og arbejdede. Der kom selvfølgelig også nogle fra byerne, og en tid blev alle, der henvendte sig, faktisk antaget, for

tyserne havde agenter ude ved brunkulslejerne for at hyre folk til anlæggelsen af flyvepladser og støbning af bunkers. Disse agenter fik vist nok 200 kroner for hver mand, de skaffede. Der kom af og til en sådan agent til lejet og snupede nogle arbejdere, men det var altid de løse. Jeg ved, at de i Nørre Vium en dag fik fat i 20 mand. De blev sendt op på Ålborg flyveplads, men to dage efter var de i kullene igen, for de var lige løbet ind i et engelsk bombeangreb på flyvepladsen, og da de søgte tilflugt i beskyttelsesrummene, fandt de dem besat af værnemagten.

I Fasterlund var der et par rækker barakker, og så var der et par statsbarakker. Det var huse, som var nemme at samle og flytte. Den ene anvendtes til kantine og den anden til sovebarak. Men behovet var ikke så stort herude, hvor det mest var fastboende folk, der arbejdede.

Der blev efterhånden mange firmaer, der gravede i Fasterlund. Der var nogle små foretagender, der åbnede lejer ovre i den høje brink. Der blev gravet et mindre hul, hvor overjorden blev kørt op med transportør. Man fjernede så de kul, man kunne komme til, og undertiden udhulede man kulbænken helt ind under overjorden, inden man opgav lejet. I Nørre Vium blev der lavet noget tilsvarende, og disse lejer kaldtes altid „dødslejerne“.

Jordskred var ret almindelige i de små lejer, men jeg husker dog ikke, at der blev nogen dræbt ved jordskred deroppe, selv om alle sikkerhedskrav blev tilside-sat. Derimod blev der ødelagt en del materiel. De første transportører, man benyttede, var så spinkle, at de gik i stykker ved det mindste skred, men efterhånden fik man nogle solide transportører, der kunne holde til et ordentlig skred. De blev drevet med elektricitet.

Det var nærmest kun elektricitet og jordskred, der slog folk ihjel i brunkulslejerne, og af de to onder var elektriciteten den største. Det var jo ikke til at få noget ordentligt kabel på den tid. Isoleringen var mange steder helt „blakket af“, og så kunne der nemt komme strøm i transportøren, og så var det sket, hvis man kom til at røre ved den.

Jordskred var næsten en daglig begivenhed, og dem lærte man at leve med, og når man havde lært det, så var de ikke så farlige. I Wright, Thomsen og Kiers leje i Nørre Vium kostede et jordskred engang to mand livet. Man tog det øverste af overjorden med en dampgraver og lod resten af brinken falde ned til en transportør, men da brinken ikke ville falde, begyndte man at sprænge den ned. Engang et par arbejdere var nede at grave patroner ind, kom brinken af sig selv, og de blev begge slået ihjel.

Når det skete, at en mand blev begravet i et skred, så fik vi ham gerne gravet fri, inden der skete noget alvorligt. Når der var en, der omkom, så slog det næsten aldrig fejl, at det var en mand, der var ny i graven. „De gamle“ fik en vis træning i at se, hvor længe det ville vare, før en brink ville komme. Det begyndte gerne med at drysse lidt, men det tænkte en ny mand ikke på. En mand, der stod oppe

på en brink og smed ned til transportøren, skulle, så snart han mærkede et skred, skynde sig at smide sig på ryggen, for når jorden kom, så kørte han med ud foran jorden, og ramte han ikke noget på vejen, så skete der ham intet. Forsøgte han derimod at løbe, så tog jorden benene på ham, og så var der ikke noget at gøre.

I Fasterlund blev der på en dag slået tre mand ihjel ved et skred. Det var i september 1947, og det var tre mand, der var vant til at arbejde ovre ved ladsporet og tipvognene, men da der mangledes nogle folk i graven, havde formanden fået dem over for at læsse kul. De tre mand, der blev dræbt, var *Arne Kirkegaard*, som boede i Fasterlund, han var gift og havde tre mindre børn, *Anders Jørgensen* var ligeledes gift og boede ved lejet, *Einar Christensen*, der stammede fra Balling i Salling, skulle samme dag rejse hjem for at blive gift.

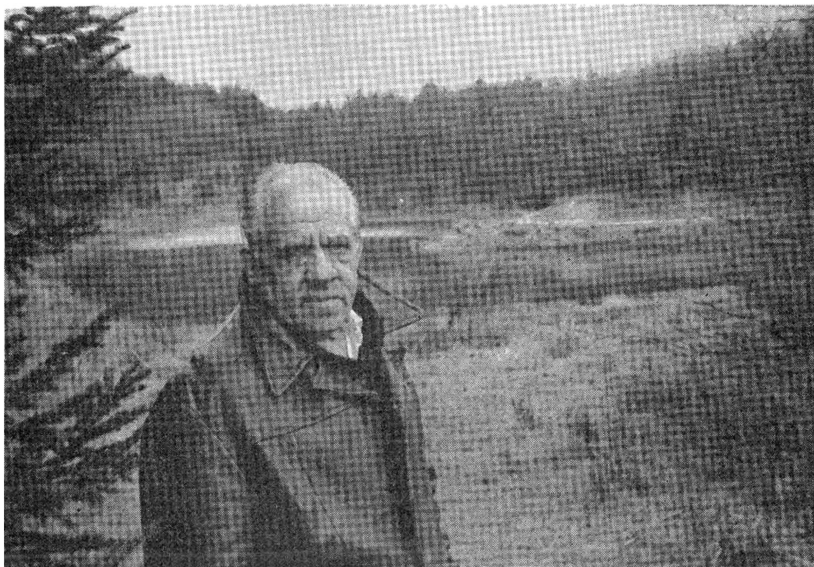
Ulykken skete netop, som vi var ved at være færdige med en grav. Vi gravede op mod en gammel grav, hvor der var lagt overjord op mod den faste brink mellem de to grave. Det var en brink af hårdt lerjord, der kunne stå uden at skride. For at få det sidste kul med, inden lejet blev forladt, begyndte man at udhule kulbænken under brinken, og derved kom man for tæt til den anden grav. Den jordkegle, der var mellem gravene, væltede. Lokomotivføreren så, hvad der var ved at ske, og gav et råb fra sig. De gamle sprang for livet, men de tre nye vendte sig for at se, hvad der var i vejen.

De var alle tre kvalt, da de kort efter blev gravet fri. Den ene var tilmed blevet slynget mod en tipvogn og havde svære læsioner i hovedet, og den anden var under sandmasserne kommet til at ligge med struben presset op mod et skovblad. Anders Jørgensen blev forsøgt genoplivet, men det var for sent. Ulykken blev dengang betegnet som den største i brunkulsbrydningens historie, idet der ikke tidligere var blevet dræbt tre mand på en gang.

Det var omkring den tid jeg flyttede fra Hoffmann og sønner, men det var ikke på grund af ulykken eller på grund af uoverensstemmelse med nogen af „æ Hoffmænder“, men derimod var der en gravemester, jeg så mig lynende gal på. Som pumpemand tjente jeg jo ganske godt, og det kunne han ikke rigtig tåle, og da hans bemærkninger efterhånden havde gjort mig tilstrækkelig gal, sagde jeg: „Så kan du sgu blive pumpemand!“ Jeg tog så til Nørre Vium, hvor jeg kom til at arbejde for Ernst Kristensen – en tekstilfabrikant fra Herning, som gravede noget kul som så mange andre fabrikanter.

I Nørre Vium kom jeg til at arbejde på læssesporet. Kullene blev fra lejet kørt op i nogle lagre, vi havde oppe på heden. Fra lagrene blev kullene kørt ned til læssesporet på gummivogne, der var lavet af gamle bilunderstel. Vi havde 3–4 spand heste, som trak vognene ned til sporet, her blev hestene så spændt for en tom vogn, og vi gik i gang med at læsse gummivognens indhold over i jernbanevogne.

Det var strengt arbejde, men godt arbejde, hvis man ellers kunne holde til det. Vi fik 1 krone pr. ton, og det var almindeligt, at en mand læssede 60–65 tons om

Vilhelm Able på besøg i de nedlagte brunkulslejer i Fasterlund foråret 1975. Fiskbæk briksfabrik, der benyttede kullejet til sidst, sørgede for en effektiv tilplantning af ruinlandskabet, som i dag er et område med skove, bakker, søer og et rigt dyreliv. Under navnet Ejstrup Søerne har Skjern kommune ber et meget smukt og velbesøgt rekreativt område.

dagen, men jeg var en tid oppe på at læsse 115 tons om dagen, så det var en ugeløn, der var værd at bære hjem.

Fra Nørre Vium gik de forskellige lejers ladspor til Troldhede, hvorfra den videre fordeling skete. Det var kun sjældent, vi så en lastbil, der kom for at hente kul, og når det skete, så var det som regel formanden, der lavede en lille privat forretning.

Da jeg havde arbejdet ved ladsporet et stykke tid, kom jeg til at køre en gravemaskine, og i de næste 5-6 år arbejdede jeg så som gravemester i Nørre Vium, og det var vel omkring 1953, jeg besluttede mig for at holde op i brunkullene. Jeg var begyndt at mure lidt for mig selv her i Astrup, men tog så lige en tur over til Ahler i Sdr. Felding, hvor Hoffmann og sønner nu gravede. Her traf jeg den gamle formand, der netop stod og manglede en mand til at grave, for der var en gravemester, der skulle på ferie. Jeg var ikke meget for det, men lod mig alligevel overtale, og da ferien var slut, blev der lavet den aftale, at jeg skulle arbejde på værkstedet og så grave, når der manglede en mand, og således gik de næste 5-6 år.

Teknikken har sejret. El- og bøjspændingsmaster præger landskabet i Søby. Fra det lange transportbånd (forsidebilledet) føres kullene op i siloen, hvorfra der sker automatisk afvejning i lastbil og jernbanevogn, som fragter brunkullene til Vestkraft i Esbjerg.

I slutningen af 1950-erne begyndte Hoffmann og sønner at lave jordarbejdet ved anlæggelsen af Lindøværftet, og senere skulle der graves nye dokker på Burmeister og Wain. Det var temmelig store maskiner, der nu benyttedes, og jeg var med derovre som gravemester både til dokkerne og andet byggeri. Det var der ikke noget usædvanligt i, for maskinfolkene i firmaet var næsten alle vestjyder, som havde været med fra brunkulstiden.

I Søby blev Hoffmann og sønner ved med at tage kul op. Det var i Vestkrafts leje, og når der var perioder, hvor der ikke var noget til mig at lave med min gravemaskine, så blev jeg sendt til Søby for at betjene en maskine der. I Søby kunne jeg så være nogle måneder, før der var bud efter mig igen.

Den brydning, der fandt sted i Vestkrafts leje, var noget helt andet end, det jeg tidligere havde kendt. Det var jo maskiner det hele, og der skulle blot nogle få folk til at passe det. Kullene blev gravet op med maskiner, hvor slæbeskovlen kunne rumme 2 kubikmeter, og på et meget langt transportbånd førtes kullene

op i en silo ved ladsporet. Fra siloen kunne der læsses direkte i lastbiler og jernbanevogne.

Der kom dagligt 20 lastbiler med anhængere, og de gjorde i løbet af en dag to træk til Esbjerg med 20 tons brunkul i hvert træk, og så blev der gerne læsset omkring 40 banevogne med ca. 25 tons i hver. På denne måde sendtes der hver dag 1600 tons brunkul til Vestkraft i Esbjerg. Det var en meget let proces at få vognene fyldt, for der var transportør fra siloen over i vognene, og afvejningen skete også automatisk, så der ikke kom for meget kul i en vogn.

I graven blev overjorden fjernet med en kæmpemæssig gravemaskine og transportør, der lagde sandet over i det gamle bagleje. Der var først et lag kul på omkring 1 meters tykkelse, derunder et lerlag på et par meter, så en kulbænk på et par meter, igen et lerlag og et lag kul. Der var fire lag kul i alt, men vi brød kun de tre, for når vi kom ned til det tredje lag havde vi svært ved at styre vandet, og det underste kullag var heller ikke værd at bryde.

I 1967 var jeg igen i København for at grave ud, men så gik min maskine i stykker, og den blev senere solgt til en grusgrav. Jørgen Hoffmann tilbød mig så, at jeg kunne komme på værkstedet i Brabrand, og der var jeg til 1969, da fik jeg et hjertestop og blev kørt på hospitalet. Jeg tror nu, det var svejserøgen, jeg ikke kunne tåle, men det var der ingen, der ville høre tale om. På hospitalet sagde man til mig, at lungerne var for store, og hjertet var for stort, og det kunne de jo ikke gøre noget ved. Jeg rejste så hjem til Astrup og søgte førtidspension. Det fik jeg, og nu lever jeg som pensionist og går og laver lidt forskellige småtterier, og som for 40 år siden går jeg og passer en murer op og murer lidt for mig selv – men nu er det kun, når det passer mig.

Benny Boysen
lærer, født 1944
Aspvej 20, Linde
7500 Holstebro

Mads Weis - en klog mand i Vestjylland

af Kjeld B. Jensen

Debatten, der i disse år er om kloge mænd og koners ret til at praktisere, var mindst lige så aktuel for 200 år siden. I denne artikel følger forfatteren en enkelt klog mands kamp mod myndighederne for retten til at udnytte sit talent. Efter et meget grundigt forarbejde kompletterer forfatteren billedet af en af datidens mest søgte kloge mænd, og på væsentlige punkter korrigerer han det hidtidige billede af manden.

Under arbejdet med at samle stof til en slægtshistorie stødte undertegnede i de gamle papirer på den en gang så berømte kloge mand Mads Weis, om hvem der i tidens løb er skrevet flere afhandlinger. Efter at have studeret det trykte materiale – og her må især nævnes de fyldige artikler af Storgaard Pedersen¹, Kr. Carøe² og H. P. Hansen³ – var det dog som om, man alligevel manglede en del at vide om denne kvaksalver. Trangen til at komme ham tættere ind på livet og kende hans motiver og høre om hans virke blev så stor, at det meste af fritiden de næste to år blev tilbragt på hovedet i diverse arkiver for at finde nyt materiale, og med tålmodigheden som ledsager lykkedes det over al forventning. Ud af diverse kirke-, skifte-, skøde- og retsprotokoller samt snesevis af dokumenter fra datidens præster, amtmænd og læger, kom der et væld af nye oplysninger, som kompletterede eller korrigerede de allerede kendte data.

Blandt læserne vil der sikkert være mange, som har læst om Mads Weis og kender hans liv i store træk, og det må derfor være rigtigst i det følgende at lægge vægten på de nye oplysninger, som er kommet frem. Dog skal der langvejs gives en kortfattet orientering om Weis og om baggrunden for hans virke.

I dagens Danmark synes der at være et overskud af læger, men for 200 år siden var situationen en ganske anden. Især i de afsides og tyndt befolkede hedeegne i det vestlige Jylland var der en mærkbar mangel på lægekræfter. Man var i mange år blevet betjent af de såkaldte bartskeerere, og først i 1775 blev der af staten beskikket tre eksaminerede doktorer til at varetage embeder i Ringkøbing Amt⁴.

At så få læger skulle overkomme et så umådeligt stort område var selvsagt util-

*Marie Madsdatter Weis (ca. 1787–1866).
Datter af Mads Weis, virkede som
klog kone i No. Blev 1823 domt for
kraksalveri, men praktiserede nanfjægtet
videre. Påtog sig især at helbrede benbrud
og sårskader og andre udrortes tilfælde.
(Fotografi).*

fredsstillende for såvel lægerne selv som deres patienter. Og underligt er det vel ikke, at almuen undgik at ulejligge den lærde doktor i en fjern by og i stedet søgte råd hos de lokale „kloge folk“. Den hjælp, som disse selvbestaltede læger kunne yde, var sikkert både pertentlig og utraditionel, men nok ikke altid lige meget bevendt. Men troen flytter bjerge, siger det gamle ord, og en kendsgerning er det, at den menige mands tillid til kvaksalverne, der som regel kom fra samme samfundslag som han selv, nu engang var langt større end til den autoriserede læge.

Mads Weis var en af disse kloge mænd. En simpel jysk bonde, der ved sine medfødte evner og tillærte kundskaber formåede at hæve sig over sin stand og som forstod, uden at udnytte tidens overtro, at komme sine nødstedte og syge medmennesker til hjælp.

Han var født i 1764 i Nees ved Nissum Fjord. Som ganske ung drog han til Slesvig og kom i tjeneste hos en fysikus i Flensborg. Senere fulgte han som assistent en omrejsende kvaksalver, en italiener ved navn Nathanael. De vandrede i nogle år Holsten igennem og øvede deres kunst, og sandsynligvis har det været hos denne altmuligdoktor, Mads Weis lærte dét, han senere blev berømt for.

Da han var midt i tyverne, startede Weis sin egen kirurgiske virksomhed. Og i det sydlige fandt han sig også en kone, Cathrine Ingeborg Grauer, der var født i Leck og døbt 29. febr. 1756⁵ og altså betydeligt ældre end manden. Sammen fik de datteren Marie, der senere gik i faderens fodspor og blev kendt som „Gammeltoft-

konen“ i No. Omkring 1791 vendte Weis tilbage til Nees med sin familie og blev her hurtigt en søgt helbreder.

Det gik meget godt, indtil Chr. VII i 1794⁶ udstedte en forordning, som gik ud på, at der nu skulle holdes mere øje med de kloge folk. Kvaksalvere kunne idømmes en bøde på 20 rigsdaler, og blev de pågrebet anden gang, var straffen 6 måneder i forbedringshuset!

Absolut ikke lyse udsigter for Weis og hans kolleger, men af en paragraf i loven fremgik det, at kunne man bevise, at man var kyndig i en eller anden enkelt del af lægekunsten og havde attester fra fysikus derpå, så var der alligevel en chance for, at man fortsat kunne praktisere.

Mads Weis forsøgte sig med en ansøgning til Kancelliet i 1795⁷, men selvom han i sit brev forklarede, at han havde hjulpet over 100 mennesker til førlighed, fik han alligevel myndighedernes afslag.

I 1798 flyttede han til Ørre ved Herning med sin familie. I Nees var der kommet tre døtre til verden, men den yngste døde et års tid efter flytningen. I Ørre ansatte Weis en tjenestepige, den knap 20-årige Maren Simonsdatter, som stammede fra nabosognet Sinding. Hun tjente for familien i snart tyve år, til sin død i 1818.

Eftertiden har tilskrevet hende, at hun skal have haft et „kjærlighedsforhold“ til Mads Weis, og at resultatet heraf blev dennes eneste søn, Simon. Men dette er ukorrekt. Kirkebogen for Ørre beretter ganske vist om „Simon, et uægte Barn, fød udi Løvenhøj den 2den Decbr. 1799“, men fortsætter: „Og blev udlagt til Barne Fader Mahtias af Holsteen“. Drengens efternavn var Mathiasen, og dette - tillige med at Mads senere i et skøde kalder Simon „min Pleiesøn“ – skulle være bevis nok for, at Weis ikke var faderen.

Simon blev imidlertid på det nærmeste adopteret og blev oplært til at efterfølge plejefaderen, men skønt han senere drev en udstrakt praksis, blev han dog aldrig så dygtig eller vellidt som denne.

Mads Weis flyttede i 1804⁸ til Nøvling Sogn, hvor han købte Boelsgaard. Han var nu en kendt og berømt mand, hvilket bl. a. ses af en taksigelse i avisen Viborger Samler 25. apr. 1803. Her skriver en mand i Rind, at Weis har helbredt hans 21-årige søn for en lidelse, som autoriserede læger havde nægtet at behandle. Sønnen var født med dobbelt hareskår og „en lang Gevext, der fra Næsen gik i en Krumning ned mod Munden og gjorde ham til en af Naturens gyseligste Vanskabninger; denne Gevext har Hr. Weis heldigen afskaaren, tillige med hele Overlæben og i dens Sted indsat friskt Kiød“.

Tilskyndet af den anerkendelse, han mødte i befolkningen, indsendte Mads Weis i 1810 endnu en ansøgning om tilladelse til at måtte operere for kræftskader og hareskår samt ordne benbrud. Han skaffede sig anbefalinger fra amtmanden

og fra fysikus Willemoes i Viborg at sende med til København, ligesom han også indsamlede en del vidnesbyrd fra sine tidligere patienter.

Blandt disse vidnesbyrd,⁹ som ikke tidligere har været offentliggjort, er der et fra præsten i Skarrild, den bekendte hededigter Nicolaus Hegelahr,¹⁰ som (1801) skriver, at et af sognebørnene, en 32-årig karl, i sine spæde år havde fået en skade i overlæben, næsten som et hareskår, så han havde svært ved at drikke, spise og tale. Men da Weis kom til, samlede denne skåret i læben og kurerede manden.

En mand ved Struer, Niels Andersøn, kunne berette, at han i 1796 havde søgt hjælp hos Weis, da hans søn havde en svær skade i overlæben. „Ieg Reiste Til ham i sieste forgangne Marti Maaned 1796 med denne min Søn, og paa 5te Dagen var Skaden i Liipen samled“. Ifølge pastor Grønlund (1796) havde Weis i Nr. Nissum „paa Anders Lundgaards Kone bortskaaret en stor Gevæxt, som gik fra midtpaa Kinden hen til Munden, midt ned paa Halsen og omkring til Øret“. Også denne operation lykkedes. I Kollund havde Weis behandlet en 30-årig kvinde for hareskår og skåret en 5 pounds tung gevækst af pastor Lassens kone. I Sinding havde han helbredt en mand, som i et års tid havde ligget med åbne sår i låret, og da en ung mand på Sindinggaard ved Herning år 1800 var så uheldig at brække sin ene arm i albueledet, blev der straks skikket bud efter Weis, som satte skaden „saa mesterlig sammen, at Drengen aldeles ingen Mindelse har havt deraf siden“.

Niels Jensen i Tatterup Sogn kunne fortælle, at hans kone, Birgitte Mortensdatter, havde kræft, som var brudt ud tre steder i overlæben. „Efter at vi tilfom haver søg adskiellige beskikkede Læger, hvorved ieg Ingen Beskeed erkom til at Redde Hende“, henvendte manden sig til Weis, som i løbet af en tre ugers tid i 1807 kurerede kvinden. Jens Hvas i Viborg havde ligeledes læbekræft og blev i 1803 fuldstændig helbredt af Weis.

Pastor Meldal i Blichers fødesogn Vium beretter 1810, at Mads Weis havde kureret en Jomfru Møller i hans hus for hareskår, „dog har denne Skade efterladt sig kjendelig Mærke, hvilket dog ikke kan tilregnes Hr. Weis, men en Læge, som for nogle Aar siden havde afgivet sig med at tilintetgjøre dette Hareskaar, hvilket mislykkedes“.

På trods af disse rosede attester, fik Mads Weis afslag. Ansøgningen var til udtalelse hos Sundhedskollegiet, men herfra kunne man kun gå med til, at Weis kom „Patienter til Hielp i yderste Nødstilfælde indtil en autoriseret Læge kan komme tilstede“. Men en halv bevilling var det jo, og Weis praktiserede videre.

Hans berømmelse var større end nogensinde, og i en artikel i en københavnsk avis¹¹ blev han i 1817 rost til skyerne for sine heldige behandlinger. Teksten blev optaget i Ribe Stifts Adresseavis og kom herigennem stiftsfysikus i Ribe, H. P. Hoff Hansen, for øre. Han blev voldsomt ophidset over, at en sådan misdæder straffet kunne praktisere og indsendte en klage til Kancelliet, hvori han ytrede, at „det gaar med Qvaksalverie som med Skjøger; det er to Onder, som aldrig

ganske vil kunne hemmes i en Stat“. Almindeligvis, siger han i brevet, tåler man dem stiltiende, men når nu en kvaksalver offentlig prises, så må der skrives ind, og Hoff Hansen indstiller Mads Weis til straf for begået kvaksalveri.

Kancelliet indhentede råd fra Sundhedskollegiet, hvor man var tilbøjelige til at holde med fysikus. Alligevel blev der intet ud af sagen. Weis slap i denne omgang, og tilskyndet af de truende skyer indsendte han 17. marts 1818 en ny ansøgning om tilladelse til at drive legal praksis. Amtmanden i Ringkøbing, P. O. Rosenørn, bilagde en attest, hvori han erklærede, at almuen nok ville miste tilliden til de beskikkede læger, hvis disse på grund af misundelse fik anklaget en mand, som ellers var dem overlegen.

Men attest fra fysikus, som det krævedes i forordningen fra 1794, havde Mads Weis ikke fået, så tilladelsen blev ikke givet.

Derimod havde myndighederne for alvor fået øjnene op for den kloge mand, og Sundhedskollegiet ventede nu kun på den rigtige lejlighed til at sætte en stopper for Weis' virksomhed. Den kom meget snart. Mads Weis havde nemlig assisteret en fødende kone i nabosognet Sinding i april 1818. Fødselen havde været ret kompliceret, og Weis måtte gribe til at bruge instrumenter; men det hjalp altsammen intet, barnet kom dødfødt til verden. Mads indberettede pligtro fødselen til sognepræsten, som, ifølge sine instrukser, lod gå videre til fysikus. Til Hoff Hansen i Ribe. Denne var ikke sen til at udnytte de gode kort, han her fik på hånden. Sundhedskollegiet blev draget ind i billedet, og man forlangte Weis anklaget og straffet.

Herredsfogeden, Casper Møller til Højris, lod da indkalde til et forhør 19. oktober 1819.¹² Weis stod frem og forklarede, at han var blevet hentet af Laust Nielsen fra Sinding 18. april sidste år til dennes kone, som lå alvorligt syg med heftige fødselslidelser. I begyndelsen „vægrede han sig ved at befatte sig med den Ting, men da Manden veemodig gientog sine Bønner til ham, kunde han ikke modstaae Begjæringen“. Konen havde ligget med veer i nogle dage, og de tilstedeværende kvinder mente, at fostret allerede var dødt. Weis undersøgte barselkonen og fandt, at hendes liv var i stor fare. Han besluttede nu at yde hende hjælp til forløsningen, idet han ikke havde „Hiærte til at lade Konen krepere“. Dog så han sig nødsaget til at bruge instrumenter og bragte ved disses hjælp et dødt drengebarn til verden. Han forklarede, at han havde fået undervisning i fødselshjælp og i tidens løb hjulpet mange, dog kun to med instrumenter.

Faderen til barnet udtalte sin taknemmelighed til Weis for, hvad han havde gjort. Konen havde været så slet, at hun givetvis ikke kunne have levet, indtil Laust havde hentet lægen i Holstebro - $3\frac{1}{2}$ mil borte - sådan som loven bød. Weis var jo så at sige nabo og kendt for sine heldige behandlinger. Hverken Laust Nielsen eller de to koner, som hjalp under fødselen, havde noget at udsætte på Weis for hans betjening af barselkonen.

Sundhedskollegiet udtalte sig om retsmødet således: Mads Weis havde forløst

en kone, endda med instrumenter. Dertil var han ikke berettiget. Ergo: han burde straffes som kvaksalver! Amtmand Rosenørn var derimod meget venlig i sin attest, og nok med den udtalelse som baggrund konkluderede Kancelliet, at tiltale kunne bortfalde.

Sagen var afblæst, men allerede i marts 1820 havde fysikus Hoff Hansen samlet nyt materiale. Denne gang skulle Weis ikke slippe. Lægen havde modtaget en indberetning fra præsten i Sunds Sogn ved Herning om dødfødte børn for året 1819, og det fremgik heraf, at Mads havde hjulpet en fødende kone i Ildsgaard. Han havde benyttet instrumenter, og tængerne havde knust barnets hoved under udtrækningen. Jordemoderen havde forklaret præsten, at konen nok kunne have ventet til en autoriseret læge blev hentet, men manden i gården forklarede helt modsat, at jordemoderen netop havde anbefalet Weis.

Hoff Hansen havde endnu et trumfkort. Han havde nemlig modtaget brev fra lægen i Ringkøbing, Kannegieser, som forklarede, at han i marts 1820 var blevet hentet til en ung pige i Fjederholt. Og da Kirsten Jensdatter, som pigen hed, blufærdigt viste ham skaden, opdagede han, at hun på kønsåbningen havde en kræftknude, der havde opnået størrelse af et barnehoved. Pigen havde haft knuden i to år, indtil der nylig var gået hul på den. Hun opsøgte da Mads Weis, som forordnede hende en stærkt virkende kvægsølvopløsning samt nogle piller og plaster. Kort efter svulmede fødselsdelene op, og sygdommen antog dén karakter, som lægen fandt. Han ordinerede hende da noget smertestillende, opium og udtræk af Belladonna-planten.

Var Weis skyld i pigens ulykkelige forfatning? Det mente fysikus i Ribe, og det mente Sundhedskollegiets medlemmer, som gned sig i hænderne over disse nye anklager mod den kloge mand i Vestjylland. Kancelliet beordrede amtmanden til at lade foretage politiundersøgelse, og 9. juni 1820 blev der på herredskontoret afholdt forhør.¹³

Første vidne var jordemoderen Lisbeth Andersdatter, som havde assisteret den fødende kone i Ildsgaard. Hun forklarede, at fødselen havde været langvarig og hård. Da hun ankom tirsdag den 11. februar „var Fødselen den Tid begyndt med gode Veer, og Bristningen gik derefter ved Midnatstid samme Nat“. Veeerne fortsatte til fredag middag, hvor de ophørte. Lørdag morgen kørte manden i gården til Boelsgaard, hvor Mads Weis boede, for hos ham at få nogle dråber, som kunne fremhjælpe forløsningen. Dråberne hjalp imidlertid ikke, og Weis blev da hentet for selv at yde hjælp. Efter at have undersøgt barselkonen sagde han til de tilstedeværende, at det blev nødvendigt at bruge tænger til udtrækningen.

Herredsfogeden ønskede at vide barnets tilstand, da det blev født.

„Hovedet var knust af Tængerne,“ svarede jordemoderen.

„Vare der Huller paa de udvendige Dele af Barnets Hoved?“

„Kuns i Panden var et Hul af Tængernes Virkning.“

„Var Fosteret levende, da Weis foretog Operationen?“

„Nei!“ svarede Lisbeth Andersdatter fast. „Barnet var den Tid allerede dødt.“

„Kom Efterbyrden af sig selv?“

„Nei! Mads Weis skilte den Fødende ved samme omtrent en Times Tid efter Fødselen, og det skeete temmelig besværligt med betydeligt Tab af Blod.“

Frederik Jensen, faderen til det dødfødte barn, var næste vidne. Han forklarede at grunden til, at han havde søgt Weis' og ikke en læges hjælp, var den, at der var 5 mil til Holstebro og kun 3 til Boelsgaard, og iøvrigt havde han hørt Weis rosende omtalt. Den kloge mand havde ikke været „meget for at have med saadanne Forretninger at bestille“, da tilfældet lå uden for hans tilladte virkeområde, men han havde dog til sidst indvilget. Med hensyn til betaling, havde Weis ikke fået noget for sin ulejlighed og havde ej heller forlangt noget. Gårdmanden forklarede videre, at hans kones nuværende tilstand – så lang tid efter fødselen – slet ikke var god. Hun klagede idelig over smerter nedenunder, kunne nok gå rundt i huset eller ligge, men ikke sidde. Dertil kom, at hun ikke kunne holde urinen, som flød uvilkårlig.

Mads Weis lod nu høre fra sig på anklagebænken. Han spurgte Frederik Jensen, om denne erindrede, at Weis havde trukket ham til side og advaret ham mod, at et indgreb nemt kunne koste barselkonen livet, og at manden alligevel havde ønsket Weis' hjælp. Dette indrømmede gårdmanden og sagde, at han til trods for faren havde bedt Weis „forløse Konen paa den Maade, det var giørligt, da det nu var for sildig at hente nogen anden Læge“.

Det næste vidne var den unge Kirsten Jensdatters stedfar, Peder Troelsen. Han berettede om Weis' behandling af pigens sår og knuder på kraveben og lår, og om hvordan hendes tilstand stedse var blevet værre. Tre uger efter at Ringebing-lægen Kannegieser havde overtaget hende som patient, var hun død.

Den anklagede blev nu kaldt frem. Retten ville have at vide, hvad Weis havde ordineret den unge pige, da hun første gang søgte ham for en knude på kravebenet. Såvidt Weis erindrede, var det „en flygtig Kamferolie med lige saa meget Merkural-Salve (kviksølvsalve), desuden et Plaster af mellilotte (stenkløver) med noget Kamfer. Af Salven blev Skaden indgneden eller smurt hver Aften med saa meget som et Ærtekorn og Plasteret lagt oven paa Knuden til Ombytning 2 Gange daglig“.

Hvilke medikamenter ordinerede Weis, da pigens kom med det åbne sår på låret?

„Aqua phagedænica,“ lød svaret, „til at smøre Skaden med en Fjer en Gang daglig i 5 à 6 Dage, efter hvilken Tids Forløb Deponenten (Weis) havde paa-lagt Vedkommende at afhente sig, for paa nye at undersøge Tilfældet. Fremdeles ordinerede han Piller bestaaende af forsedet Qvægsølv (1Qvintin) og Hvedebrødsdeig (2 Qvintin) samt noget Kamfer, hvis Qvantitet, han ikke erindrer. Pillerne vare vægtige 3 Gram pr. Stykke og bestemt at tages 2 eller 3 Aften og Morgen i 5 à 6 Dage. – Endelig et Plaster, hvis Bestanddele ikke erindres.“

*Mads Weis. Miniaturekvævel
(ber i naturlig størrelse),
antagelig malet af
forfatterinden Sille Beyer
i Weis' sidste leveår.*

På herredsfogedens spørgsmål, hvor Weis havde fået disse medikamenter, svarede denne, at det vidste han virkelig ikke, „thi han overlod til Vedkommende, da han overgav dem Recepten, at anskaffe dem hvor de selv vilde“.

Man gik nu over til at forhøre Mads Weis om hans hjælp til den fødende kone i Ildsgaard, og spørgsmål og svar krydsede livligt klinge på herredskontoret:

Hvor havde han sine instrumenter fra? – „Fra en Instrumentmager i Kjøbenhavn.“ – Hvor mange havde han forløst på denne måde? – „Kuns een Gang til, nemlig i Foraaret 1818 i Asberg i Sinding, i hvilken Anledning et Forhør tilforn er afholdt her paa Contoiret. Med Instrumenter har han ingenlunde betjent flere, men uden disse, ved Haand Hielp, har han forløst adskillige, hvoriblandt Gaardmand Christen Nielsens Kone i Abildtrup i Voergoed Sogn for 3 å 4 Aar siden.“

Hvorfor brugte han tang? – „Fordi Barnets Hoved var for stort til at kunne bringes frem og stod i en feilagtig Stilling, dog uden at Deponenten kunde forklare, hvorledes Barnets Hoved i Bækkenet var situeret.“

Herredsfogeden var ikke ganske tilfreds med vidneforklaringerne, og han besluttede, at retten samme dag skulle drage til Ildsgaard for at afhøre den syge kone. Sent om eftermiddagen kørte man ind i gården, og Lisbeth Christensdatter måtte forklare de fremmødte om sin uheldige fødsel. Der kom ikke noget nyt frem, men konen var dog sikker på, at barnet var dødt, før det blev trukket frem,

og hun kunne endvidere om sin nuværende tilstand sige, at hun „endnu er øm og smertefuld nedenom, og at Urinen gaaer bestandig uvilkaarlig fra hende og følger meest bagtil, hvilket hun formoder er en Følge af, at Mellemkjødet er udrevet“. Weis blev spurgt, om han var klar over disse følger af den vanskelige forløsning, og han svarede, at det var han, men mente dog ikke, at skylden var hans.

Forhøret var slut. Sundhedskollegiet fik en kopi af sagen og sendte en skrivelse til Kancelliet, hvori man opregnede alle Mads Weis' ulovligheder: Den illegale forløsning, barnets knuste hovede, kvinden som nu var krøbling og Weis' recepter på medikamenter. Alt i alt måtte han betegnes som „en farlig Qvaksalver, der ingen Grændser synes at have for sine Qvaksalverier, men driver samme til det yderste, hvorved Mennesker vorde mishandlede“.

Sundhedskollegiet havde endelig fået Mads Weis i saksen. Man anbefalede, at han blev straffet, og Kancelliet mente åbenbart, at forhørets oplysninger var ret så ugunstige for den kloge mand, thi man lod amtmanden sørge for, at han blev tiltalt for kvaksalveri.

Dommen blev afsagt 14. oktober 1820.¹⁴ Mads Weis blev dømt til at betale en mulkt (pengebøde), på 20 rigsdaler samt sagens omkostninger. Herredsfogeden opregnede ulovlighederne, men kunne ikke gå med til anklagerens påstand om, at Weis havde begået vådesdrab med hensyn til den unge pige. Hun var jo dog først død efter at Kannegieser havde haft hende i kur.

Endnu inden dommen var faldet, flyttede Mads Weis fra Nøvling og lod plejesønnen Simon Mathiasen overtage Boelsgaard.¹⁵ Sit nye hjem fandt Mads i Vinding ved Horsens, og lidt taktik har der nok været i dette valg af fremtidig tilholdssted, for han opnåede nemlig at komme bort fra sin trofaste forfølger, fysikus Hoff Hansen, og kom i stedet under Aarhus Fysikat, hvilket embede siden 1817 havde været besat af Weis' tidligere velgører, Dr. Willemoes.

Fra Vinding indsendte Mads Weis nu sin fjerde ansøgning,¹⁶ dateret 26. august 1820. Med brevet fulgte en positiv erklæring fra amtmanden samt en meget gunstig attest fra Dr. Willemoes, som i høj grad kunne anbefale, at den kloge mand fik sin bevilling. Desuden var ansøgningen bilagt 20 attester fra Weis' patienter eller disses pårørende. Og selvom man ikke heri får alt at vide om kvaksalverens behandlingsmetoder, fortæller de dog en del om hvilke sygdomstilfælde han påtog sig at helbrede, og hvor stort held han havde dermed.

I 1816 kurerede han sognefogedens datter i Faster ved Skjern. Den 12-årige Charlotte Helene havde haft heftige smerter i benene og lå en tid lang i sengen „under de bitreste Jammerskrig“ og ønskede kun at dø. Til alt held kom Weis tilfældigt forbi, og da faderen, Milter Madsen, fulgte dennes lægeråd, kom pigen sig og kunne snart gå rundt „uden Hielp af Kiep eller Krykker“.

Sognepræsten i Timring, A. F. Linde, kunne berette, at „Aar 1814 i een af de første Maaneder skred en Tørvestak hos mig, og en Tjenestepige – Mette Olesdatter – blev saa at sige opgraven af Tørvene, der haardt frosne i stort Antal be-

dækkede hende. Venstre Arm var af Led og venstre Been 3 Steder brækket, eller rettere knuset fra Øverst til Nederst“. Præsten skikkede bud efter Mads Weis, som boede i nabolaget, og han „ilede med sædvanlig Velvillie til Hielp, fik samme Aften Armen i Leed og bragte Benet i den Stand, at Ingen kan skue Skaden“.

Præsten i Aulum havde Weis hjulpet for tunghørhed, og hos en oberstløjtnant i Horsens helbredte han dennes søn, som efter at have søgt adskillige berømte læger – herimellem professor Colsmann i København – endnu ikke var blevet kureret for sin ledesvamp. Weis havde den unge mand i kur hos sig to måneder, og derefter, fortæller den taknemmelige far, „havde jeg den Glæde at see min Søn komme restitueret hiem, saa at han uden Hielp kunde gaae allene“.

Mads Weis' ry gik vidt omkring. Pastor Müller på Jegindø beretter 1819, at han gennem lang tid havde været „hæftig angreben af Svaghed i Knæene, Benene og Fødderne“, og selvom han søgte råd hos de autoriserede læger, blev det værre og værre, og han kunne til sidst knap gå. Han besøgte da den berømte Weis, som i løbet af 12 uger helbredte ham. „Jeg er nu,“ fortæller præsten, „saa rask, at jeg kan taale at kjøre, ride og gaa uden nogen Hinder, ja, jeg gjør ofte Besøgelse til Fods over een Miil til Naboer og gode Venner.“ Kuren kostede ham kun 20 daler.

Fra Aulum meddeler Søren Sørensen, at den kloge mand havde hjulpet ham for kræft i munden, men at Weis iøvrigt der på egnen havde helbredt mange, især for benbrud, „saa hand i den Tilfælde langt overgaaer de os beskikkede Feldskiærer, ia, hand Savnes end og meget her i Egnen, saa det er et Ønske, at de andre (lægerne) ville viist den Fliid, hand i den Tilfælde udviiser“.

En fæstegårdmand i Skorup, Gjern Herred, havde en datter på 16, hvis højre knæ og lår var sygt. Han opsøgte „den Grevelige Doctor paa Frijsenborg“, som imidlertid opgav at behandle pigen. Det samme gjorde den næste læge, som manden søgte råd hos, men han anbefalede, at man lod hendes ene ben afsætte, da tilfældet var håbløst. Manden kviede sig ved at skulle give tilladelse til et så drastisk indgreb, der helt kunne ødelægge datterens fremtid, men hendes smerter blev til sidst ganske uudholdelige, og en løsning måtte findes. Hun kunne knap vende sig i sengen, og „i lang Afstand uden for Gaarden kunde man høre hendes Skrig“. Der gik hul og materien flød, og man kunne „see langt op i Laaret lige til Benet“.

Manden opsøgte nu Mads Weis og bad ham så mindelig om at hjælpe sig, og kvaksalveren indvilgede da i at rejse med hjem til den syge. Han påtog sig opgaven, og i løbet af nogen tid lykkedes det ham virkelig at kurere pigen, „saa hun nu er i Stand til at forrette alt Fruentimmerarbejde saavel hjemme som til Hove“.

En ungarl, Peder Andersen i Ørum (Fjends Herred), havde i 14 år et noget krøblet ben, som voldte ham mange smerter. Der brød til sidst hul, og snart vrimlede sårene af levende maddiker. Den unge mand besluttede at få benet

sat af, men kom dog forinden under Weis' behandling, og efter nogen tid kunne han igen støtte på det dårlige ben og håbede snart at smide den sidste krykke.

I Lind ved Herning var enken Karen Thomasdatter ulykkelig over, at hendes 14-årige søn hele tiden måtte trækkes med nogle voldsomme smerter. Der var store sår på drengens ben, og løse benstumper pressede sig ud. Men da Weis havde besøgt ham, og man havde benyttet den ordinerede salve, stilnede smerterne af, og hullerne lukkede sig til igen.

I rækken af attester var der endelig et brev fra en daglejer i Viborg, Jens Pedersen, hvis søn Peder var „født med en meeget tyk Overlæbe, som med Aarene voxte til en Størrelse af et Hønsæg. Ethvert tænkende Menneske maatte grue over at see ham, og han blev tilsidst et Afskye for Alle“. – Det gik så vidt, at politiet forbød drengen at vise sig på gaden med blottet ansigt, især på højtid- og markedsdage, da gamle mennesker og „frugtsommelige Qvinder lettelig for ham kunde ræddes“. ¹⁷

Daglejeren prøvede hos adskillige af egnens læger, men ingen ville tage sig af tilfældet. Sygdommen havde tillige angrebet det højre øje, og man frygtede, at en operation nemt kunne gøre drengen blind, og at hans udseende kunne blive endnu mere afskyeligt, end det allerede var.

Da drengen var 17 år gammel, fik daglejeren at høre om Mads Weis og rejste straks til ham. Efter at Weis havde set drengen, lovede han, at han „næst Guds Hielp skulde Curere ham, da hans Menneskekierlige Sindelag ikke tillod ham at nægte sit elendige Medmenneske den Hielp, som Gud og de med meegen Møje samlede Kundskaber og megen Erfaring satte ham i Stand til at meddeele“.

Kuren varede omtrent en måned, og i den tid „var Drengen endnu temelig Munter og forsikrede, at han ikke havde kiendt til den mindste haard Behandling men kuns udstaaet imellemstunder Taalelige Smerter, som dog kuns i de første Dage vare faldet ham svære“. Operationen efterlod kun et ubetydeligt ar på overlæben, og drengen kunne nu „skues med Velbehag af enhver som før haver kiendt ham“.

Såvidt attesterne, der fulgte med Weis' ansøgning. Efter at have set på de mange papirer barslede medlemmerne af Sundhedskollegiet med en udtalelse, hvori de selvfølgelig endnu en gang gik imod, at Weis fik bevillingen. Kancelliet var dog af en anden mening. 3. marts 1821 sendte man bud til amtmanden i Aarhus om at videregive dén besked til „Bonden Mads Weis“, at hans ansøgning om at måtte operere for hareskår, skære for kræftskade, forbinde benbrud og trække i led „efter Omstændighederne herved bevilges“. ¹⁸

I 25 år havde Mads Weis kæmpet for denne anerkendelse, og der er ingen tvivl om, at han var stolt over endelig at have fået bevillingen. Han er antagelig den første ikke-lægeuddannede, som her i landet fik tilladelse til at skære for kræft og iøvrigt foretage indgribende operationer med skarpe instrumenter.

Weis' praksis var nu legal, og han søgte et sted, hvorfra han rigtigt kunne øve

*Toftegård i Hinge ved
Kjellerup. Mads Weis'
bolig og kursted
1822-39.
Gårdens bygninger blev
nedrevet i 1918.
(Fotografi 1912)*

sin gerning. I 1822 flyttede han til en større gård, Toftegaard, i Hinge nær Kjellerup og indrettede her et meget søgt kursted. Folk fra så at sige alle samfundslag kom rejsende hertil, og det var ikke alene fra den nærmeste omegn, men fra hele Jylland, ja, sågar fra København. Tilstrømningen var så stor, og sygdommene så mangeartede, at Weis måtte indrykke en annonce i avisen,¹⁹ hvori han konkretiserede hvilke tilfælde han måtte befatte sig med.

Allerede i 1830 måtte den aldrende Weis påny stille til forhør. Det var igen de ellsige læger,²⁰ der forsøgte at kvæle deres konkurrent, men da Weis havde været i retten nogle gange for at blive afhørt, greb han pennen og skrev en harmdirrende ansøgning til kongen om at blive fritaget for tiltale. „Allernaadigste Konge!“ siger han i brevet, „jeg er nu i en Alder af over 60 Aar, og det krænker mig derfor uendeligt, at jeg med den redeligste Villie at holde mig inden min Bevillings Grændser, skal tiltales for Domstolene som Qvaksalver, fordi jeg velvilligen af Menneskekjerlighed og uden Egennytte, ja ofte med egen Opofrelse, søger at hjælpe mine Medmennesker i de Tilfælde, hvor jeg med Vished veed, at det Staaer i min Magt at hjælpe og redde“.

Herredsfoged Holm, som ledte forhørene, roste i sin følgeskrivelse Mads Weis for dennes kure og tilføjede, at de afholdte forhør havde virket så „ufordealagtig paa den gamle og svagelige Mands Helbred, at Tiltale for Retten mueligen kunne have sørgelige Følger for hans Sundhed“.

Kancelliet i København indså, at beskyldningerne for udøvet kvaksalveri var uden hold i virkeligheden, og sagen blev dysset ned og løb ud i sandet.

Herefter kunne den kloge mand hellige sig sin gerning og virke i ro og mag på sit „hospital“ i Hinge. 19. juni 1829 døde hans kone, Cathrine Ingeborg Grauer,

og allerede fem måneder senere giftede han sig med sin husholderske gennem de sidste ti år, den 18 år yngre Marie Lovise Andersdatter.

Sammen med hende drev han kurstedet og hjalp ved sin sikre behandling mange mennesker til førlighed igen. Til sidst ramtes han selv af en gigtsvaghed, som plagede ham de sidste to år, han levede. Han blev noget vranten og mistroisk og havde ikke tillid til de læger, som skulle betjene ham. I samme krisetid blev han religiøs og sang salmer med sine folk og skrev små melankolske digte. Den kendte historiker, Chr. Molbech, fortæller i et utrykt manuskript,²¹ at Weis engang „havde digtet et Smædevers, der var sat under Afbildningen af en lille kjær Hund, han havde haft, men som hans Nabo i Vinding harmelig havde ihjelslaet af Vrede mod dens Eiere. For at hævne sig lod Weis Billedet og Verset sætte paa en Stang, saaledes at det daglig maatte falde den Paagiældende i Øinene, naar han traadte ud af sit Huus, og til hans Skam læstes af alle Forbigaaende“.

Den 29. april 1839 døde Mads Weis, 75 år gammel. Aviserne over hele landet bragte bud om dødsfaldet, og der blev skrevet nogle mindevers²² over den berømte „privilegerede læge“. Et af versene lyder:

„Dog Marmor henmundner i Aar paa Aar,
De Gylдне Runer hensvinde
Men frisk i Tusende Hierter staar
Den gamle Mads Weises Minde.“

Kjeld B. Jensen
boghandlermedhjælper
født 1947
Søndergade 33
6920 Videbæk

Noter

RA: Rigsarkivet

LA: Landsarkivet i Viborg

HHSP: Hammerum Herreds Skøde- og Panteprotokol

HHP: Hammerum Herreds Politiprotokol

1 Storgaard Pedersen: „Om Fortids Lægevæsen“ (Hardsyssels Aarbo 1907, s. 35–38).

2 Kr. Carøe: „Mads Weis – privilegeret benbrudslæge og operatør“ (Aarhus Stifts Aarbo 1914, s. 1–31, og 1915, s. 201–202).

3 H. P. Hansen: „Kloge Folk. Folkemedicin og Overtro i Vestjylland“. 1961. (Bind II, s. 206–220)

4 A. Krog: „Lægevæsenet i Ringkøbing Amt“ (Hardsyssels Aarbo 1915, s. 52).

5 Iflg. brev af 25/9–1973 fra Ev.-Luth. Kirchengemeinde, Leck.

6 Forordning af 5. sept. 1794

- 7 Supplikprotokollen, sag 1855/1795 (RA).
- 8 Skøde fra Jesper Kristensen, Thalund, til Mads Weis, dat. 27/6-1804. HSP - B79-SP 120, fol. 433B-434A. (LA).
- 9 Ansøgning af 16/4-1810 m. attester. Sag 1291/1810 (RA).
- 10 Nicolaus Hegelahr udgav 1788 en digtsamling, „Forlystelser i Heederne“, genudgivet af Jeppe Aakjær 1926.
- 11 „Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn“, 4. nov. 1817.
- 12 Iflg. udskrift af HHP - D.K.3.dept., Journalsager 637/1820 (RA).
- 13 HHP, B79-62, fol. 24B-29A (LA).
- 14 Hamm. Herr.s Justitspr. B79-11, fol. 28B, 133A-134A (LA).
- 15 Skøde fra Mads Weis til Simon Mathiasen, dat. 17/9-1825. HHSP, B79-SP 128, fol. 300B-301A (LA).
- 16 Sag 998/1821. D.K.3.dept. (RA).
- 17 Gammel overtro. Det hed før i tiden, at dersom en gravid kvinde så en hare i munden, kunne det ventede barn risikere at få hareskår. Og ligeså, hvis hun mødte et menneske med denne skavank, da var faren der også, for at barnet ville lide dén skæbne.
- 18 Sag 998/1821. D.K.3.dept. (RA).
- 19 Aarhus Stiftstidende, 12/10-1821, s. 4.
- 20 Anmeldelse fra distriktskirurg C. F. Weihe, Viborg, dat. 11/8-1830. B47-143. Sag nr. 59/1830 (LA).
- 21 Utrykt manuskript af Chr. Molbech (usigneret): „Noget om Mads Weis“, 4 sider (Ny Kgl. S. fol. 743, Kgl.Bibl.). Gengivet i anden form i „Historisk Tidsskrift“, 1. hefte, 1840 (s. 181-185).
- 22 Indrammet gravskrift. Har tilhørt datteren Marie Weis. Findes på Herning Museum.

Om nogen har fået lyst til at læse mere om Mads Weis, kan jeg henvise til en mere udførlig beskrivelse i min 200-siders biografi fra 1974 „Mads Weis - en klog mand i Vestjylland og hans slægt“. Bogen er udsolgt, men kan ses på en række større biblioteker, bl. a. i Herning, Holstebro, Viborg, Ringkøbing, Silkeborg og Århus.

Sjældne fortællinger i vestjysk folketradition

Af Axel Westh

Motivet i mange af de overleveringer, der kendes fra den optegnede folketradition, kan være opstået uafhængigt af hinanden, skønt der ofte er tale om stor lighed. Ligheden kan for eksempel forklares ud fra de ensartede betingelser, hvorunder de er blevet til. Men der er sagn og andre former for mundtlig tradition, hvis indhold er så særpræget, at de kun kan have eet oprindelsessted, og som så ad ofte ukendte veje er vandret omkring. Her præsenteres eksempler af denne karakter, som Evald Tang Kristensen hørte under sine optegnelsesrejser i Vestjylland i slutningen af forrige århundrede.

Kirkegårdsdansen i Nørre Nissum

På Nørre Nissum-egnen fortalte man om dans på kirkegården og de skæbnesvangre følger, det fik. Karl Kr. Jensen, Gudum, havde hørt, at tre jomfruer på hjemvejen fra Lemvig marked ved midnatstid gav sig til at danse mellem gravene. Som straf åbnede jorden sig, og de sank levende i afgrunden. Der gror aldrig græs, hvor hændelsen fandt sted (Danske sagn II, G 159). Peder Christensen, Rottesgård, fortalte, at nogle karle og piger i regnvejr søgte ind på kirkegården, da de ikke kunne slå lyng. En karl og en pige gav sig til at danse, men sank i jorden og blev henne (DS II G 160). Karen Marie Jensen, Toustrup mark, havde den version, at en karl og en pige fra en stor flok var på vej hjem fra Lemvig marked og så gik ind og dansede på Nissum kirkegård. Med ét sank de i jorden, og der blev en grøn plet, som var der i mange år inden for diget, lidt vest for nørre stente (DS, ny række, II G 111). Efter Anders Hovmøller Jensen hedder det, at nogle karle og piger dansede en måneskinsnat, men de sank i jorden, og på stedet groede en tjørnebusk op, som endnu står i sydvestre hjørne (DS NR II G 126). Man får det indtryk, at disse meddelere mener, at straffen kommer over de unge dansende, fordi de har krænket kirkegårdens fred. Samtidig tjener hændelsen til forklaring på bestemte ting på kirkegården, skønt der ikke er enighed om, hvad det er.

Udførligere fortæller lærer Chr. Søgård Pedersen (lærer i Nørre Nissum 1867–1907), at unge dansede nytårsaften på kirkegården, men en karl blev udenfor, skønt hans kæreste var med. Da det forekom ham, at jorden sank, sprang han til og trak kæresten ud af kredsen. De andre sank ned, og de fordybninger, der blev, kan ses sydvest for kirken (DS NR II G 127). Lærer Søgård Pedersen skulle have gode muligheder for at kende den lokale tradition. Ikke blot var han lærer i sognet i mange år, men han var også som søn af den kendte kloge mand P. C. Grummesgård af gammel Nissum-slægt.¹ Imidlertid kan man få en mistanke om, at hans version af sagnet er under indflydelse af skriftligt forlæg. Forholdet var, at O. Nielsen i sit værk om Skodborg og Vandfuld herreder (1894, 55 f) gengav den ældste kendte udgave af dancesagnet. Den findes i en indberetning fra sognepræst Chr. P. Bruun (1752–1768) til biskop Bloch i Ribe og er iøvrigt også aftrykt af Tang Kristensen (DS NR II G 129) og sognets historiker Johan C. Sulkjær (Nørre Nissum I, 1932). Bruun fortæller, at af gamle troværdige mænd i sognet haves den tradition, at på kirkegården, som ligger på en høj bakke, skulle for fast 100 år siden sydvest for kirken den rasende ungdom i deres juleløben være gået ind og i klart måneskin slået kreds, henved 30 karle og piger, og de havde, mens de løb i kredse sunget en sang, sol, måne, planeter og stjerner til trods, hvorfor da også skaberen ville sætte disse bespottere som Choran, Dathan og Abiram. Men en karl var blevet stående udenfor kirkegården. Det forekom ham, at de omkringløbende tegnede til at synke ned i jorden, og da han havde sin kæreste i kredsen, sprang han i en hast ind og tog hende ved hånden og reddede hende derved fra den totale undergang, som straks ramte de øvrige, idet de med ét sank i jorden og blev borte. Dog, slutter præsten, skal jorden således have givet sig under fødderne, da karlen for afsted med pigen, at der endnu fra kredsen, som stadig giver tegn til traditionen, skal være spor til kirkeristen.

Der er en række forskelle i de forskellige gengivelser af sagnet, men man kan klart følge en linje fra Bruuns skildring fra 1766 og frem til traditionen op mod 1800-tallets slutning, da Tang Kristensen foretog optegnelser på egnen. At Bruun tidsfæster hændelsen til at være sket for henved 100 år siden, skal der ikke lægges så megen vægt på, det betyder blot, at det er foregået for længe siden. Derimod er det mere interessant, at han taler om juleløben. Omtalen af Choran, Dathan og Abiram henviser til den gammeltestamentlige beretning 4. mosebog kp. 16, hvor de tre mænd gør oprør mod Moses og straffes ved, at jorden åbner sig og opsluger dem. Henvisningen kan skyldes Bruuns bibelkendskab, men kan måske også pege på baggrunden for tilknytningen af sagnet til Nørre Nissum.

Først må vi prøve at pege på sagnets baggrund. Der er ligheder med en sagn-tradition, der er knyttet til byen Kölbigh i Sachsen-Anhalt, og som går tilbage til middelalderen. H. F. Feilberg har i sit værk om julen (1904) og i sin jyske ordbog (1886 ff) som den første gjort opmærksom på, at vi i Nissum-traditionen måske har spor af de middelalderlige sagn om forbandede dansere.² Han har dermed

peget på et mere konkret spor end O. Nielsen, der i sit ovennævnte værk mener, at sagnet er opstået ved betragtningen af de uforklarlige pletter i grønsværet. Når de er knyttet til en tradition om at danse på kirkegården, skulle det hænge sammen med, at man tidligere har fejret jul ved runddans med sang på kirkegården.³ Der er bevaret tre middelalderlige varianter af Kölbigh-sagnet (Othbert-versionen, Theoderik-versionen og version III fra midten af 1100-tallet), der må gå tilbage til en beretning fra midten af 1000-tallet, som imidlertid ikke kendes længere.⁴ Othbert-versionen, der fik størst udbredelse, fortæller, at 15 unge mænd og 3 piger juleaften i Kölbigh på djævelens tilskyndelse dansede på kirkegården i stedet for at deltage i messen. Præsten bød dem at holde op og i stedet gå ind i kirken, men de adlød ikke, og han ønskede så, at dansen måtte fortsætte hele næste år. De kunne ikke holde op med at danse. Blandt de dansende var præstens datter. Hendes bror kom til og greb hende i armen for at rive hende ud af dansen, men han opnåede kun, at armen gik af uden at der flød blod, og søsteren dansede videre. Efter seks måneder var de dansende i jorden til knæene, efter et halvt år til hofterne, men så kom biskoppen fra Køln og befriede dem gennem sin bøn.⁵ Sagnet kan følges gennem en række middelalderlige skrifter, der rummede eksempler, som gejstligheden benyttede som illustrationer til deres formaninger, når de prædikede, og som har forsynet menighederne rundt om i Europa med mange gode historier.⁶ Det træffes i skrifter af denne art helt frem til 1500-tallet, hvor vi blandt andet også møder det i J. Paulis berømte Schimpf und Ernst.⁷ I 1500 og 1600-tallet findes sagnet i historiske-topografiske skrifter.⁸ Specielt på nordisk grund finder man det i Sverige i det fra tysk oversatte religiøse skrift sjælens trøst.⁹ Der var også en dansk version af sjælens trøst (1400-tallet), men desværre er den ikke bevaret i sin helhed, og blandt det, der er forsvundet, må være dansesagnet.¹⁰

Man har søgt at forstå baggrunden for kirkegårdsdancesagnene ved at påpege, at man i middelalderen har kendt til at fejre jul med dans og sang på kirkegårdene. Kendskabet hertil stammer mest fra den kirkelige bekæmpelse af skikken, da det absolut ikke skete med kirkens velsignelse. I en prædiken fra Gallien allerede fra 500–600-tallet skældes der ud over de stakler, der ikke undser sig ved og ikke rødmer ved at udføre springdans ved kirken. De går i kirke som kristne og kommer ud af den som hedninger, da den art danse er en rest af hedenske skikke. Også i norden har der under forskellige former været praktiseret kirkegårdsdans. Der findes for eksempel en advarsel mod den uskik på St. Hans og St. Budolfis dag at danse i bestemte kirker og kapeller eller på kirkegårde og herunder synge skammelige sange. Efter reformationen advarer Peder Palladius i sin visitatsbog mod danse og optog i kirkerne i sammenhæng med bryllupsfesterne. 1630 kunne gamle folk på Føhr huske, at jomfruer dansede nytår ind på kirkegården om eftermiddagen inden gudstjenesten. Men de nordiske kilder nævner ikke specielt juledansen. Den må imidlertid have været kendt her. Måske kan det være en sidste ud-

løber af noget sådant, når man på Mors huskede, hvordan børnene i Erslev alle skulle løbe op på kirkegården for at lege, når klokkerne juleaften ringede julen ind.¹¹

Der er fremsat forskellige teorier om årsagen til denne form for dans. Man har peget på, at man i dansen oprindeligt kunne fremstille forskellige sider af årets arbejde for herigennem magisk at fremme det, der skulle ske i årets løb. En teori nævner, at der i sammenhæng med vigilierne i den katolske kirke kunne være udviklet forskellige optog og danse.¹² Kirken var imidlertid imod disse ting. Det hang blandt andet sammen med, at det som regel ikke blev ved dansen alene, men førte til, hvad kirken måtte opfatte som seksuel løssluppenhed. Den kirkelige uvilje afspejles i en række forbud, men også i de formanende eksempler, præsterne anvendte. Kölbig-sagnene giver netop udtryk for et sammenstød mellem den folkelige og kirkelige opfattelse. Hvad der end er sket i den tyske by, så er det klart, at sagnet i sin udformning er præget af tanken om det forkastelige i juledansen på kirkegården.

Det må også nævnes, at man har ment at måtte søge baggrunden for dansesagnene i de ejendommelige danseepidemier, der skal have fundet sted i middelalderen og som ytrede sig i, at mennesker blev grebet af en hysterisk danselidenskab og dansede løs, indtil de faldt om.

Men der er et langt spring fra middelalderens dansesagn frem til det sidste par århundreders folkelige tradition. I Sverige har man for eks. i 1800- og i 1900-tallet optegnet en række dansesagn. Der er mange varianter, og hvordan forbindelsen egentlig er tilbage til middelalderen, er det vanskeligt at skabe klarhed over.¹³ Fra Danmark foreligger kun et sparsomt materiale. Fra Brøns i Sønderjylland fortælles 1845 et dansesagn, hvor hovedmotivet er, at djævelen optræder som spillemand, og man så må danse uden ophør, indtil præsten får det standset.¹⁴ Det er klart, at der her foreligger en anden traditionsudvikling end i Nørre Nisum, den lokalitet, der på dansk grund har flest dansesagn. Trækket med karlen, der redder pigen, minder om det gamle Kölbig-sagn. At jorden pludselig åbner sig og opsluger de øvrige dansende findes tilsyneladende ikke andre steder. Det internationale motivindeks over folkelitteratur nævner kun Nørre-Nisum-sagnet som eksempel på dette træk.¹⁵ Det kan naturligvis minde om trækket i Kölbig-sagnet, at de dansende synker i, men er alligevel ændret så meget, at motivet er forandret. Det minder snarere om afslutningen på det sagn, der kaldes straf for bespottelse, som man har ment at kune tidsfæste til 1500-tallet.¹⁶

Vi må indrømme, at der ikke findes tilstrækkeligt materiale, så vi kan følge sagnet og de ændringer, der er sket med det på dets vandring undervejs til Nørre Nisum. Skal vi vove en forklaring, kan følgende mulighed antydes: Det har også efter reformationen været således, at prædikanter i deres belæring brugte fortællinger, der mindede om og ofte havde deres baggrund i de middelalderlige eksempler. Vi møder således anvendelsen af dansesagnet omkring 1700 på syd-

tysk katolsk område.¹⁷ Fra ca. 1600 kan man træffe det i den luterske præst Andreas Hondorffs samling af belærende træk.¹⁸ Han kalder det et djævelens mirakel. Selv om vort kendskab til danske præsters anvendelse af sådanne træk er yderst ringe, kan der måske være en mulighed for, at en præst i Nørre Nissum har benyttet en variation af dansesagnet. Det fremgår af Bruuns version fra 1766, at juleløben spiller en stor rolle. Der behøver her ikke blot at være tale om en mekanisk gengivelse af et gammelt træk, men man kan søge en baggrund i den stærke kamp mod den verdslige del af julefestlighederne, som begyndte i midten af 1700-tallet.¹⁹ Nok havde for eks. Chr. den fjerde i sine forordninger, gentaget siden i Danske Lov, været ude efter disse fornøjelser, men først med den pietistiske dominans i 1700-tallets første del slår forbudene igennem. I Nørre Nissum var sognepræsten fra 1723 til 1743, Thomas Berg, pietistisk præget. Bruun nævner 1766, at Berg bragte menigheden til lydighed, skønt den før havde været den mest ryggesløse i hele herredet. Det må betyde, at han som god pietist kæmpede for menighedens omvendelse og moralske forbedring. Han var blandt andet ude efter mennesker, der drak og overtrådte det sjette bud.²⁰ Det er rimeligt at antage, at han også ivrede mod de unges julestuer og deres dans. I kampen mod disse forhold kan han have benyttet sagnet om kirkegårdsdansen. Enten har han så selv kombineret dansesagnet med det bibelske træk fra 4. mosebog, der har farvet sagnet således, at det berettede om, hvorledes jorden opslugte de dansende, eller han har kendt en variation af sagnet, der rummede denne udgang på beretningen.

Det er sikkert ikke forkert at nævne den pietistiske kamp mod verdslige fornøjelser som en rimelig forklaring på aktualiseringen af dansesagnet. Vi møder et lignende forhold i forbindelse med sagntypen kortspillerne og djævelen (fanden som medspiller), der fik aktualitet i forbindelse med pietismens og de senere vækkelses kamp mod kortspil, og som forøvrigt findes optegnet langt hyppigere end dansesagnet. Fra vestjysk område kendes det fra Lemvig, Møborg, Resen, Ølby, Aulum, Egvad, Varde. En litterær bevidnelse kan findes hos Thøger Larsen i *Fjordbredden* (1914).²¹

Men der er den forskel på de optegnelser af kortspilsagnet og dansesagnet, vi har overleveret, at de første spiller på noget, man endnu på optegnelsestidspunktet til en vis grad mærker alvoren bagved. Der er som nævnt i dansesagnene fra Nørre Nissum en vis forståelse for, at de dansende straffes for den utilbørlige dans på kirkegården, men det er også klart, at man ikke længere rigtig forbinder noget med en sådan dans eller den kamp, der i 1700-tallet har aktualiseret sagnet. Sagnet har levet, fordi det var knyttet som forklaring til nogle ejendommelige foreteelser på kirkegården, men op mod 1900 kniber det med enigheden om, hvad det egentlig er, der skal forklares. Baggrunden for sagnets funktion eksisterer knapt nok mere. Der er altså tale om de sidste rester af en tradition, der ikke længere har naturlige betingelser for at leve.

Fandens mester

Sidst i 1870'erne besøgte Tang Kristensen tusindkunstneren Niels Kragelund i Arnborg. Kragelund, der blev født 1806, bosatte sig i Hjøllund 1838, og først døde 1894, havde et stort repertoire af folkeviser og folkelig fortælletradition.²² Tang Kristensen trykte 14 viser i 100 folkeviser (1889), og også i senere bøger er der viser fra Kragelund. Fortælletraditionen blev blandt andet benyttet i Sagn fra Jylland (1880).²³ Her finder vi blandt andet Fandens mester. Der var et par unge folk, som kom godt ud af det med hinanden. Derfor kunne fanden ikke få indpas, men han gik så til en gammel kælling og lovede hende et par nye sko, hvis hun kunne sætte ondt mellem ægtefællerne. Da manden en dag var ude at pløje, kom kællingen til konen. De snakkede om, hvor godt ægteskabet var. Men kællingen mente, at det kunne blive endnu bedre. Der var en lille ting i vejen. Under mandens hage var en vorte med tre hår. Hvis konen kunne liste sig til at skære dem af med en ragekniv, mens manden sov, ville det blive endnu bedre. Derefter opsøgte kællingen manden og sagde til ham, at når han kom hjem, skulle han lægge sig og lade som om han sov. Så kunne han se, hvad konen havde i sinde. Han kom hjem og lagde sig. Konen kom med ragekniven og begyndte at lede efter vorten. Manden troede da, at hun ville skære halsen over på ham, sprang op og krevveltærskede hende. Så havde kællingen fortjent skoene. Fanden turde imidlertid ikke give dem direkte, da han havde mærket, at hun var hans mester. Han sendte bud til hende, at hun skulle møde ved åen. Der stod han på den anden side og rakte hende skoene på en lang stang, så kunne hun tage dem der.²⁴

Fortællingen om kællingen, der skaber splid mellem ægtefolkene, har en lang historie bag sig. Tidligere forskning har ment, at grundlaget for motivet kunne følges tilbage til Indien. I Christen Nielssens fra tysk oversatte „De gamle vijses eksempler oc Hoffsproch“ (1618) findes en fortælling om, hvorledes der opstår uenighed mellem løven og oksen, anstiftet af sjakalen.²⁵ Den tyske udgave kan gennem latinske, hebraiske og arabiske mellem-led følges tilbage til Indien, hvor værket træffes i flere versioner, der i reglen sammenfattes under fællesnavnet Pancatantra, fra cirka 500. Fra Indien har disse fortællinger bredt sig, og der er undevejs sket ændringer og bearbejdelser, således at fortællingen om løven og oksen, der skulle være blevet til en beretning om strid mellem to ægtefæller. Dette er en hypotese, men sikkert er det ialtfald, at den ældste overlevering i Europa med væsentlig de motiver, som fortællingen senere indeholder, findes hos Etienne af Bourbon (d. 1261).²⁶

Fra 1200-tallet breder fortællingen sig over hele Europa. Den findes som prædiken-eksempel i middelalderen,²⁷ og i 1700-tallet møder man den hos gejstlige i sydtyrsk katolsk område.²⁸ En forsker beretter, at han så sent som i 1839 hørte fortællingen i en kirke i Manduria i Italien.²⁹ Som folkelig tradition findes den

optegnet fra en lang række lande,³⁰ og den har i Østrig leveret stof til folkelige skuespil.³¹

Men det var ikke blot den katolske kirke og de lande, den prægede, der kunne bruge fortællingen. Herhjemme finder man i Peder Palladius' visitatsbog følgende: det er ikkun løgn man siger, at djævelen selv skal have været ræd for hende (han er ikke ræd uden for Gud), og at han skulle en tid givet hende et nyt par sko, og da skulle han have rakt hende dem på en lang stage, for han turde ikke selv være i færd med den gamle troldkvinde. Det er ikke uden løgn.³² I tidligere danske behandlinger har man henvist til, at den tyske renæssanceskribent, Hans Sachs, benytter fortællingen om kvinden, der var værre end den onde, i et af sine fastelavnsspil,³³ men det er muligt at anføre nærmere paralleller. I den tyske protestantisme benyttede man fortællingen i opbyggelig sammenhæng. Vi træffer den i Luthers bordtaler, og så sent som omkring 1700 findes den i en kendt prædikensamling af V. Herberget,³⁴ ligesom vi møder den i Hondorffs tidligere nævnte eksempelsamling. En række luterske teologer benyttede i deres kamp mod laster og umoral talen om forskellige djævl. I skrifter om ægteskabsdjævelen optræder fortællingen om fandens mester.³⁵

Hvorledes fortællingen er gledet over i folketraditionen og har kunnet vinde popularitet, kan man få et indtryk af fra Sverige. I en række kirker i Uppland (samt nogle finske kirker) findes motiver fra fortællingen benyttet som grundlag for kalkmalerier, specielt motivet med fanden, der rækker skoene til kællingen på en lang stang. Billederne er malet i tidsrummet ca. 1480–1515, de ældste af dem af den kendte Albertus Pictor. Men netop disse billeder har bidraget til at holde traditionen levende. Man kalder kællingen ved forskellige navne som Kittu Grå, Elin eller Sko-Ella.³⁶

Det motiv, der spiller en særlig rolle i de sidst nævnte eksempler, er motivet, at kællingen får skoene rakt på en stang. Man kan først træffe det i 1400-tallet. Der imod findes det tidligere, at kællingen får belønning, for eksempel at hun får penge i en pung. En forsker har ment, at sko er en forkert oversættelse til tysk af et italiensk ord. Men på den anden side er det også fremhævet, at overrækkelsen af sko på en stang kan spille på det kærlighedsforhold, hvori heksen efter gammel tro står til djævelen. Eller man kan parallellisere med overrækkelse af handsker. Sko og handsker er tegn på magt, og at overrække sko eller handsker vil sige at afstå fra gods og magt. Djævelen viser sin respekt for kællingen ved denne handling.³⁷

Fortællingen har flere varianter, og der er forskel på, hvad man hører i den. Det spænder fra kirkens moraliserende anvendelse til folketraditionens skæmtefortælling. Men hvordan dukker den op hos Niels Kragelund, og hvad hører han i den?

Nu oplyser Tang Kristensen, at Kragelunds fortælling findes i en tysk udgave af folkebogen *De syv vise mestre*. Bogen kom første gang på dansk 1591 og

blev senest udgivet 1859. De danske udgaver følger tyske forlæg, men her optræder fortællingen ikke.³⁸ Derimod findes fortællingen i folkebogen om Salomon og Morolf i udgaven fra 1859. Denne er en oversættelse af en tysk udgave, som afviger fra de øvrige udgaver af folkebogen, der første gang kom på dansk omkring 1540. Den rummer samtaler mellem bonden Marcolfus og kong Salomon og behandler bibelske forhold med stor respektløshed. For eksempel parodierer første kapitel af Matthæusevangeliet.³⁹ Det var imidlertid ikke noget enestående netop i perioder, da religionen havde større betydning. I tredje kapitel skal Morolf møde hos kongen med en kande mælk, dækket af en ostekage. På vejen til slottet spiser Morolf kagen og erstatter den med en kokage. Da kongen opdager dette, bliver han vred og pålægger bonden et prøvestykke. Fjerde kapitel handler om, hvordan bonden bestod denne prøve. Under samtale med kongen siger Morolf blandt andet, at han vil bevise, at en ond kvinde er værre end selv djævelen. Det bevises så med fortællingen med fandens mester.⁴⁰

Der er en række afvigelser i folkebogens version i forhold til Kragelunds fortælling, blandt andet ender det med her som i en række andre varianter, at manden slår konen ihjel. Det er derfor usikkert, om det netop er folkebogen fra 1859, der er Kragelunds kilde. Men han må have læst sig til fortællingen eller på speciel måde have stiftet bekendtskab med den, da vi ikke har andre udgaver af den fra de meddelere, Tang Kristensen har udspurgt.

I modsætning til dansesagnet med dets afspejling af en gammel konflikt og dets naturforklarende funktion har den fortælling om fandens mester, som Kragelund har taget til sig og genfortalt, først og fremmest underholdende værdi. Gejstlige og fortællere har i tidens løb tolket den på mange måder, men for Kragelund er det en god historie. Den siger intet om hans eventuelle forhold til overnaturlige magter. De gamle fortællere har ikke uden videre „troet“ på alt det, de fortalte. Når Kragelund fortæller om kloge mænd som den kendte degn i Rind J. .H. Thorlund (1758–1801) og dennes genvisning af stjalne ting m. v., nærmer man sig områder, der betyder noget for ham. Jeg tror nok, det virkelig er gået sådan til, for hans søster har selv fortalt mig det, siger han et sted (JF 4, 245). Men fandens mester er kun god underholdning.

Munkens skabelse

Ligeledes uden varianter har Tang Kristensen optegnet en fortælling om den første munk efter biskolelærer Niels Andersen, Uglsø, der i 1861 kom til Sunds. Da Vorherre havde skabt mennesket, ville fanden også prøve at skabe et. Det lykkedes, men manden var nøgen. Fanden tog et stykke gråt tøj, skar et hul midt på og stak mandens hoved igennem, så tøjet hang om ham som kappe. Fanden viste ham dernæst vej til byen, hvor han skulle sørge for noget at leve af. I byen stimlede folk sammen, men vidste ikke, hvem den fremmede var. Ved aftenstid

kom høvderne hjem fra marken, bytyren bliver den mærkelige skabning vår og nærmer sig, mens den siger: mu! mu! Ganske rigtig, råbte byens folk, tyren kender ham, det må være en munk (JF 4, side 338 nr. 433). Man kunne være fristet til at afvise det som en skrøne, Niels Uglø har fundet på. I alt fald virker en sådan tilsyneladende antikatolsk fortælling ejendommelig i 1800-tallets Hammerum herred. Det viser sig, at sagnet i første omgang går tilbage til reformationstiden. Den tyske teolog Johann Agricola (ca. 1494–1566), der var knyttet til Luther, udgav 1528 en samling ordsprog. Her findes fortællingen om munken, der er skabt af djævelen. Den har åbenbart været gængs i lutherske kredse, blandt andet fremgår det af Luthers bordtaler, at man har talt om munkens skabelse. Motiv et forekommer i andre værker fra reformationstiden, blandt andet i versificerede gengivelser.⁴¹ Det er rimeligt at skæmtefortællingen med dens negative vurdering af munken er blevet til i den lutherske reformations hovedkvarter. Men linjen kan føres længere tilbage. I de lutherske kredse har man blot polemisk omformet et gammelt motiv.

Talen om Guds og fandens skabelse viser tilbage til en dualistisk opfattelse, der har afsat mange spor også i europæisk overlevering. Efter jødisk-kristelig opfattelse var Gud skaberen og djævelen kun den, der kunne forvrænge og ødelægge Guds skabning. Europæisk folketradition viser imidlertid, at der har eksisteret forestillinger om to skabere, en ond og en god. Fra Bretagne fortælles for eksempel om parvis skabelse: Gud skabte hesten, djævelen æslet, og på samme måde med hunden-ulven, bien-hvepsen, dagen-natten o. s. v. Denne dualisme henfører mange til det gamle Iran. Parsismen rummer en sådan opfattelse af to hinanden modsatte magter. Tankegange herfra kom blandt andet i berøring med indiske og gnostiske opfattelser. Gnosticismen prægede religion og filosofi i århundrederne omkring vor tidsregnings begyndelse, og her kunne det blandt andet hedde, at verden ikke er den højeste Guds værk, men stammer fra en lavere magt, der enten intet har med Gud at gøre eller står fjendtligt over for ham. Hvorledes dualistiske tanker har bredt sig, er et vidtløftigt spørgsmål, men for eksempel har den middelalderlige sekt Bogomilerne bragt sådanne ideer til Europa, hvor den folkelige opfattelse forskellige steder blev påvirket heraf.⁴²

I tilknytning til sådanne tanker kan man også møde en tradition om dualistisk menneskeskabelse. Det ældste eksempel er formentlig fundet i Kina i et værk, der 492 blev oversat til kinesisk fra sanskrit (Indien). Over for Brahmans (gudernes konge) skabning kommer til at stå et mislykket væsen, Pisáca. Det er blevet tolket som navn på en foriransk folkestamme eller kaste. Hermed afspejles altså bestemte sociale forhold.⁴³

Når en sådan dualisme omplantes til europæiske forhold, kan fortællinger herudfra let få karakter af skæmtesagn. Det er tilfældet med den udgave, vi møder på reformationstiden, selvom problemet bagved om munkevæsenet var alvor-

ligt nok for reformatorerne. Men når fortællingen af ukendte veje er nået frem til Uglsø i Sunds, er det ialtfald kun en lystig historie, der kulminerer i en forklaring på, hvordan ordet munk er opstået.

Polykrates og Peder Gyldenstjerne

Maren Bonde, der blev født 1849 i Sdr. Nissum, fortalte, mens hun var lærerinde i Vedersø, til Tang Kristensen om en herremand på Timgård, der forklarede sin brud, at han ville bygge en borg i et morads. Hun sagde, at det var ligeså umuligt, som at hun ville få sin ring tilbage, når hun kastede den ud i moradset. Hun kastede den ud, men da foråret kom, fangede man en gedde. Den blev bragt op i herremandens køkken, hvor man sprættede den op og fandt ringen (DS III 1351). Ane Kristine Kristensdatter fra Hoven berettede, hvordan en frøken tabte sin ring, da hun vaskede sig i søen nord for borggården ved Timgård. Hun klagede sig, at det var ligeså umuligt at finde den, som at der her kunne bygges en borggård. Men næste dag bragte en fisker en fisk, der havde ringen i sig (DS III 1352). Henrik Jensen, Hornborg, fortalte på linje med Maren Bonde, men vidste, at herremandens navn var Peder Gyldenstjerne, og at dennes brud var fra Vestervig kloster (DS III 1354). De tre gengivelser af sagnet slutter med, at borgen blev bygget.

Lærer M. Møller Græsdal var vikar i Sir 1882–86⁴⁴ og gengav herfra sagnet med en række enkeltheder, der peger hen på den første skriftlige overlevering af sagnet (DS IV 707). Det er P. M. Nødskovs gengivelse i skriftet om Timgård og Thim sogn (1787).⁴⁵ Almuen fortæller, hedder det, at den bygning, som Timgård nu har, er anlagt af Peder Gyldenstjerne for at trodse naturen og et adeligt fruentimmer, til hvem han friede. Hun havde lovet ham sit ja, når han kunne bygge en ny borggård i det morads, hun pegede på. Da han tog hende ved sine ord, kastede hun en ring af sin finger ud i moradset, med sigende, at så umuligt som hun kunne få denne ring igen, lige så umuligt kunne han sætte nogen bygning der. Men ringen blev fundet i en fisks indvolde, og han lod derpå gøre anstalt til bygningen, som lykkeligt gik for sig. Nødskov gør opmærksom på, at bygherren snarere er Knud Gyldenstjerne den ældre, men Peder Gyldenstjerne får æren, da han i det hele er den, hvortil man knyttede sagn på Timegnen. Det drejer sig for eksempel om, hvorledes Tim kirke fik sin klokke, om hans mærkværdige forsvar mod fjender på kirkegården, hvor han skabte en talrig hær af sivbuske og om hans kapkørsel med Frederik den Anden. Disse sagn såvel som Polykratessagnet nåede i 1800-tallet ud til en videre kreds, fordi J. M. Thiele i sin Danske Folkesagn aftrykte Nødskovs gengivelse.

Nu er motivet med at en ring kastes i vandet og atter findes i en fisk ikke blot knyttet til Timegnen herhjemme. Der er imidlertid forskel på, hvorledes motivet benyttes. Fra Kalbygård ved Silkeborg fortælles, at en jomfru mister sin ring i

søen. Hun tror, at den er stjålet og lyser tyven i band. Da søen er tyven, tørrer denne ind, og i en fisk i den udtørrede sø findes ringen (DS III, 776–779). Her er sagnet altså brugt som forklaring på, hvorledes en mose eller et morads er opstået. Det kan også fortælles, at jomfruen, der tabte ringen, i sin fromhed iler videre til kirke uden at søge efter ringen. Som mirakuløs belønning til den fromme dukker ringen da op via en fisk (DS III 780, Jyske folkeminder 6, side 149, nr. 266). Eller det kan fortælles om en hovmodig frue, at hun smider sin ring ud, idet hun siger, ligeså umuligt som det er, at jeg kan få denne ring tilbage, ligeså umuligt er det, at jeg kan blive fattig, hvorefter ringen vender tilbage, og hun bliver fattig (JF 6, side 80, nr. 120, DS IV 708–711, 713–714, DS VII 33, DS III, 1297).

Hvorfra stammer motivet med ringen og fisken? Det er et internationalt udbredt sagn, som man første gang møder hos Herodot i 400-tallet f. v. t.⁴⁶ Her er det knyttet til den rige tyrann Polykrates på Samos. Dennes gæstevend Amasis fra Ægypten bliver bange, fordi Polykrates har held i alle ting og opfordrer ham derfor til et eller andet, der kan give lidt modgang. Polykrates smider en kostbar ring i havet, men den kommer igen via en fisk, der bringes til hans palads. Polykrates kan altså ikke blive fattig eller miste noget. Det er for grækeren Herodot et uheldigt varsel, da et menneske ikke må leve i idel modgang. Det må ende med det store brag tilsidst, hvad det da også gør, da Polykrates dræbes på grufuld måde. Et menneske skal have en blanding af ondt og godt.

Sagnet omtales hos forskellige antikke forfattere (Pausanias, Strabo, Diodor, Cicero, Plinius o. s. v.), og i europæisk middelalder dukker det op i den kirkelige litteratur blandt de eksempler, der kunne bruges i prædikener og belæring.⁴⁷ Det findes i en række af reformationstidens og renæssancetidens fortællingsamlinger, for eksempel i den nævnte samling af Johs. Pauli, Schimpf und Ernst (nr. 635). Der er mange veje, sagnet kan have fulgt, og præcist at påpege, hvordan det er kommet til Tim og der blevet kendt og genfortalt „af almuen“, lader sig ikke gøre.

Meningen med anvendelsen af sagnets motiver i tilknytning til Timgård er sikkert at udtrykke betagelse af det vanskelige byggeri, hvor de lokale forhold ikke syntes gunstige. Det umulige blev muligt. Altså samme holdning, som også kommer til udtryk i det ligeledes af Nødskov refererede, at man arbejdede i syv år på gårdens grundvold med pæle og jords opfyldning, inden den kom i højde med jordens overflade. Hertil føjes sagnet om, at da bygmesteren rejste, sendte bygherren en af sine mænd efter ham for at gøre anskrig, at grundvolden sank og bygningen skred. Hvis bygmesteren så vendte sig, skulle karlen hugge hovedet af ham. Men bygmesteren var sikker i sin sag og reddede livet.

Vi er langt fra den ængstelse for det alt for store og fuldkomne, som sagnet hos Herodot gav udtryk for. Det er havnet blandt lave gårde, hvor man med undren har set på den for egnen storslåede Timgård som et vældigt udtryk for

rigdom og magt og ikke nemmet den græske visdom, at rigdom og magt bærer kimen i sig til sin egen undergang.

Spørgsmålet om sagns og motivers vandringer og tilegnelse er ikke besvaret med en mekanisk registrering. Man tilegner sig det, man forbinder noget med, og man indpasser de fremmede udsagn i sin egen verden og tolker dem ud fra de forudsætninger, man nu engang har.

Axel Westh
Lektor, født 1929
Lykkegaardsvej 2
Hornbæk
8900 Randers

Henvisninger

- 1 H. P. Hansen, Kloge folk I, 1960, 233 ff, 238 ff.
- 2 H. F. Feilberg, Ordbog II, 128 f, samme, Jul II, 223.
- 3 O. Nielsen, Hst.-top. Efterretninger om Skodborg og Vandfuld Herreder, 55 ff.
- 4 Zeitschrift für Kirchengeschichte 1897, 94 ff.
- 5 Jfr. Grimm, Deutsche Sagen, udg. 1956 nr. 232.
- 6 Oversigt hos D. Strömbäck, Kölbigh och Hårga I, i Arv, Tidsskrift för Nordisk Folkminnesforskning 17, 1961, 21 ff.
- 7 1522. Udtog af bogen i danske udgaver i 1600 og 1700-tallet.
- 8 Oversigt hos Strömbäck 22 ff.
- 9 Sjælanna Thrøst, ved S. Hennings, 1954-57.
- 10 Sjælens Trøst, ved Niels Nielsen, 1937-1952.
- 11 Nordisk Kultur XXIV, 132, art. Dans i Danmark. Anne Riising, Danmarks middelalderlige Prædiken, 1969, 340 f.
- 12 Kulturhist. Leksikon for nordisk middelalder IX, art. kyrkogårdsdans.
- 13 Jfr. D. Strömbäck, Kölbigh och Hårga II, Arv 24, 1968, 91 ff.
- 14 K. Müllenhoff, Sagen, Märchen und Lieder (-), 1846, side 147 202.
- 15 Stith Thompson, Motif-Index of Folkelitterature 5, Q 552.2.3.1.
- 16 Feilberg, Ordbog III, 449 b.
- 17 E. Moser-Rath, Predigtmärlein der Barockzeit, 1964, 292 og 477.
- 18 W. Brückner, Volkserzählung und Reformation, 1974, 457.
- 19 H. Grüner Nielsen, i Sprog og Kultur 1933, J. S. Møller, Fester og Højtider i gamle Dage II, 1933.
- 20 Johan C. Sulkjær, Nørre Nissum I, 1932.
- 21 Thiele, Danske Folkesagn 4, 1823, 132, JF 3, 382, DS NR VI 159-161, DS VI 473, DS VI 495, DFS 1906/23, optegnet 1922.
- 22 H. P. Hansen, Kæltringejagten, 1966, 73 ff.
- 23 JF IV, 30, 109, 242, 244-250, 437, 438, 440, 441, DS I 1417 og VI 764.
- 24 Jfr. Feilberg, Ordbog, Tillæg 100 og 339.
- 25 Udgave ved L. Bødker 1951.
- 26 O. Gjerdsmann, i Saga och Sed, 1941, 1 ff.
- 27 Tubach, Index exemplorum, FFC LXXXVI nr. 204, 1969, nr. 5361 og 4
- 28 E. Moser-Rath, Predigtmärlein 264

- 29 Samme side 507.
- 30 Aarne/Thompson, The Types of the folktale, FFC LXXV 184, 1961 nr. 1353.
- 31 L. Schmidt, Die Volkserzählung, 1963, 70 ff.
- 32 Danske Skrifter ved Lis Jacobsen V, 111.
- 33 S. Birket Smith, Studier på det gamle danske Skuespils Område, 1883, 67 ff.
- 34 W. Brückner, Volkserzählung und Reformation, 727.
- 35 Jfr. M. Schwartz Lausten, Biskop Niels Palladius, 1968, 91 ff.
- 36 B. I. Kilström i Finskt Museum LVI, 1949, 53 ff.
- 37 O. Gjerdsmann, i Saga och Sed, 1941, 1 ff.
- 38 Danske Folkebøger II, 1916.
- 39 Danske Folkebøger XIII, 1936, indledning.
- 40 Udgaven 1859, side 20 og 23.
- 41 O. Dähnhardt, Natursagen I, 1907, 158 ff.
- 42 Samme, 1 ff.
- 43 Hannjöst Lixfeld, Gott und Teufel als Weltschöpfer, München 1971, 96.
- 44 E. Poulsen, Hardsyssels Degnehistorie, 36.
- 45 Udgave ved A. Kaae, 1968, 68. (Særtryk af Hardsyssels Årbog)
- 46 Aarne/Thompson, The Types of the folktale, FFC LXXV 184, nr. 736 A.
- 47 Tubach, Index exemplorum, FFC LXXXVI 204, nr. 3835 og 4102.

Drenge- og købmandsår

Af Laust Vestergaard

En forhenværende købmand kigger tilbage på sin barndom på Borbjerg-egnen, hvor han også fik sin købmandsuddannelse i en tid, hvor gammelt og nyt brydes. Han fortæller her bl. a. om margarinens, telefonens og lukkelovens indtog, om løn og priskoder og det almindelige liv i en købmandsbutik omkring første verdenskrig.

Indtil omkring århundredskiftet bestod størstedelen af Borbjerg sogns østre del af hede, mose og en hel del lav jord. Heden og mosen var dominerende, og kun meget lidt af de højere liggende arealer var under kultur. I sådanne omgivelser lå Vestergaard i Hogager, hvor jeg blev født i 1896, min slægt havde da været i gården i snart 100 år.

Til min fødegård var der ca. 200 tdr. land, men kun en lille del var under plov. Mod nord gik heden helt ind til gården, det er der, hvor byen nu ligger. Min fars fætter fra Hesselå fik omkring 1904 gården Abildholt. Han havde været på landbrugsskole og lært nogle nye metoder, bl. a. begyndte han at opdyrke de lave jorder, og da han først havde vist, at det kunne lade sig gøre, så fulgte de øvrige gårde snart efter.

Indtil den tid var besætningen i Vestergaard 8 køer, nogle ungkreaturer og kalve, lidt svin og en del får, men nu kom der mere fart i landbruget, og vi fik op til 12 køer og tilsvarende opdræt af en del flere svin. Vi blev dog ved med at bjærge en del lyng som tilskud til kreaturerne vinterfoder. Vi havde for det meste løsdrift af de store høvder i „æ vejster mues“, det vil så sige, at vi børn fra maj til hen i oktober måned tilbragte en stor del af tiden i mosen for at passe på kreaturerne.

Det skete, at et af kreaturerne gik i bløde, og det kunne knibe for os børn at hjælpe det op igen. Når dyret havde siddet i en tørvepyt eller noget lignende et stykke tid, og det forgæves havde prøvet at komme på fast bund, gav det fuldstændig op, og så måtte vi have bud hjem efter hjælp.

Når høet var blevet bjærget i engen, måtte høvederne et stykke tid efter komme derpå – der var godt græs. Det var en tid, vi børn så hen til, for dér kunne krea-

turerne omtrent passe sig selv, og desuden var der lejlighed til at komme sammen med Hjorddrengene fra Hesselå, som vi jævnlig byttede mellemadder med. De havde gerne bagerbrød og købepølse på deres; hos os var det hjemmebagt rugbrød for det meste med spegekød af et fårelår.

Nu jeg er ved kærne, vil jeg nævne, at de alle havde rigtige gammeldags kornavne. Ungkreaturerne fik først navne, når de blev fuldvoksne. Kreaturerne var alle af blandede racer, og der var mange forskellige aftegninger og kulører, som navnene på dem også hentyder til:

Silketop – Gulerop og Rønn
de åd al vor havre op
og ski'er i vor grøn.

Det vers er brugt andre steder, men vi brugte det også, idet vi havde køer af disse navne. Desuden brugte vi navne som Sortravn, Hvidkolet, Spæltop, Jomfrunet, Grådonnis Plet, Stjerkolet, Rødtavl og Jomfrudool, måske var der flere, men det passer da så nogenlunde med antallet af vores køer.

Om vinteren bestod vi drenges daglige klædedragt af et par bukser, som gik neden for knæene, samt lange uldne hjemmestrikkede hoser med hosebånd og ligeså hjemmestrikket trøje og lue, sidste var med top og til at trække ned over ørerne. Det var et sikkert forårstegn, når vi efter mange forgæves ytrede ønsker over for mor endelig fik lov til at komme i pløjerne (stunthoser). De blev fundet frem fra sidste efterår. Muligvis var der strikket og monteret nye i løbet af vinteren. De bestod af lange uldne strømper uden fod med en fæssel, en strimmel tøj eller muligvis tyndt læder, som var fastgjort som en strop på skaftet, desuden en strikket strop til at kroge på tåen næst efter storetåen; begge dele for at holde pløjerne på plads. Træskoene blev sat til side, og det var sjældent, de blev brugt om sommeren, men når der rigtig kom sol og varme, fik vi lov at gå med bare ben.

Vores morgenmåltid bestod af opstuede kartofler i en pande – helst rigtig med „skower“. Panden blev anbragt på det lange bord med stjärten pegende mod gangdøren. Vi gik så til angreb hver fra sin side og mødtes så i midten. Så kom anden ret bestående af rugbrødsterner opblødt i varm mælk serveret i et rødt lerfad. Vi fik nu fat i hornskeen, som fandtes i skuffen under bordet. De var forskellige i aftegninger, så hver kendte sin, og man tog ikke fejl.

Når dagene var korte, var der noget, der hed at holde mørkning. Ilden lyste lidt fra kakkelovnen, måske var der et enkelt talglys tændt, og mor spandt på rokken. Det var egentlig så hyggeligt, og det varede noget, inden petroleumslampen blev tændt.

Da jeg blev lidt ældre, stod det klart for mig, at jeg ikke ville arbejde ved landbruget, og mine forældre sørgede for, at jeg blev sat i købmandslære. Der var en lille tradition for købmandshandel i familien, idet min oldefar på mors side, Jens

Vestergaard i Hogager, som den tog sig ud i 1911, da jeg rejste hjemmefra for at komme i købmandslære. Det er mine forældre, Kristian og Kirstine Vestergaard, der sammen med lillebroder Thomas står foran det nye stuebus, som opførtes 1907. Bygningen bag hestene opførtes 1908 på det gamle stuebus' plads. Det er min storebroder Jens Christian, der er kusk – alle er i stadstøjet i anledning af fotografernes besøg.

Bak, sammen med Bakgården syd for Borbjerg mølle også drev en købmandsforretning. Der havde min far tjent som ung mand.

Oldefar blev en meget velhavende mand efter den tid at regne. Borbjerg mølle og Bakgården var naturlige samlingssteder for befolkningen, og gerne samledes man i Jens Baks forretning, som i sin tid var den eneste i Borbjerg sogn. Forretningen lå uden for det såkaldte læbælte, så købmændene i købstaden Holstebro kunne ikke gøre indsigelse imod den, og lukkelov var der ingen af.

Der var langt til Borbjerg for folk, som kom helt fra Hogager, hvor der først blev bygget kirke i 1899. Det var derfor almindeligt, at beboerne, når de om søndagen skulle i kirke i Borbjerg, benyttede lejligheden til at handle. De spændte så fra hos Jens Bak, afleverede deres bestillinger i butikken og gik så videre til kirken. Der var så travlt ved „æ Bakkes“, når østersognet skulle forsynes med varer. Gudstjenesten var den travleste tid med ekspedition i hele ugen, varerne skulle jo gerne være parate, når folk kom tilbage fra kirken.

Købmanden kom således ikke ofte i kirke, men han klarede sig endda – med lidt hjælp ovenfra. Den kode, oldefar brugte til at mærke varerne med indkøbspriser, hed GUD HJÆLP OS. Altså ti forskellige bogstaver, som hvert svarede til

et tal, og det må jo have hjulpet, for oldefar blev en holden mand, men med tiden kom der konkurrenter til.

Den nu nedlagte købmandsforretning i Trabjerg blev bygget først i 1880-erne. Der blev startet købmandsforretning i Skave i 1888 og i Hogager 1900. I Borbjerg kirkeby begyndtes der først med høkerforretning, ligeledes ved Hvam kro. I Hvam mejeriby startedes forretning ca. 1907, og siden den tid er der startet og nedlagt mange forretninger i sognet.

Den 1. maj 1911 kom jeg i lære hos købmand Jens Thomsen, en gammel ungkarl, der havde været møllersvend, før han slog sig på handel. Han havde forretning i den sydlige ende af Hvam kro.

På det tidspunkt, jeg kom i lære, var den gamle lov om de såkaldte „læbælter“ endnu i kraft. Ved lovene om næringsfrihed fra 1857 havde man ønsket, at de gamle købstæder ikke skulle lide for hårdt ved bortfaldet af deres privilegier, og man havde derfor indført en bestemmelse om, at der ikke måtte drives købmands- eller detailhandel inden for en afstand af 1½ mil fra de gamle købstæders torve. Inden for en afstand på 1 mil kunne der fås høkerbevilling. En sådan bevilling gav kun ret til at sælge varer af dansk oprindelse, jeg tror, det var 17 forskellige slags, f. eks. var det lovligt at sælge byggryn, men ikke risengryn; sukker og kartoffelmel var også på den forbudte liste.

Min oldefars forretning havde ligget uden for læbæltet, men Jens Thomsens i Hvam kro lå indenfor, og der dukkede også almindelige købmandsforretninger op i udkanten af læbæltet, både i Borbjerg og Hvam. Det gik, indtil der kom en tjenstivrig politimester til Holstebro, så faldt der bøder, og Søren Jacobsen i Borbjerg og Jens Thomsen i Hvam måtte ud til deres kunder for at få hjælp til at få deres forretninger omdannet til henholdsvis indkøbsforening og brugsforening, så måtte der handles med alt, for den samme lov, der havde sikret næringsfrihed, havde jo også sikret foreningsfrihed.

Jeg husker fra min læretid, at vi havde en gammel medlemsprotokol for Hvam Brugsforening, men det har vist været en brugsforening, hvor der hverken blev holdt generalforsamling eller aflagt regnskab over for medlemmerne. Mon der i det hele taget har været en bestyrelse. Det var kun for at hjælpe købmanden, brugsforeningen blev stiftet, og forretningen drev Jens Thomsen for egen regning.

Da loven om læbælter blev ophævet, forsvandt Hvam Brugsforening sammen med den. I Borbjerg blev indkøbsforeningen ophævet i 1918. Om den egentlig rigtig har eksisteret, ved jeg ikke, men da Henrik Jacobsen fik ejendommen og forretningen efter sin far, ville han ikke være en slags uddeler, og så forsvandt også den.

Det var en god begynderplads, jeg havde fået hos Jens Thomsen i Hvam, selv om forretningen blev drevet noget gammeldags, ikke mindst hvad bogføring angik. Jeg kunne gå, som jeg var hjemme og var fæstet for 3 år til en løn af 50 kro-

ner første år, 100 kroner det andet og 150 kroner det tredje, plus selvfølgelig kost og logi. De lokaler, der hørte til købmandshandelen, var ikke gode.

Vi var tre, som var betjente ved forretningen. En husholderske havde fri rådgivning over sit domæne og styrede det med fast og dygtig hånd. Ved enkelte lejligheder hjalp hun også i butikken, det skete f. eks. en dag om ugen, når vi samlede svin til Esbjerg svineslagteri i en fold ved den anden ende af kroen, for den dag havde Thomsen nok at gøre med at tage imod svin.

At være lærling i en købmandshandel havde også sine øgenavne. Navnet „rosinpiller“ stammer fra den tid, da rosinerne kom hjem i store klaser med stilke og det hele, og det var lærlingens opgave at rense dem og gøre dem færdige til at sælge i butikken. Diskenspringernavnet kendes vel endnu, selv om der kun er få købmandsforretninger, hvori der i det hele taget er en ordentlig disk.

Metersystemet blev ved lov indført i 1912, men der gik nogen tid, før de nye betegnelser blev almindelige, så vi fortsatte et stykke tid med pund og alen. Det er priser fra den tid, jeg husker bedst. De lå ret fast, indtil krigen kom i 1914. Eksempelvis kan nævnes priserne på 1 pund flormel 12 øre, kartoffelmel 14 øre, soda 3 øre, salt 5 øre, 1 pk. 3" søm 60 øre, 1 pk. tændstikker 12 øre, petroleum 9 øre pr. pot, $\frac{1}{1}$ flaske brændevin 25 øre og 10 stk. cigaretter 10 øre, men det var kun skoledrengene, der var købere til dem. Ellers lå salget af tobaksvarer hovedsagelig på røgtobak og karduskrå, som også stod fremme på disken til fri afbenyttelse.

På bagdisken stod en flaske med brændevin, som var tilsat lidt kirsebærvin for at give kulør, desuden en med rom, og der var frit valg. Der ved bagdisken har jeg skænket mange bittere til dem, der ønskede det, og det i øvrigt i god forståelse med kromanden i den anden ende af huset, for det var jo tidens skik.

De gamle kunder forlangte ofte i lod, som var 3 kvint lig 15 gram. F. eks. 1 lod hjortetaktsalt, 1 lod potaske og lignende, desuden $\frac{1}{2}$ fjerdingkar salt, og det var ret almindeligt, at der blev forlangt 1 pot salt, som kostede 7 øre. Til sammenligning med ovenstående priser kan anføres, at et par voksne sivsko kostede 40 øre, voksne træsko godt 2 kr. pr. par, klipfisk 35 øre pr. pund og kandis 28 øre pr. pd.

Før 1914 kunne en del kolonialvarer købes med baisse klausul (udtales bæ:s). Det vil sige, at et bestemt parti varer købtes og aftoges inden for et aftalt tidsrum, men til en fast pris ved stigning og bevægelig ved fald, men siden krigen kom i 1914, har det ikke kunnet lade sig gøre, dertil blev prisstigningerne på varerne alt for store. Når de nye svedsker kom frem, blev der købt ind efter det beregnede årlige salg, for da var svedsker i regelen altid billigst.

I Hvam solgte vi normalt en oxhoft brændevin om måneden, d. v. s. ca. 250 til 260 pletter fra De danske Spritfabrikker i Aalborg. D.D.S.F. stod der på enden af tønden, hvilket min senere chef i Vildbjerg oversatte til „Denne Drik Skabte Fanden“. Det store kvantum brændevin betød dog ikke, at forretningens kundekreds var særlige storforbrugere, men dengang var forholdet til brændevin ander-

ledes end i dag. Mange af vore kunder var meget mådeholdne eller ligefrem afholdne med hensyn til stærke drikke, dog havde man altid i landejendommene en flaske brændevin stående i tilfælde af, at et af kreaturerne blev syge, eller når en ko fik kalv, så fik den gerne en hel flaske brændevin. Brændevin var medicin.

Den første lukkelov kom først i århundredet. Der skulle lukkes klokken 20 med undtagelse af lørdag, da måtte der handles til kl. 23. Søndag var der lukket hele dagen, og det var herligt. Det var egentlig en dårlig lukkelov, eller var det folks vaner, der var dårlige? Om formiddagen var der gerne en del at lave med at ekspedere, men det ebbede ud op ad middagstid. I middagsstunden kunne der komme en dreng, der var klemt af en 2-øre til brystsukker, små handler ellers så godt som intet. Men sidst på dagen, hen i nærheden af – eller måske over – lukketiden, så kom det store rykind. Det var værst om sommeren, når folk havde fået deres aftensmad, da drog landmændene af sted til købmanden, medbringende deres kurve fyldt med æg; nu skulle der handles. Vi fik travlt og kunne ikke tilnærmelsesvis blive færdige til lukketid. Var bønderne så faldet i snak med hinanden, ja så var de ikke til at blive kvit. Lørdag aften var det ungdommens tur. Da kom karlene, og det var dem, der fyldte butikken, og de holdt ud til kl. 23.

Nogle af Hvams gårdmænd rejste somme tider til Varde marked for at købe kreaturer. Det er sikkert ved en sådan lejlighed, at en gårdmand fik en beskrevet 100-kroneseddel med hjem, hvilken jeg senere fik i butikken. Sedlen var blevet tilføjet følgende ordlyd:

På Varde marked for den røde stud
jeg fik dig sammen med flere,
nu skal du atter i verden ud,
Gud ved, om vi ser hinanden mere.

Mon ikke margarineproduktionen tog fart her i landet i 1890'erne. Margarinen blev mødt med landbefolkningens store skepsis, men denne overvandt efterhånden, og bønderne gik tildels også over til at anvende „kunstsmør“ – det blev dog trods alt produceret af animalske produkter.

Mønstedts fabrikker lavede tre mærker, „Fin“, som nærmest var til bageribrug, „Ekstrafin“ og topproduktet „Fineste“. Omkring 1912 gik margarineproduktionen mest over til plantemargarine, som fremstilledes af plantefedt. Mærkerne Steensens Vegetaria – Mønstedts Oma og Alfa No. 56 kom frem. Margarinen skulle fra fabriken være meget lys i kuløren, det måtte ikke ligne rigtigt smør, men så kom smørfarven frem, og folk æltede selv margarinen med smørfarve, så det fik omtrent samme farve som smørret.

Samtidig med margarinens fremkomst kom der også en margarinelov, som fordrede ansættelse af margarineinspektører. En sådan skulle holde kontrol med, om alt nu gik rigtigt til i de forskellige forretninger, dog med undtagelse af forenin-

Hvam kro med købmandshandel. Længst til venstre sidder „Mari i æ krower“, foran hende sidder Severine, der dengang var pige i kroen, hun blev senere husbestyrerinde hos købmanden. Til højre står en repræsentant – med bowlerhat – hans cykel skimtes uden for købmandens vinduer – i samtale med Jens Thomsen. I baggrunden købmandens husbestyrerinde, Anna, og lærlingen Knud Olsen, der senere blev købmand i Skave. Billedet er fra 1909.

ger, de måtte sælge – som han udtrykte det – om det så var vognsmørelse som margarine.

Men der skulle ikke meget til, inden lommebogen kom frem, ja han havde ligefrem til tider helt kløe i fingrene efter at skrive rapporter. I butikken skulle der hænge et stort papskilt med 3 tommers høje bogstaver, hvorpå der stod: „Her sælges margarine“ og ligeledes et med „Her sælges udenlandske landbrugsprodukter“ – hvis der altså handlede med det, d. v. s. islandsk lammekød og amerikansk oksekød. Det var som regel de eneste skilte, der fandtes i butikken – varerne kunne sælge sig selv. Men bevares, hvis der hang noget ned fra loftet foran disse skilte, om det så var aldrig så lidt, så kom blyanten straks i gang.

I min første læretid var der kun 4 telefoner i Borbjerg sogn. En hos købmand M. Chr. Olesen i Skave med omstilling til forretningen i Trabjerg. Købmand Søren Jacobsen i Borbjerg havde omstilling fra købmand Jepsen i Store Ryde mølle, og endelig var der Hvam telefonkonsortium ved min læremester, købmand Jens Thomsen, Hvam kro, som havde telefon nr. 80 Holstebro. Vi behøvede ikke at forlange numre, når vi ringede til Holstebro, men efterhånden, som der blev flere abonnenter, blev det nødvendigt.

Telefonbøgerne var inddelt på en helt anden måde end dem, vi kender nu. F. eks. var Holstebro købstad opført, men bagefter denne Holstebro oplands centraler – til eksempel var både Herning, Struer, Vinderup m. fl. opført under Holstebro opland.

Når der var 10, der tegnede sig som abonnenter, blev der oprettet central, og var der mere end 4 km til centralen for enkelte abonnenter, var grundtaksten lidt større beregnet efter hver påbegyndt 100 meter. Hvam telefonkonsortium var nærmest noget i retning af et interessentselskab, hvor en del af beboerne var med formedelst et årligt bidrag på 10 kroner. Også doktorer og dyrlæger fra Holstebro gav deres bidrag, og bidragyderne måtte så telefonere så meget, de havde lyst til. Andre, der ikke havde part i telefonen, betalte hver gang, de benyttede den, og til disse penge havde vi en ret stor cigarkasse, som var slået op ved siden af telefonen.

En skønne dag var cigarkassen fyldt med disse penge, og Thomsen forespurgte de stedlige aktionærer, om det ikke lige var penge til en udflugt. Det var man med på, og stemningen var for en tur til Bovbjerg, hvis vi kunne få den nye margarinebil til turen. Det var den første lastbil, som lige var kommet til Holstebro. Thomsen forespurgte hos C. A. Astrup, som lod forespørgslen gå videre til Otto Mønsted, hvor vi fik tilladelse til en søndagstur med Davidsen som chauffør.

Vi startede i fint sommervejr siddende på lastbilens åbne lad. Efter nutidens forhold var det ingenlunde et luksuskøretøj. Der var fast massivt gummi på hjulene, og vejene var alle grusbelagte, så det støvede godt. Vognen havde fuldt læs, og humøret var højt, men da vi kom til Rammedige, standsede vi. Bilen måtte nemlig kun køre på amtsveje, så vi havde en vognmand fra Ramme til at fragte os det sidste stykke vej til Vesterhavet på en hestevogn. – Efter vores vellykkede udflugt havde Astrup mange henvendelser om at låne køretøjet til lignende søndagsture, så vores tur havde vakt opsigt i den ganske omegn, men det blev dog både første og sidste gang, tilladelsen blev givet.

Som nævnt lå købmandshandelen i samme bygning som Hvam kro, og selv om de to foretagender intet havde med hinanden at gøre, så var der dog en vældig god kontakt mellem dem. Kromanden var Jacob Paibjerg, som var en meget hyggelig mand, hans kone, Marie, blev aldrig kaldt andet end „Mari i æ krower“. I kroen havde de gerne to piger til hjælp ved det huslige samt ved restaurationen og malkningen. Der var en voksen søn og en konfirmeret dreng til hjælp ved landbruget. Denne dreng, Wilhelm hed han, kom jeg en del sammen med i fritiden, og jeg husker, han engang var meget fortørnet på kromanden. Wilhelm var meget god til at synge, og engang han havde sunget af hjertets lyst, mens han var ved at røgte dyrene, var kromanden kommet ind, og med den indledning han altid brugte, fik han sagt: „A tænt o æ Wilhelm, a haar nær saae, en kan wal et blyw fri for den hujen!“

Når folk fra Holstebro tog på skovtur, blev der gerne lejet en landauer med kusk og heste, og så gik turen ofte til Rydhave skov. På hjemturen blev der så holdt ind til Hvam kro, hvor der i den store have var slynger m. m. til fri afbenyttelse. Skulle en sådan udflugt rigtig tage sig ud, foregik den gerne i karet, som blev lejet hos „æ løjtnant“ – vognmand Mourits Nielsen i Holstebro, som havde en sådan til brug ved visse lejligheder. Kareten vakte altid opsigt, hvor den kom frem, og det var vel også hensigten med at leje den. Jeg erindrer et par strofer som fandtes i kroens kørestald:

Kommer du tørstig til en kro,
forlang da øl fra Holstebro.

Et andet sted hang et mere hjemmelavet skilt:

Vil du med til Hvam kro,
der hvor Jacob Jensen bor,
der er liv og lystighed,
der går solen aldrig ned.

Men solen er forlængst gået ned over Hvam kro. Det skete kort efter, at „Mari i æ krower“ og sønnen Kristian begge var døde, som de sidste af krofamilien.

Jeg udstod min læretid hos købmand Thomsen på 3 år, og blev der så to år til, men så havde jeg også sat mig i hovedet, at jeg ville prøve at arbejde i andre forretninger. Jeg fik så plads som kommis hos købmand Pedersen Leth i Vildbjerg.

Pedersen Leth var en moderne købmand efter den tid, man mærkede straks, at han havde lært handelen og var en dygtig købmand. Hidtil havde jeg været vant til udelukkende at betjene landkunder, men i Vildbjerg var der også en del bykunder. Jeg har nu altid bedst kunnet lide, at ekspedere dem fra landet. Når der kom folk ude fra „æ vejster hede“, Helmosedal og „æ Fjald“, så var de rigtig kommet til byen og kunne let få en halv dag til at gå der.

Betjeningen bestod af købmanden og mig, der skulle have kr. 35,- om måneden + kost og logi, samt karlen Jens, der arbejdede i gården og på foderstoflageret. Drikkepengene var en del af gårdskarlens løn, hvis de da ikke udgjorde hele lønnen, men han havde selvfølgelig også fri kost og logi. Fruen hjalp hver tirsdag formiddag i butikken, for den dag blev der i gården samlet svin til Herning Svineslagteri.

Vi tog foruden svin også imod huder og skind, hvilket var et meget uappetitligt arbejde at have med at gøre, når de skulle ses efter, saltet og sendes væk.

Gårdskarlen Jens var høj og kraftig. Det første han foretog, når et køretøj ankom til købmandsgården og skulle have hestene spændt fra og sat i stald, var at hjælpe konen ned af vognen. Det havde han et vældigt tag på, og damerne lod sig gerne falde ned i armene på ham, han skulle nok fange dem. Manden derimod måtte altid selv kravle ud af vognen, selv om han var nok så stiv i lemmerne. Først

derefter blev hestene sat på stald, og den medbragte sæk med hakkelse blandet med korn anbragt i stalden. Disse hakkelsessække var ikke lige gode, for det afhæng af, hvor meget korn, der var iblandet hakkelsen. Når der så var blevet parkeret et par arme husmandshestene ved siden af et par velnærede gårdmandshestene, så kunne det let ske, at Jens kom til at tage fejl af sækkene.

Min chef havde den kedelige vane, at hans humør stod omkring nulpunktet om morgenen, men eftersom solen steg, gik humøret også nogle streger i vejret, og kort forinden fyraften var han gerne helt ovenud, men næste morgen var det forfra igen. Vi tog det nu ikke så højtideligt. Vi sørgede gerne for, at han havde et eller andet, han kunne falde over, så vi lod flere gange en flaske stå ved enden af disken, sådan at han derved kunne få afløb, det hjalp altid lidt.

Den kode vi i Vildbjerg brugte til betegnelse af indkøbsprisen på isenkram og lignende var: DITMARSKEN. Hver forretning havde sin kode, men enkelte koder var meget almindelige, det gælder f. eks. den kode, vi brugte i Hvam: HØKER-LATIN. Jeg har også været med til at bruge koder som SPEKULATIV og KJÆRLIGHED, men også længere remser, hvor det var det første bogstav i hvert ord, der gjorde det ud for et tal, f. eks.: Gud Lad Os Handle Saa At Velstand Jeg Maa Faa. Den ældste kode, jeg kender, har en tid været så almindelig, at de fleste vist er gået fra at bruge den. Koden består af forskellige figurer, der stammer fra dette skema

1	2	3
4	5	6
7	8	9

1 blev så tegnet således $\lfloor$, 2 således $\lrcorner$ osv. 0 kunne laves på flere måder, f. eks. $\_$

Repræsentanterne fra de forskellige større isenkramforretninger, der holdt landkøbmændene forsynede, var af en helt anden type, end dem vi kender i dag. De fleste havde rejst i mange år, og mellem dem og købmændene var der opstået et vist tillidsforhold. De kunne fortælle historier og pudsige træk fra deres distrikt, og der var altid tid til at tale med dem.

Landkøbmændenes lokale grossist var Jeppe Schou fra Holstebro, og han var tilmed en af de mest særprægede købmænd, jeg har kendt. Han drev den store forretning, til han var langt oppe i 80-erne. Jeg har som ung købmand besøgt ham mange gange, når jeg manglede en underskrift på en veksels, for at få penge på den i banken. Der er mange, der har besøgt ham i den anledning, og hans hjælpsomhed har ofte været ham en bekostelig affære. Der fortælles et utal af historier om Schou, men mange af dem er trykt andetsteds.

Af mindre grossister eller agenturforretninger kendte vi både Kong Niels i Herning og Prins Carl i Struer, men vi havde altid Schou i Holstebro at falde tilbage på – han var så bekendt for sin langmodighed med kredit.

Jeg var kommis i Vildbjerg et års tid og kom så derefter i sikringsstyrken. Efter den lange militærtjeneste var det min agt at tage på handelshøjskole, men på grund af krigen blev det ikke til noget.

I marts 1919 fik jeg selv forretning i Hogager. Jeg var den niende indehaver i løbet af 19 år, så det havde gået noget hurtigt med at skifte. Jeg var kun 22 år og skulle efter loven være 25 år for at være fuldmyndig og derved have ret til at drive forretning for egen regning. Jeg måtte derfor søge fuldmyndighedsbevilling, som jeg kort efter fik, og jeg drev så købmandsforretning i Hogager i de næste 46 år.

Laust Vestergaard
Fhv. Købmand, født 1896
Lægaardsvej 47
7500 Holstebro

Hedens pionerer i Kølkær

af Chr. Isen

Som mangeårig leder af Rind-Arnborg egnsarkiv har forfatteren især interesseret sig for de mennesker, der slog sig ned på landsbyen Fjederholts østlige udmark og der grundlagde byen Kølkær. Hvem var disse første pionerer? Forfatteren præsenterer dem enkeltvis og gør kort rede for deres efterkommere, som endnu befolker egnen – han er selv en af dem.

Et ikke uvæsentligt afsnit af Midt- og Vestjyllands historie er kapitlet om de vældige hedeflader, der blev til dyrkede marker og stoute plantager.

Vil man se nærmere på den ting, må netop Kølkær være et passende og interessant område i helheden at tage frem som eksempel og objekt for en mere indgående betragtning.

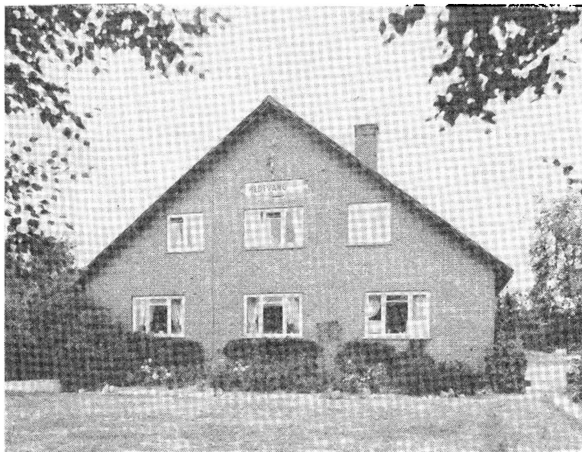
Her har vi en lokalitet på vel en mils vej i længden og omkring en halv mil i bredden, indeholdende så rigeligt fire tusinde tønder land – for nu at bruge mål, der hører historien til!

Kølkær forekommer geografisk markant med Fjederholt å som grænse mod nord, med de gamle sogneskel til Ikast og Ejstrup sogne mod øst og med Hallund bæk som sydgrænse. Mod vest går grænsen et sted noget før Fjederholtgård.

Kølkær er et absolut eksempel på heden, der blev til dyrkede marker. Det første landbrug her fremstod som en jordhytte med en nybyggerfamilie omkring 1822. Det sidst etablerede landbrug fremstod som en moderne rødstensbygning i 1957. Der er 125 år imellem de to ejendomme, og i dette tidsrum voksede det samlede antal landbrug til 69. Nu er tallet forlængst begyndt at gå den anden vej, men det er en helt anden og ganske almindelig hverdagshistorie!

Kølkær udgør sammen med Søby-Voulundområdet den østligste del af det gamle vidstrakte Rind sogn. Fra Arilds tid var lokaliteten udmark til landsbyen Fjederholt, som i sin tid bestod af 4–5 gårde og nogle småhuse med hosebinderne inde i indsiddere og aftægtsfolk.

Engang var der skole i Fjederholt, og landsbyen havde langt op i 1800-tallet sin byhyrde, der som leder for en flok hjorddreng og piger drev omkring i den milevide udmark med husdyrholdet i Fjederholt.

Det nyeste nybyggersted i Kølkær. Stedet etableredes 1957, måske det allersidste som sådant. Princippet i huset her er det samme som i jernalderhusene og i nybyggerhytterne fra forrige århundrede: Mennesker i den ene ende og dyr i den anden. Bare mere adskilte og mere komfortabelt . . . (Ulla Thyrring. Foto 1973)

Centralt i området, et par hundrede meter vest for Kølkær Skole, hæver sig en brink, som i overlevering og mands minde kaldes Fælledbakken. Her har man vel rastet med dyrene, ligesom man netop fra dette beskedne højdepunkt har haft god oversigt over hele området.

Måske har man overnattet på Fælledbakken sammen med de sovende dyr omkring et flammende bål, mens skiftende vagter frygtsomt har holdt øje med ulvene og nattens onde ånder i ødemarkens mørke.

At græsningen i udmarken Kølkær har haft betydning for husdyrholdet i Fjederholt-gårdene, fremgår af forskellige efterretninger på arkivhylderne. Ligeledes har man nok bjerget ikke få læs hø på de bedste engstrækninger langs vandløbene ved ydergrænserne.

1689 vil bønderne i Fjederholt have taget syn over deres enge og græsgange i Kølkær, som i den forgangne sommer havde taget aldeles skade ved tordenild og var én stor afsveden elendighed, der aldrig syntes „at kunde være nøttig til nogen Brug eller Fordeel“. Derfor mente de Fjederholt-bønder ikke at kunne svare den pålignede afgift til husbond og øvrighed.

1690 var der retsstridighed mellem bønderne i Øster Høgild og Fjederholt angående gårdenes fællesdrift med kvæg i Malmkær i Kølkær. Herunder meddelte et vidne at have vogtet kvæg der for 31 år siden, samt at de to byer dengang drev kvæg til fælles græsning på stedet. Et andet vidne bekræftede, at man gjorde ligeså for 50 år siden – altså i 1640.

Ejerne af udmarken havde desuden en del besvær med bønderne i de vestligste gårde i Ikast og Ejstrup sogne, som ulovligt lod deres kvæg græsse i Troid-

kær enge i den østligste del af Kølækær. De klagede over forholdet, og 20. april 1695 blev der oplæst et skriftligt forbudsvidne på Hammerum Herredsting, hvori de, som ulovligt havde græsset deres kvæg fik at vide, at de „skammelig med deres Qvæg og Fæmon havde ladet disse nedtræde og i alle måder ladet dem ilde medhandle“.

Kølækær-området var et ulvenes fristed. Ved en forordning af 1688, betaltes der dusør for hver ulv, der afleveredes på tingstedet.

3. juni 1747 mødte manden på Voulundgård, Christen Christensen, på Hammerum Herreds tingsted med 3 levende ulveunger, han havde fanget i Kølækær.

4. juni 1749 fangede Niels Pedersen fra Nørlund og Peder Hee fra Uhre i Ikast sogn 4 ulveunger i Kølækær, sønden for Fønnesbæk. Det var 2 hanner og 2 hunner, som afleveredes på tingstedet 7. juni, hvor de blev ihjelslået og begravet.

At ulve måske længere end andet steds har været at finde i større antal i Kølækær, synes at kunne tydes af følgende bemærkning af H. P. Hansen i hans meddelelse, Ulve i Midtjylland:

Sidste gang, jeg har truffet ulve i tingbogen, er den 6. juni 1750: Peder Nielsen og Jens Michelsen af Hesselbjerg i Ikast havde søndag morgen den 31. maj før prædiken taget 11 ulveunger, 8 hanner og 3 hunner i Kølækær, – de blev condemnerit og ophængt ude på marken ber på tingstedet – altså skulle de sidste ulve i Hammerum Herreds tingbog være kommen fra Kølækær!

Gennem århundreders gang var udmarken Kølækær de fredløses fristed, ulvenes og natmandsfolkets land. Sommerens hyrder med deres græssende hjord og høbjærgende bønder var stedets eneste civilisation.

Men en dag kom en nybyggerfamilie til stedet. Omkring 1822 steg røgen op fra en ensom arne tæt ved sydbredden af Fjederholt å, et sted midtvejs mellem Fjederholt og Ikast. En ny tid var dermed indvarslet: Mennesket var begyndt at tage ødemarken i besiddelse!

Nybyggerne kom ikke til Kølækær i det store rush. Familie efter familie kom til, langsomt – ligesom tøvende – gennem de sidste 80 år af det 19. århundrede.

De gravede deres huller i brinksiderne eller byggede deres jordhuse af lyngtørv og lyng og kaldte dem søjhuse. På samme tid drog nybyggerne mod vest over det nordamerikanske kontinent. De byggede deres græstørv-huse og kaldte i galgenhumor græstørvhen Nebraska-marmor! Lige så vel kunne nybyggerne i Kølækær nok have betegnet deres lyngtørv som Kølækær-marmor!

Hvem var disse nybyggere i Kølækær? Hvor kom de fra, og hvordan var deres baggrund? Det var bønder og daglejere. Det var unge folk med tro på fremtiden. Det var folk i moden alder, som havde kendt mere sikre dage, der nu drog til tilværelsens retrætepost før almisselemmets nådsensbrød.

De kom vestfra i Rind sogn. De kom hovedsageligt fra sognene i Hammerum Herred og fra det midt-vestjyske område. De var overtroiske og frygtsomme, gudhengivne og fändenivolske. Fælles for dem alle var, at de intet ejede.

Heden var udgangspunktet og det første eksistensgrundlag. Nødvendigheden bød de første nybyggere at leve med den og gøre sig tilgode med dens tilbud om fornødenheder. Lyng og lyngtørv til huse, sengesteder og brændsel. Lyng til fårenes føde og i nødsfald til at blande i brødet. Hedens bær, fugle og vildt, fiskene i damme og vandløb. Der var revlingris til reb og koste. Der var den gamle stive lyng, der kunne plukkes, bindes i knipper og sælges som tag til fjerne gårdes huse. Midt i fattigdommen og trøsteløsheden var den gølge hede på mangfoldig vis også den nyttige hede.

Det første hus i Kølkær? H. P. Hansen fortæller herom efter gamle Peder Sørensen Fløe i Kølkær. Han var født i Kollund i 1842 og berettede følgende:

... at der allerførst blev opført et simpelt hus med en muret kakkelovn i, så drengene, der vogtede får, geder og gæs i heden kunne søge ly og varme der – brændsel var der jo nok af.

Men så en dag, knægtene var blevne gennemblødte, trak de af tøjet, fyrede godt op i ovnen for at få tøjet tørt og lagde sig så til at sove. Men der var fyret for stærkt, der gik ild i tøjet og huset, der brændte ned, og drengene måtte løbe nøgne hjem til Fjederholt. Huset blev ikke bygget op mere. Men så byggede Niels Pæ Henriksen, der var gift med Pæ Donsigs datter, sig et jordhus på heden . . .

Howdan var sådan et jordhus? Jens Chr. Dinesen, der var født i Fjederholt i 1832, gav H. P. Hansen følgende beskrivelse af et jordhus i Kølkær: *... Søren Krænsen havde fået sig et stykke hedejord fra den østerste gård i Fjederholt i fæste og byggede sig et jordhus, der var ca. 7–8 alen langt og vel 4–5 alen bredt. Jorden var lagt op som et dige, ca. 2 alen højt, med simpelt træværk over og dækket med lyngtørv. Indgangen var på sydsiden, og når man kom ind i rummet, var der så lavt, at man måtte bukke sig . . .*

Med gamle Peder Sørensen Fløes navngivning af det første nybyggerpar i Kølkær antydes de første svage spor i lyngen der så nogenlunde.

Det første nybyggerpar i Kølkær var Inger Nielsdatter, f. i Donsig, Rind s., 1785, d. i Kølkær, Rind s. 15. november 1862, og Peder Henriksen, f. i Sdr. Vejen, Rind s., 1787, d. i Kølkær, Rind s., 12. juni 1858.

Parret blev viet i Rind kirke 30. september 1815. De var da begge tjenende hos hosekræmmer Morten Skaarup i Vester Høgild, Rind s. De første år af ægteskabet boede parret i Bærslundhus i Rind s., hvor en del af deres børn blev født. Sidst af disse var sønnen, Jacob Skaarup Pedersen, der blev født 5. august 1821.

Parrets næste barn var datteren Anna Marie Pedersdatter, der blev født 17. oktober 1823. Forældrene tituleres da som nybyggere i Kølkær. Det synes at være første og eneste gang, denne stillingsbetegnelse er anvendt i Rind kirkebog, hvilket tyder på noget ikke helt sædvanligt.

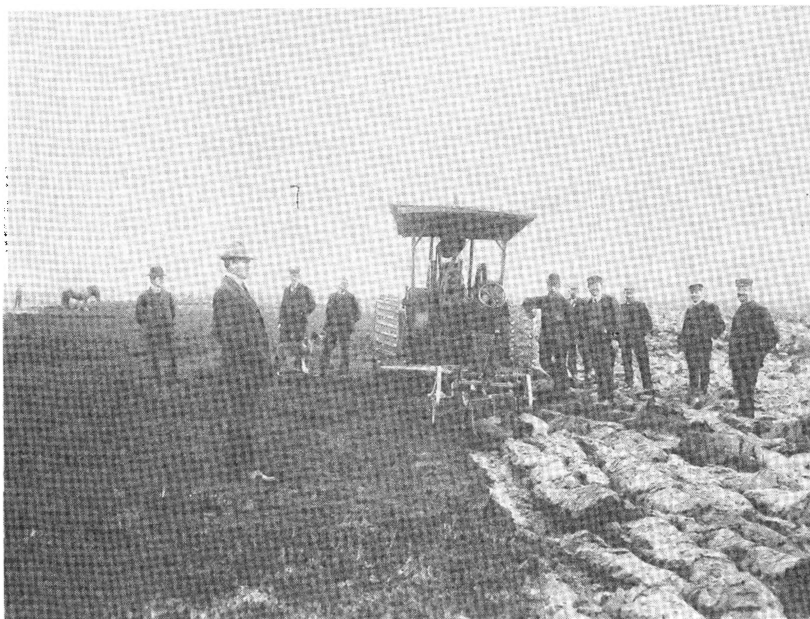
Anna Marie var det første nybyggerbarn, der blev født i Kølkær. Ved 150-årsdagen for hendes fødsel i 1973, blev en tung marksten med inskription sat på stedet, hvor hendes længst forsvundne fødehjem engang var beliggende.

1973 var 150-året for Kølkærs førstejødte. I den anledning blev der sat en sten på stedet, hvor hun fødtes. Stenen blev afsløret 20. oktober 1973 af borgmester Jens Mathiasen, Herning. Ved denne lejlighed udtalte borgmesteren bl. a.: - Jeg har allerede ved tidligere lejligheder nævnt, at Herning næppe ville have eksisteret, dersom der omkring byens grundlæggelse havde eksisteret byplanlæggere. Der findes nemlig ingen naturlig forudsætning for Herning, og dette kan siges med endnu større vægt om Kølkær. (Niels Jørn Isen. Foto 1973)

Engang i tidsrummet mellem august 1821 og oktober 1823 er familien altså flyttet til Kølkær. Nærmere kan man nok ikke komme denne begivenhed. Hammerum Herreds Skøde- og Panteprotokol synes ikke at registrere noget tinglæst fæstebrev til Peder Henriksen på parcellen i Kølkær.

Ved skøde tinglæst 11. oktober 1851 solgte Dines Jensen i Fjederholt parcellen her til Jacob Skaarup Pedersen for 200 rbd. Køberen forpligtede sig ved af-tægtskontrakt tinglæst 2. april 1853 til at huse og forsørge sine forældre, Inger

*Det var studedeforspandet og bestene, der tog det hårde skrub med opdyrkningen af de jyske udmarker. Men en dag dukkede jernbesten op også der. Om ovenstående sceneri skrev Herning Folkeblad 13. oktober 1910 bl. a.: Motorplov på heden. I dag foretages pløjning med motorplov på heden ved Fjederholt, ca. ¼ mil syd for Herning. Efter de erfaringer, man har fra udlandet, hvor ploven anvendes en del, kan man med en 12 hestes motor pløje 6-8 tdr. land pr. dag. Ploven betjenes af 2 mand. Udgiften til benzin, olie og mandskab samt til afslid af maskinen og forrentning af kapital anslås til ca. 3½ kr. pr. id. land.
(Lokalhistorisk Arkiv i Herning)*

Nielsdatter og Peder Henriksen, deres livstid ud, fordi han har overtaget stedet, som de „nu i nogle år har haft i Fæste“.

Jacob Skaarup Pedersen blev kendt under navnet Jacob Kølkjær. Hans far blev iøvrigt oftest kaldt Pæ Kølkjær. Jacob blev 14. oktober 1851 gift i Gellerup kirke med Louise Sørensdatte fra gården Lille Langelund i Gellerup s. Hendes forældre var Mette Thomasdatter og Søren Madsen Hagelskjær.

Louise Sørensdatte døde i Kølkær 11. december 1885. Jacob Kølkjær døde i aftægt hos sin svigersøn, Peder Nielsen Siggaard i Lille Langelund, 5. juni 1896. Svigersønnen havde da købt ejendommen i Kølkær og udnyttede denne på forskellig vis i samdrift med gården i Langelund.

Det andet nybyggerpar i Kølkær var Ane Johanne Sørensdatte og Christen Pedersen, født henholdsvis i Herning s. og Gellerup s. Konen var født i 1781 og

manden omkring 1775. De boede nogle år i en ejendom kaldet Langelundhus i Gellerup s., hvor deres datter Anna Marie blev født 14. december 1819.

1824 flyttede familien til Kølkær. Overleveringen fortæller, at Ane Johanne lidt efter lidt bar syldstenene i en sæk på ryggen fra Langelund gennem Fjederholt å til det nye sted i Kølkær.

Fæstebrevet vedrørende parcellen er oprettet mellem gårdmand Christen Poulsen af Fjederholt i Rind s. og Christen Pedersen af Langelund i Gellerup s. Det er skrevet i Fjederholt 1. maj 1827 og tinglæst på Hammerum Herredsting 20. september 1834.

Det hedder bl. a. i fæstebrevet, at fæsteren nu har prøvet at bebo hedeparcellen i 3 år, hvilket må fastslå, at familien har boet i Kølkær siden 1824. Iøvrigt viser netop tidsrummet her imellem fæstebrevets oprettelse og dets tinglæsning, at meget kunne være sket i denne periode, som kunne have bevirket, at det aldrig var blevet tinglæst.

At noget er begyndt at dæmre for gårdmændene i Fjederholt om en vis fremtid i deres udmark, fortæller bl. a. § 1 i her omtalte fæstebrev, der lyder således:

Hedeparcellen som er Fæsteren anvist med dens omliggende Grænseskjel bliver ham fra Dags Dato den 1ste Maj Aaret 1827 ganske overdraget til Raadighed uden nogen Indskrænkning i Jorddyrkingen, Pløjning, Gravningen, Høbjergningen, Træplantningen, kort sagt, i alt han finder for got til Jordens forbedring skal være overladt fra mig og mine arvinger til Fæsterens gotbefindende.

Herefter var Christen Pedersen fæster af stedet indtil 1842. 2. marts 1842 blev der på Hammerum Toftegård skrevet transport af fæstebrevet fra Christen Pedersen til hans svigersøn Morten Pedersen. Denne transport blev tinglæst 13. januar 1849.

Derefter var de gamle på aftægt hos datteren og svigersønnen. Afgangslisten i Rind kirkebog meddeler, at enke efter Christen Pedersen i Kølkær 20. april 1849 flytter til Ikast s. Ane Johanne Sørensdatter angives da at være 67½ år og får med på vejen, at hun „har ikke opført sig uskikkeligt“.

Anna Marie Christensdatter og Morten Pedersen blev gift i Rind kirke 27. november 1840. Morten Kjærsgaard Pedersen var født i Snebjerg s. 7. november 1813. Han døde i Kølkær 17. februar 1864. Morten gik under navnet Morten Siig og kaldtes undertiden også Morten Kølkjær. Hvordan familien boede, fortalte Maren Skjellund til H. P. Hansen. Hun tjente som 10-årig hos Anders Feldbak i Kølkær. Når hun var med familien i kirke i Ikast, var de gerne inde at hvile sig hos Morten Kølkjær.

Maren Skjellund fortalte således: . . . *Stuehuset var et stort rum, der var delt midt over ved en lang fårebekke. I den østre ende var der 2–300 får, og i den anden ende boede familien. Op imod bekken stod i stuen en rødmalet dragkiste, så var der et bord af uhøvlede brædder på korsben, en bænk på nedrammede pæle samt 4 senge på rad, ligeledes lavede af uhøvlede brædder. Loftet bestod af lægter*

med tørv over. Der var et lille køkken, og ved køkkendøren stod en stor potteovn. Endelig var der en lille forgang, der var taget fra „æ foosti“, mens resten var et stort rum. I huset fandtes kun nogle bitte små vinduer. Folkene sad ellers godt nok ved det, og der var fejlet og så rent ud . . .

Overleveringen beretter, at Anna Marie Christensdatter efter Morten Kjærsgaard Pedersens død giftede sig med en, der blev kaldt „æ glu'en sme“. Dette synes at stemme med Rind kirkebog, der beretter, at 4. oktober 1864 viedes i Rind kirke smed Niels Poulsen af Kølkær, 60 år, og Anna Marie Christensdatter, 46 år, også af Kølkær. Begge indgår her i 2. ægteskab.

Dette andet nybyggersted i Kølkær hedder i dag Granlygård og ejes i 3. generation af familien Blaabjerg.

Det tredje nybyggerpar i Kølkær var Susanne Jensdatter, f. i Assing s. omkring 1770, d. i Kølkær 27. januar 1843. Hun angives da at være 70 år, og hendes fars navn er Jens Nielsen, og Christen Christensen Seerup, f. omkring 1771, hvor vides ikke, d 8. februar 1837, anføres da at være 66 år og indsidder hos gdr. Niels Thuesen i Fjederholt, Rind s. Hvor parret er viet vides ikke.

Udgangspunktet for sporene efter denne familie er i øjeblikket Snejbjerg sogn. 20. juni 1807 sælger Christen Christensen Skræder, boende ved Ikast kirke, parcel nr. 6 af Hesselbjerg i Ikast s. til velagte Christen Seerup af Snejbjerg s. Prisen er 200 rdl., og skødet tinglæst på Hammerum Herredsting 14. december 1807. 5. november 1807 får Susanne og Christen Seerup sønnen Peder Christen døbt i Ikast kirke.

Senere tilkøbte Christen Seerup også parcel nr. 5 af Hesselbjerg. Ved skøde skreven på Højris 22. januar 1813, sælger Christen Seerup ejendommen i Hesselbjerg til Frands Kleinstrup. Han har da ved skøde skreven på Højris 4. december 1812 købt et sted i Kollund by, Rind s. Sælgeren er Gjøde Jensen, der da netop er blevet ejer af Lille Stokkildhoved i Rind s.

1814, 2. søndag efter påske, har Susanne og Christen Christensen Seerup i Kollund by deres den 27. marts fødte søn over dåben i Rind kirke. Han fik navnet Christen Peder. Det var ham, der omkring 1840 blev nybygger i Kølkær og grundlagde stedet Frødal.

Så gik tingene deres upågtede gang for familien Seerup i Kollund by indtil året 1826. Da ruller en tvangsauktion over stedet. Der er gæld til prokurator Bechs bo, der er restancer med skatter og afgifter til kirkelige og verdslige myndigheder. Nu skal hammeren falde.

Christen Christensen Seerup fremkommer med et skriftligt indlæg i sagen, der går ud på, at han som uvidende almuesmand egentlig ikke begriber så meget af det hele. Under sagen kommer det frem, at han undrer sig over, hvorfor et beløb, han i sin tid skyldte Casper Møller på Højris, nu skal inddrives af prokurator Bechs bo! Transporter og transaktioner var jo nok ret ukendt kost for en „uvidende almuesmand“.

Undervejs finder retten ud af, at skødet af 1812 på stedet i Kollund by fra Gjøde Jensen til Christen Christensen Seerup aldrig er blevet tinglæst. Der ligger nu problemer i luften om, at det måske ikke er så ligetil at inddrive fordringer hos en mand med hammerslag over ejendom, han formelt ikke er ejer af!

Der bliver bladret rundt i de gamle protokoller, uden at de skriftlærde deraf finder nogen løsning. Herredsfoged Landt må konstatere „. . . *Pante- og Skjøde registerne med tilhørende synes iøvrigt ikke for Tiden at være tilstrækkelig oplysende.*“

Christen Christensen Seerup havde dog et skøde fra Gjøde Jensen af 4. juli 1812, så han kunne ikke redde skindet. For at forebygge kommende stridigheder fik panteprotokollen følgende vedtegning: . . . *Skulle nogen Sag i Anledning af Auktionen eller Kjøbet opstaae, vil Hammerum Herreds Forligelsescommission og samme Herreds Ret være det Forum hvorunder slige sager skulle behandles . . .*

Så var det ud for Susanne Jensdatter og Christen Christensen Seerup. Hvornår de begyndte som nybyggere i Kølkær, kan ikke fastslås bestemt.

Ved skøde tinglæst 15. maj 1830 sælger Hans Christensen Lund sin gård i Fjederholt til Anders Jensen Beck af Giertrudbek i Tvis s. Heri hedder det i punkt 3. d: . . . *et Huus paa Udlodden Kiølkier, opført af Christen Christensen Serup og ham tilhørende. Christen Christensen Serup har paa sin og nuhavende Kones Livstid fæstet det Halve af den saakaldte Nørrebede og ligeledes det Halve af et Stykke Eng, Feld kaldet, nemlig fra Skraaveien til Enden i Vester, imod deraf at svare i aarlig Landgilde til Gaardens Eier i de første fire Aar fra 1 May d. A. at regne Tre Rigsbankdaler rede Sølv og i de følgende Aar otte Rigsbankdaler rede Sølv. – Fæsteren svarer ingen Skatter og Gaardens Eier skal aarlig forrette for ham een Dags Pløining uden særskildt Betaling. – Naar Fæsteren og Hustrue ere døde skal Huset bortføres, dog beholde deres Arvinger Eiendommen til Udbrug i 3 Aar efter Egnens Skik og Brug uden videre Godtgjørelse. – . . .*

Her skal lige gøres den bemærkning, at dokumentet indeholdende ovenstående uddrag er en købekontrakt. Denne købekontrakt fuldbyrdes ved skøde tinglæst 27. april 1833.

Af dette punkt i købekontrakten fremgår, at der nok er skrevet fæstebrev, men at dette ikke er tinglæst, hvorfor forholdet netop præciseres i kontrakten. Da det var almindeligt, at fæsterne boede på parcellen i 2–3 år, før fæstebrev oprettedes, er Susanne og Christen Seerup nok kommet til Kølkær 1826 eller 1827. Den af Hans Christensen Lund her solgte gård er forøvrigt den nu eneste tilbageværende af de 4–5 gamle gårde i landsbyen Fjederholt, nemlig Fjederholtgård.

Hvordan Susanne og Christen Seerup boede i Kølkær, har H. P. Hansen beskrevet således:

... men så købte han (Chr. Seerup) et stykke bedejord fra Fjederholt og byggede sig et jordhus på. Huset vendte i ø-v med indgang midt på sydsiden. Man kom ind i et lille forrum, hvor de til venstre først havde et par får, siden en ko og senere desuden et par stude i et rum. Til højre for indgangen kom man ind i stuen, hvor der var en simpel seng ved nordsiden, en kakkkelovn, muret op af grå sten med en jernplade over, og et simpelt bord med bænke.

Bag forgangen lå et køkkenrum og i et hjørne tre kampesten, hvorpå man satte gryden – det var hjemmets arne. Skorsten fandtes ikke, så røgen drev rundt i hele huset, som den fandt for godt, for tilsidst at bane sig vej op gennem en gammel bundløs bikube, der var sat i taget – det var husets lyre. Mod syd i stuen fandtes et lille vindue...

Ved lejekontrakt skreven 11. december 1833 og tinglæst 11. oktober 1834 overtog Susanne og Christen Seerups søn, Peder Christen Christensen, der var født i Hesselbjerg 1807, parcellen og forældrenes hus fra 1. maj 1834. I kontrakten nævnes det „paa Eiendommen værende Huus“, som så er identisk med det foran omtalte.

Forældrene må så være flyttet til Fjederholt, hvor Christen Seerup, som foran anført døde 1837. Susanne Jensdatter var sine sidste år efter mandens død som almisselem og aftægtskone på skift hos sønnerne i Kølkær i henholdsvis Feldbak og Frødal. Hun døde som også foran nævnt i 1843. Stedet hedder i dag Feldbak, og familien Feldbak bor her i 4. generation. Denne familie kom dertil omkring 1841.

Inger Nielsdatter og Peder Henriksen, Ane Johanne Sørensdatter og Christen Pedersen, Susanne Jensdatter og Christen Christensen Seerup. Det er i denne rækkefølge de tre første nybyggerfamilier i Kølkær. De registreres alle ved folketællingen 1834 som de første fastboende mennesker og mennesker i det hele taget på stedet. Som det ses, kom de fra hjemsoget Rind og ellers fra Hammerum herred. Kun 1 har ikke fødested identificeret, nemlig Christen Christensen Seerup, men han var da på egnen allerede fra 1807. Enkelte kom langvejs fra, men konstateringen her er retningsgivende og vil kunne holde så nogenlunde helt frem til år 1900.

Det fjerde nybyggerpar var Ane Kathrine Jensdatter og Peder Svendsen, begge f. i Rind s. Tilsyneladende eneste spor af dette par er følgende:

02.11.1834 døbes i Rind kirke Mette Johanne Pedersdatter. Forældre er husmand Peder Svendsen og Ane Kathrine Jensdatter i Gunderup.

26.05.1836 hjemmedøbes Jens Christian Pedersen. Forældre er husmand Peder Svendsen og Ane Kathrine Jensdatter i Kølkær. Barnet hjemmedøbtes på grund af sygdom og døde samme dag.

14.03.1837 fødtes Ane Malene Pedersdatter. Forældrene er fæster Peder Svendsen og Ane Kathrine Jensdatter i Kølkær.

09.11.1839 fødtes Jens Christian Pedersen. Forældrene er indsidder Peder

Svendsen og Ane Kathrine Jensdatter i Gunderup. Da har parret forladt heden i Kølkkær og er vendt tilbage til Gunderup. Folketællingen i Rind s. 1845 angiver familien boende på Gunderup mark. Peder Svendsens stillingsbetegnelse er da husmand, daglejer, strømpestrikker og får lidt understøttelse af fattigvæsenet.

17.03.1852 døde Ane Malene Pedersdatter af en hjertesvaghed. Hun angives at være født i Kølkkær, datter af husmand Peder Svendsen i Knudmose, Rind s.

Her har vi en familie, der er flyttet en del rundt i sognet, og som nok aldrig er kommet rigtig i gang med noget. Kun de to børns fødsel i 1836 og 1837 fortæller om familiens tilstedeværelse i Kølkkær, og perioden der kan kun højest dreje sig om ca. 4 år.

Allerede 1. maj 1834 havde Peder Christen Christensen (Seerup) overtaget forældrenes sted Feldbak i Kølkkær, hvilket må markeres som overtagelse af et allerede etableret sted.

Peder Christen var, som nævnt foran, født i Ikast s. 1807. Hans kone hed Kirsten Marie Henningsdatter og var født i Vorgod s. Denne familie boede i Feldbak til omkring 1841 og flyttede så til Snebjerg s.

Man får et lille indtryk af de barske forhold for nybyggerne i Kølkkær, når man erfarer om disse hændelser:

25.09.1835 fødtes sønnen Niels Christian. Han døde 31.10.1835.

03.01.1837 fødtes sønnen Niels Christian. Han døde 11.02.1837.

25.01.1838 fødtes datteren Margrethe. Hun blev hjemmedøbt af faderen 26.01.1838.

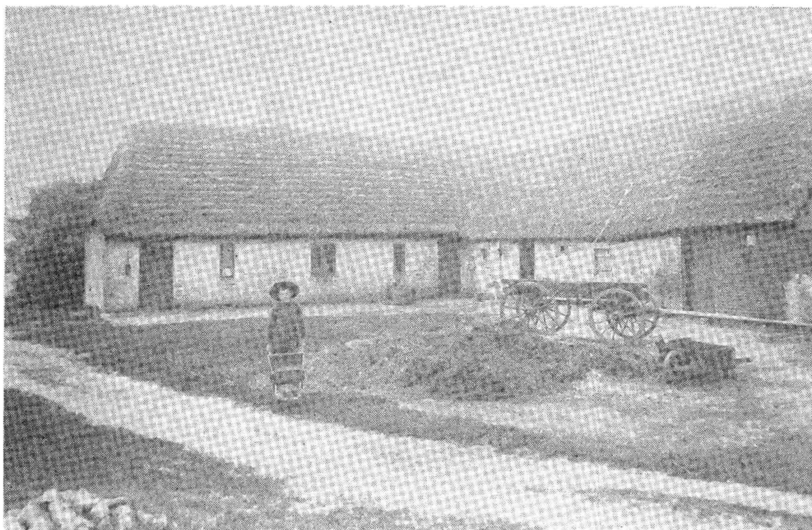
Angående Margrethe er dåben indført i Rind kirkebog med følgende randbemærkning: „Døbt i Sygdom og streng Vinter af Faderen d. 26de Januar. Det bemærkes at Kjølkkær er fjernt beliggende. Barnet døde forinden Daabens Publication d: 26de Februar.“

Margrethes begravelsesdag er anført som 18.03.1838. I en randbemærkning her til hedder det i Rind kirkebog: Blev formedelst haard Vinter først Bisat d: 25de Marti. Hvilket vil sige en måned efter dødsfaldet!

Et par børn født henholdsvis 1839 og 1841 synes at have overlevet det spæde stadium. H. P. Hansen skriver, at Kirsten Marie Henningsdatter blev psykisk nedbrudt af tilværelsen i Kølkkær, hvorfor familien flyttede til Snebjerg. Denne udgang synes at være ret forståelig!

Det femte nybyggerpar kom til Kølkkær fra Ikast s. ind under jul 1839. Konen hed Else Andersdatter med tilnavnet Ravers. Hun var født i Karup s. og havde tilnavnet efter faderen. Manden hed Christen Knudsen og var født i Herning s.

Parret figurerer i Kølkkær ved folketællingen 1840. Ved næste folketælling 1845 er familien bosiddende i Fjederholt. Dernæst boede den sin tid ud i Søby i Rind s. Her døde Else Ravers. Christen Knudsen giftede sig igen og døde i Søby som en gammel mand.

Chr. Isens ejendom (nu Ejner Sørensen) i Kølkær omkring 1910. Udbuset fra døren længst til højre og hen til krogen ved stuehuset bygget 1876 på ca. 30 tdr. land bede, hvoraf ikke en fure var pløjet. Heri boede folk og dyr. Senere blev der bygget lidt til hver ende af dette hus. Stuehuset bygget 1895. Taget er halm og lyng. Drengen med trillebøren er Abelone og Chr. Isens yngste søn, Jens Peder (f. 1904).

Det sjette nybyggerpar kom til Kølkær omkring 1839. Det var Erik Pedersen, der var født i Voulundgård i Rind s., og hans kone, Karen Christensdatter, var også født i Rind s. Parret havde boet i Arnborg, Herning og Gellerup s. De boede begge i Kølkær livet ud og etablerede den ejendom, som i dag ejes af Thorvald Clausen.

Såvidt de første seks nybyggerfamilier, tilføjet efterfølgeren af par nr. 3, der alle kom til Kølkær inden 1840. Det kan måske passe sig at runde af med ejendommene Frødal og Hvolgård i Kølkær, der tælles blandt de første nybyggersteder på stedet. De er begge gået i arv fra far til søn fra grundlæggelsen til i dag, og de er de eneste af alle nybyggersteder overhovedet med en ubrudt familierække som ejere op til nutiden – betegnet som dags dato.

Først om ejendommen Frødal i Kølkær, der blev etableret af Christen Peder Christensen Serup og hans kone, Kirsten Olesdatter, omkring 1840.

Chr. Peder var, som før nævnt, søn af Susanne og Chr. Serup og født i Kollund i Rind s. 27.03.1814. Hans kone var født i Mårslet s., Århus amt, omkring 1820. Hendes forældre boede senere i Bording s., hvor faderen gik under navnet Ole Smed.

Om parrets etablering skriver H. P. Hansen:

... men den yngste, Christen Peder, der var født 1814, fæstede sig et stykke jord på ca. 70 tdr. land fra Fjederholt, da han blev gift, og byggede sig et sojhus på en brink, for ikke at generes af vandet – jorderne i Kølckær var så vandede til tider, at det var vanskeligt nok at færdes. I dette sojhus boede parret en halv snes år, og der blev deres søn, Christen Seerup, der endnu bor i Kølckær, og hvorum mere senere, født i 1843. Det var selvsagt yderst fattigt i hjemmet. De havde i mange år kun én ko og først, da de havde været gift i 9–10 år, fik de én mere. Mændene fra Fjederholt, ja helt fra Høgild tog derud og gjorde jordarbejdet for ham, og det varede mange år, inden han fik et par stude selv.

Så fik Chr. Peder fat på træet af et gammelt hus, vistnok fra Fjederholt, og fik sig bygget et rigtigt hus. Murene blev stampede op af ler og l yng, og som loft lagde man lægter med åsiv og bedetørv ovenpå . . .

Chr. Peders fæstebrev på parcellen i Kølckær blev skrevet i Fjederholt 28.12. 1844 og tinglæst på Hammerum Herredsting 03.07.1847. Heraf ser man, at parret boede på stedet i ca. 4 år, før fæstebrev blev skrevet, og at der gik videre ca. 3 år, før dette endelig blev retsgyldigt dokument.

Fæstebrevet er indført i Hammerum Herreds Skøde- og Panteprotokol retsdagen 3. juli 1847, folio 558–559, løbe nr. 225 (i Landsarkivet, Viborg). Et sådant skrivende sig fra nybyggertiden i Kølckær har vist aldrig været offentliggjort, hvorfor netop her omtalte kan fremlægges som standardmodel:

Fæstebrev.

Niels Christensen, Gaardejer i Fjederholt By, Rind Sogn, Hammerum Herred, gjør vitterligt: at have stædt og fæstet, ligesom jeg herved stæder og fæster til Christian Peter Christensen af Kølckær den Part af min Gaards Eiendomme, som ligger imellem Dyvelbakkerne og Tovgrøften, samt et stykke Hede, som ligger sønden for Tovgrøften. Hiint maa Fæsteren bruge saaledes som han bedst veed, vil og kan, men dette kuns til Græsning og Lyngplukning, paa følgende imellem os aftalte Vilkaar: –

1. Fæsteren Christian Peter Christensen skal være pligtig til paa Eiendommene at opføre fire Fag Huus af Bindingsværk, Leervægge og Straatag, hvilke han er pligtig til aarligen at vedligeholde, og som i Fratredelsstilfælde skal tilhøre Husbonden og hans Arvinger. –

2. I aarlig Landgilde svarer Fæsteren til hvert Aars Mortensdag i de 3 første Aar 1 Rbd. Sølv, det fjerde Aar 2 Rbd. Sølv, det femte Aar 3 Rbd. Sølv, det sjette Aar 4 Rbd. Sølv, det syvende Aar 6 Rbd. Sølv og det ottende Aar 8 Rbd. Sølv, efter hvilken Tid Fæsteren svarer i aarlig Landgilde paa hans og hans Hustrues Livstid 8 Rbd. S, siger otte Rigsbankdaler Sølv, og Intet videre. –

3. Afstaaer Fæsteren Stedet og Eiendommene, er han pligtig at erlægge til Husbonden eller Arvinger eengang for alle fire Rigsbankdaler Sølv, –

4. Naar Fæsteren ved Døden afgaaer, ere hans Arvinger berettigede til at beholde Stedet og Eiendommene i Fæste, imod til Husbonden at erlægge 20 Rbd. Sølv, gjentager Tyve Rigsbankdaler Sølv i Indfæste, og 8 Rbd. Sølv, som forben, i aarlig Landgilde. – Ville Arvingerne derimod ikke beholde Stedet og Eiendommene i fæste, skulle de dog være berettigede til at nyde den i Jorderne nedlagte Sæd, – og Eiendommene til Udbrug efter Egnens Skik og Brug, imod i den Tid at svare den aarlige Landgilde.

5. Hvad der af Bygning er mere end 4 Fag Huus opføres paa de fæstede Eiendomme, er Fæsterens Arvinger tilhørende, efter hans og Konens dødelige Afgang. –

6. Iøvrigt maa Fæsteren ikke bruge de fæstede Eiendomme til Upligt eller udeblive med Landgilden over den bestemte Tid, og iøvrigt rette sig efter Loven og de kongelige Anordninger i Henseende til lovligt fæste paa Livstid. – Original-Fæstebrevet beholder Fæsteren og en ligelydende Gjenpart leveres Husbonden. – Til Bekræftelse under min Haand. – Fjederholt i Rind, den 28 December 1844. – Niels Christensen. Christian Peder Christensen.

Til Vitterlighed: Dynes Jensen. Hans Lund Nielsen.
Landgilden er betalt til Mortensdag 1846. –

Disse var ordene! 12.01.1856 fik Chr. Peder tinglæst skøde på parcellen, der da var udstykket fra gården i Fjederholt og matrikuleret 4d af dette ejerlav.

Efter 15–16 års slid og kummerlighed på nogle vandlidende arealer, indbefattet nogle golde sandbrinker, og „prompte“ betalt årlig landgilde til ejeren, skiftede Chr. Peder social status og blev ejer af parcellen med hvad han derpå havde skabt og forbedret mod at tilfredsstille gårdmanden i Fjederholt for „Kjøbesummen 225 Rdl To Hundrede, Fem og Tyve Rigsdaler“, som det hedder i skødet! Sådan var det sædvanlige forløb for nybyggerne i Kølkær iøvrigt gennem kortere eller længere åremål.

1875 solgte Kirsten og Chr. Peder stedet til sønnen Chr. Seerup og hans kone Mette Marie. De to gamle startede da påny som nybyggere, denne gang på Søby hede. Her døde Chr. Peder et par år efter.

Den yngre Chr. Seerup var en slider af format, og efter tidens forhold og i trit med tidens udvikling skete forbedring af bygningerne og udvidelse af besætningen, alt selvfølgelig først og fremmest baseret på en støt fremadskridende opdyrkning af heden.

Chr. Seerup var kræng (snild) som tækkemand og til pikning af stenbro i husdyrbåse og på gårdspladser, hvilket skaffede et kontant tilskud til det daglige brød. Han kunne også ved mumlede remser og medikamenter som lækatteskind m. v. kurere på syge dyr og nød et ikke ringe ry for denne dels medfødte, dels tillærte kunnen. Her var ikke penge med i spillet. Den tillid og respekt, der lå i at være

*Karen Kirstine Nielsdatter (1833–1914)
og Anders Tværmose Nielsen (1830–1911),
der etablerede Hvolgård i Kølækær i 1852.*

*Manden, der kæmpede mod heden i
Kølækær og mod tyskerne i skanse 2 ved
Dybbøl, bukkede under for kræften midt
i rughestens tid. Den gamle kone fik
på én gang sin første og sidste
togrejse med den nyåbnede jernbane fra
Kølækær til Herning. Da hun kom
til stationen i Kølækær for afrejse, udbød
hun: – Hør hér a sãmænd engång tjent
te en kow ve o plok ljøng! Under besøget
hos datteren og svigersønnen døde den
gamle kone af lungebetændelse.*

betroet til slikt, skulle ikke udmøntes i gangbar valuta. Penge er ikke alt. Sådan var det også ved den sidste lyngtot på udmarkens ydergrænse.

1906 overlod Mette Marie og Chr. Seerup stedet til en af deres sønner, Anton Seerup, der var gift med Sofie Dinesen fra Søby i Rind s. Gården ejes nu af deres søn, Kristian Seerup.

Fra et jordhus på en lyngbrink til en moderne gård. Fra far til søn i fire generationer gennem ca. 135 år. Et afsnit af en historie, der tog sin begyndelse med Susanne og Christen Christensen Seerup på Hesselbjerg mark i Ikast sogn i 1807.

Hvolgård i Kølækær. Det andet af de to nybyggersteder, som ubrudt er gået i arv fra far til søn. Det blev etableret af Karen Kirstine Nielsdatter og Anders Tværmose i 1852.

Karen Kirstine blev født i Skarrild s. 13.04.1833. Anders Tværmose var født i Gellerup s. 11.05.1830. Han kom til at arbejde på Clasonsborg og blev derved kendt med den unge gårdmandsdatter, som også arbejdede der.

Parret blev viet i Skarrild kirke 04.10.1851, og året efter gik turen ud på heden i Kølækær, hvor parret etablerede sig i en beskeden hytte stampet op af ler og lyng.

Her var aldrig skrevet noget fæstebrev. Ved skøde tinglæst 23.06.1855 købte Anders Tværmose parcellen matr. nr. 1g af Fjederholt af gårdmand R. P. Møller

for „Kjøbesummen 300 Rdl. gjentager Tre Hundrede Rigsdaler Rigsmünt . . .“, som det hedder i skødet.

Parret tog fat på hedeopdyrkningen. Desuden gik Anders på dagleje, og Kirstine plukkede lyng til salg. Hverdage og år gik for dem som for andre nybyggere i kamp for det daglige brød.

Men så kom krigen 1864, og Anders måtte afsted for at forsvare familiens del af fædrelandet. Han gjorde hele turen med fra starten gennem tilbagoget fra Dannevirke til de sidste blodige nærkampe i de sønderskudte Dybbøl skanser.

Et glimt fra den tid dukker frem i et brev dateret Sønderborg, 3. april 1864. Ved hjælp af en skrivekyndig fik Anders Tværmose og to af hans frontkammerater det skrevet til Jens Jeppesen i Skærbæk i Rind s. Brevet lyder således i H. P. Hansens gengivelse:

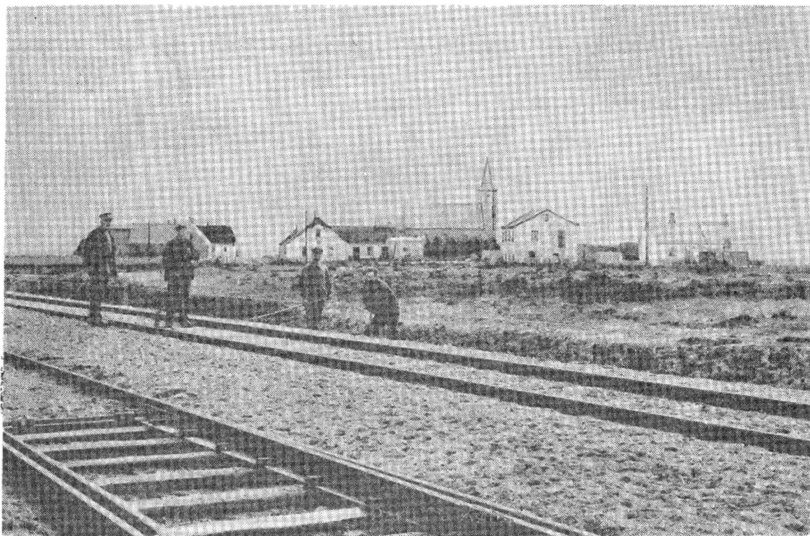
. . . Den 17. Marts det var en slem Dag for os. Vi var i Ilden fra Kl. 10 om Formiddagen til Kl. 6 om Aftenen, men det er farlig at se, saadan som det gik til. Ved 8de Comp mistede vi en 10050tyve (150) Mand og alle deres Officerer, ved 4. Comp mistede vi en 50tyve Mand. Paaskedag da var vi paa Forpost og vi laa i Skandsen Nr. 2 og vi fik 300 og nogen Triesenstyve Granater ind i Skandsen, men dog blev kun 2 Mand saaret og det var 2 Molsinger. Men saa anden Paaske-dag gjorde Fjenden et Angreb imod Skandsen, da Kl. var 2½ om Natten, men blev slaaget tilbage. De stormede 5 Gange men maatte gaa tilbage men det var mageløst at se for di der faldt af dem og paa saarede, som maatte blive liggende. Det var en Jammer at se. Ja kjære Venner, I kan tro det er farligt at se, de sidste 2 Dage havde de bombarderet Sønderborg, og de haver skudt Ild paa Byen, og det brender i Dag . . .

En sommerdag kom Anders Tværmose tilbage til Kølkær igen. En enlig kugle havde en dag strejft hans kind i et pift, men uden at efterlade sig spor. Han slap uden mén efter de voldsomme begivenheder og begyndte sin daglige dont, som om intet var hændt.

Anders Tværmose kunne kurere ringorm og engelsk syge med tørvestumper og græstørv under fremsigelse af ældgamle remser. Disse remser skulle gå i arv fra en mand til en kvinde og fra en kvinde til en mand. Fra Anders Tværmose gik de i arv til hans svigerdatter Line i Søby. Da Line blev gammel og mærkede, at livet gik på hæld, ville hun lade remserne gå videre til Kirstine og Anders Tværmoses søn, Peder Tinus. Men han nægtede pure at høre på dem, og så gik de med Line i graven.

1895 overlod de to gamle ejendommen til deres yngste søn, omtalte Peder Tinus Andersen. Fra sidstnævnte overgik den også til yngste søn, Johannes Andersen.

Johannes Andersen ejer gården i dag. Han blev iøvrigt den sidste sognefoged i Kølkær. Endvidere blev Johs. Andersens ældste bror, Anders Andersen, den sidste

Kølkær Kirkeby omkring 1913.

Mellem mændene til venstre ses en ende af købmand Anders Jensens udhus. Derefter Kølkær Missionshus bag pælen midt imellem de to nævnte mænd. Til højre for mand nr. 2 ses en ende af den gamle hvidkalkede, stråttækte skole fra 1884. De to vinduer i denne er just der, hvor skolestuen var. Bag mand nr. 3 fra venstre ses det første beboelseshus, nu Kirkesvinget 25, der blev bygget i Kølkær 1909. Der var tømrer og snedkerforretning i udhuset. Derefter kirken, bygget 1891. Så Kirkesvinget 23, hvor der var tømrerværksted og cementstøberi. Dette hus kaldtes i daglig tale „æ towetasjer“. Sidst er dobbeltbuset Kirkesvinget 19–21.

sognerådsformand i Rind kommune – som den eneste Kølkær-borger, der nogen-
sinde beklædte denne post.

Ved vejs ende. Papir er tålmodigt, men dyrt. Nogle svage spor i lyngen er søgt
tydeliggjort i brudstykker for at søge det samlede mønster antydnet. Vi er mange,
der interesserer os for og arbejder med lokalhistorie. Fuskere og forskere. Her lig-
ger histoien om landsbyens udmark, der blev nybyggerland, og netop denne periode
noterer den gamle landsbys forsvinden. Siden 1870-erne har kun den enlige gård
markeret, hvor Fjederholt lå.

Gennem 150 år blev dens udmark opdyrket og bebygget. Den er i dag et selv-
stændigt lokalsamfund, der fungerer og er sig selv bevidst som sådan.

Dette samfund er et stykke egns historie uden store mænd og voldsomme be-
givenheder. Det startede uden planlægning og blev levedygtigt uden tilskud til
dette eller hint. Det står bare som udtryk for, hvad en voksende flok familier træl-
somt og stædigt har skabt og bygget op gennem fem generationer.

Mange mange stykker egnhistorie indeholder det samme grundelement. Måske er alle disse små brikker det mest charmerende og opløftende i den store sammenhæng? Fordi de fortæller om folket, der tålmodigt skabte og byggede op – også når de store var optaget af at splitte land og rige ad!

Christian Isen
Lokalarkivar, født 1914
Kølkjær Hovedgade 80
7400 Herning

P.S.

I ovenstående henvises ofte til H. P. Hansen. Han skrev en del om hede-bønderne i Kølkær og bygger mestendels på mundtlige efterretninger, indsamlet omkring 1920.

Derfor henvises her til: Fra gamle dage, I, (1921) s. 73–120, samt til: Hede-bønder i tre slægtled.

Se endvidere om Fjederholt (og Kølkær) i Hardsyssels Årbog 1925: Jens Chr. Dinesen: Slægtoptegnelser og minder, s. 54–114.

Endelig kan læses om nybyggeren Thomas Olesen fra Kølkær, der endte som den totalt forsvundne soldat under slaget ved Fredericia 6. juli 1849. Denne historie er fyldigt og godt fortalt i Hardsyssels Årbog 1932 i Niels Overgaards meddelelse: En hedeopdyrkers skæbne, s. 24–34, og opklaret i Hardsyssels Årbog 1972, side 23–27.

Sct. Barbaras messe genfundet i Struer

Af Jens Graversen

Arbejdet med lokalhistorie kan åbne store perspektiver. Et nodefund på Struer bibliotek satte hele den internationale forskning i gang og foranledigede studier i Paris og Rom, før gåden løstes på British Museum i London.

I de gamle lensregnskaber findes en del pergamentstykker anvendt som indbindingsmateriale. De fleste stykker er beskrevne – så også dengang kendte man til begrebet genbrug – nogle har noder, andre har tekst, og enkelte har begge dele. Oftest gengives teksten i så små stykker, at der ikke rigtigt siges noget om indhold eller tilhørsforhold.

En undtagelse herfra er regnskaberne for 1634–35, som jeg sidste år benyttede på Struer bibliotek i forbindelse med mit arbejde med He sogns historie. Dette regnskab er forsynet med et stykke pergament, der indeholder 5 linjer noder og tekst på begge sider. Der var i alt 10 linjer, og efter mit skøn var det hele fra samme værk. Noderne var det gamle gregorianske fire-linjede system og teksten latin, men jeg fangedes af navnet Barbara, som jeg kender fra He kirke, der har haft lidt tilknytning til den hellige skt. Barbara. Selv om det hele var lidt fragmentarisk, mente jeg, der var så meget, at det kunne danne basis for en undersøgelse, og jeg fik derfor pergamentet fotokopieret.

Af en mere erfaren historiker fik jeg det råd at sende kopierne til professor Søren Sørensen, Musikvidenskabeligt Institut i Århus, og det råd fulgte jeg. Få dage efter fik jeg svar fra professoren, at det var interessant og spændende, at man stadig kunne finde gamle gregorianske nodesider, der efter reformationen var blevet brugt som indbindingsmateriale. Professor Erik Abrahamsen skrev i sin tid en disputats om gregoriansk sang i Danmark på grundlag af dette materiale. – De ti nodesider var nok fra sidst i 1400-tallet, men det var ikke den fra „Graduale Romanum“ kendte messe for skt. Barbara. Søren Sørensen havde nu givet sagen videre til en specialist på området, lektor N. Krogh Rasmussen, og dermed var en spændende jagt indledt, og den højere videnskab aktiviseret.

Et par måneder efter fik jeg brev fra Krogh Rasmussen, som nu var i Paris, hvor han ville undersøge, hvad der var om skt. Barbara på Bibliotheque Nationale, han manglede et par oplysninger, og dem sendte jeg ham. Atter et par måneder og nyt brev. Lektoren havde nu undersøgt, hvad der var på Bibliotheque Nationale om skt. Barbara, uden at finde noget, der kunne bruges til identifikation af node-

stykkerne, men han skulle nu til Rom, så ville han prøve på Vatikanets bibliotek, idet han mente, at *der* måtte der være noget om damen.

Atter gik der en tid, men så en dag dukkede løsningen op i form af et brev fra professor Søren Sørensen, hvori han citerer beretningen fra Institut for kirkehistorie, som har undersøgt sagen: „Det har taget ret lang tid at identificere fragmentet, fordi indholdet ikke svarede til et eneste af de kendte Barbara-officier. Hverken Bibliotheque Nationale i Paris eller Vatikanbiblioteket i Rom slog til, men det gjorde British Museum i London takket være professor Christopher Hohlers hjælp. – Identifikationen er interessant, fordi der højst sandsynligt er tale om et fragment, der belyser tidesangen i Viborg stift, om hvilken vi i øvrigt ikke ved noget.“

Vedlagt fulgte så en mere videnskabelig redegørelse for de foretagne undersøgelser, hvori der dels er brugt en del latin og dels nogle fagudtryk, som gør den uegnet til gengivelse her i årbogen, men hovedindholdet er som følger: Fragmentet er fra 15. årh. og er et antifonale – dvs. en vekselsang mellem to kor – hvor det ene kor beskriver hændelsesforløbet i skt. Barbaras martyrium, og det andet kor falder så ind med en hyldest og lovprisning af hende, og hvor menigheden svarer med et amen eller et halleluja. I de trykte danske breviarer fandtes intet til forlæg eller sammenligningsgrundlag, men det fandtes i et tillæg til et trykt breviar fra Utrecht fra år 1495. Christopher Hohler, The Courtauld Institute of Art, London, som har identificeret det foreliggende fragment, oplyser, at breviaret fra Utrecht 1495 er trykt af augustinerne i Hem i Holland, og han antager, at de også har haft noget at gøre med dette supplement. Det er værd at bemærke, at domkapitlet i Viborg var augustinsk fra begyndelsen af 12. årh. til 1440, hvor klostret nedlagdes.

Konklusion: Fragmentet her stammer antagelig fra et supplement til det antifonale, som var i brug i Viborg stift, og hvori man har optaget de „nye“ officier, som kom på mode i 1400-tallet. I denne periode tog netop Barbara-dyrkelsen et opsving. . . . Denne sidste sætning, giver så igen anledning til spekulation, for skt. Barbaras omtalte tilknytning til He kirke er fra år 1461.

Jens Graversen
Pens. overmontør, født 1910
Ringgade 48, 7600 Struer

Digelag på Harboøre

Af Anders V. Langer

På Harboøre var havet efterhånden blevet en så påtrængende nabo, at beboerne forenede sig i kampen for at holde det ude fra deres enemærker. Med slæb, offervilje og moderne teknik bekæmpedes den mægtige nabos angrebslyst gennem de digelag, som organiseredes for netop hundrede år siden.

„Harboør er et fladt og fattigt Land, der ligger bredt ud som et forrevet Hjørne mellem Vesterhav og Limfjord . . .“, læser man til indledning i Erik Bertelsens „Dagen bryder frem“ og får her bl. a. en vis forståelse af sammenhængen mellem, at landet var fladt, og at det også var fattigt. Med en vis lune berettes, at Harboøre-boerne sendte over 200 rigsdaler til de skaderamte efter stormfloden over Lolland i 1872, skønt man selv havde gevaldig hårdt brug for pengene, mens der kun blev 9 rd. til skadelidte franskmænd efter nederlaget til Bismarck, selv om man nærrede den inderligste sympati for disse franskmænd!

Harboøre-folkene vidste, hvad oversvømmelse betød. Der er et utal af beretninger om, at havet brød ind og lavede ravage. En af dem er fra 1783. Den fortæller, at „7. sept. var det en hård storm fra sydvest, så havet skyllede ikke lidet over og bortrev en del høstet korn med sig i fjorden fra Flyvholms mark og dens omegn, passerede noget tæt vesten forbi Brunsgårde og hastede ad fjorden“.¹ Klitforekomster den dag i dag her og der på den strækning kunne være minder om begivenheden. For øvrigt berettes videre, at sidst på året var stormen og havgangen ikke mindre. Om natten drejede vinden til nordøst, og stormen tiltog streng igen. Fjorden, som nu var opfyldt af havet, væltede sig skrækkelig ind over landet.

Det var det, der skete gang på gang. Snart angreb Vesterhavet, snart Limfjorden.

I oktober 1811 var det Limfjorden, „hvorved en del af beboerne ikke alene så deres liv i største fare, men endog deres boliger, boskab, fødevarer og indavlede korn og hø samt den nedlagte vintersæd og udførte gødskning ødelagt“.² Det er stederne nærmest Noret, der er hårdest ramt. Kun her tales om ødelagte boliger.

1818 var det havet, der brød ind – som en forsmag på katastrofen 1825 –, så

Den ejendommelige fjordarm Noret spiller en betydelig rolle i Harboøre sogns digesag. Dens opstænd synes at ligge meget langt tilbage. Præsteindberetningen 1638 fortæller „ – under tiden kommer haffjuet och fjorden tilsammen, hvilcke fiord opkommer medt nogle åmunder, som kaldis Noor och Prestegroben, som siden vijder sig i nogle fjorder, en kaldis Meilsoe och nogle andre der bos; siden dragis de sammen igien ad en sneffuer munde, kaldis Looegrob, vijder sig saa igien i en temmelig søe, strax sammen dragis i ett kaldis Veile, och strax der efter vijder sig i en stor fiord, kaldis Synderfiord, som gaar nest ind til Boubjerg begyndis . . . “. Denne beskrivelse svarer ganske godt til Videnskabernes Selskabs kort fra 1800.

Når det i Limfjordskommissionens notater 1741⁴ bedder, at Noret „skal være gjort ved havets indbrud 1717 og 1720, da een deel eng-jord skal være bortskyllet, og denne wiig, som alt er grundt, der ved forårsaget“, må det være Hygum Nor, der er tale om. Se i øvrigt kortet side 86.

f. eks. Chr. Lilløer kunne påvise sin langs Ferring fjord liggende ejendom, „som for det meste bestod af græsningsjord og noget eng. Samme befandtes for det meste overlagt med sand og grus“³.

Men mest voldsomt tegner 1825 sig. „Frygtelig var Vesterhavets Overskyllelse Natten mellem 3. og 4. Febr. sidst,“ skriver Viborger Samler tre uger senere om denne meget omtalte stormflod, efter hvilken den landfaste forbindelse med Thy siden har været afbrudt, og den på mange måder for sin egn så faderlige herredsfoged F. C. Schönau, Lemvig, indberetter til amtmanden:

*Et stykke af det gamle mærkdige nordvest for gården „Flyvholm“.
Omkring „Ø. Rønlangergård“, til venstre i billedet, har der som ved adskillige andre gårde været diger. Rester kan her ses endnu, og flere eksisterede indtil vejforlægningen i 1957.
(Fot. 1975).*

„På mangfoldige steder var beboerne i livsfare og måtte søge frelse på lofterne, da vandet stod så højt i husene, at de ikke kunne udholde at opholde dem i værelserne; dog har ingen tilsat livet derved, og af kreaturerne ved jeg ikke nogen er omkommen undtagen 14 får, som druknede for Niels Bruun på Nørre Langer; men mange huse er spolerede, således at beboerne ikke kan opholde sig i dem, og ejendommene er ødelagte i den grad, at mange familier vil blive nødsaget til at forlade dem og søge bosættelse andensteds.“⁵

– Overhovedet kendes vist ingen beretninger om tab af menneskeliv ved oversvømmelser her, men den antydede udvandring blev nu og senere til virkelighed for adskillige.⁶

Et og andet tyder dog på, at Limfjords-oversvømmelsen 1839 har virket endnu mere ødelæggende. Da var så at sige hele Harboøre oversvømmet af vand fra fjorden.

Sognepræsten C. S. Jacobsen (1838–48) fortæller i embedets kaldsbog, at vandet stod lige op til præstegårdens stuehus mod sønden og østen, gik ind i østre udhus og omgav brønden i gården. Ved at dæmme op for stuedøren undgik man at få vandet ind i værelserne.

Fra „Vester Stausholm“ berettes, at vandet stod op midtvægs, så man måtte have får og kalve op på staldloftet. Stuehuset lå lidt højere, og hestene blev derfor sat ind i forstuen der, mens manden, Ove Gay, med kone og børn opholdt sig på loftet. Om morgenen, da de kom ned, flød det med stumper af gulvbrædder, som hestene havde skrabet løse, og op på dagen kom en båd til og sejlede folkene til „Store Stausholm“.⁷ Ikke sært, at Ove Gay foretrak at bytte gård med manden i „Bæksgård“ i det mere sikre Tørring sogn, og at Chr. Jepsen i „Noersgård“ flyttede til „Veje“ i Hygum og søgte og fik tilladelse til at tage sin mølle med.⁸

Men de fleste blev jo dog trods alt boende og søgte at indrette sig med forholdene – jævnlig oversvømmelser – bl. a. ved hist og her at sikre marker og gårde med digeanlæg, ifølge sognepræstens kaldsbog efter 1845. Sådanne privatdiger ses endnu, f. eks. ved gården „Flyvholm“s marker.

Midt i december 1873 „oversvømmedes Harboøer endog i den højde, at vandet trængte sig ind i flere huse, hvorfor flere lodsejere anså det for det eneste hjælpemiddel for Harboøer mod stormflod at opføre en dige eller dæmning fra klitterne nord for Langerhuse forbi Sivi til Lars Hylids hus“.

Det er gårdejer Lars Sand Kirkgaard, der her beretter, og han synes at have været en af de mest initiativrige af disse lodsejere med hensyn til at få bygget diger. Som Harboøre nordre Digelags første formand indleder han lagets protokol med denne redegørelse og tilføjer – med vestjysk realitetssans og sprogsprog:

„– men tanken om et sådan dige kunne ikke alene opføre den“.

Og her melder tanken sig, om ikke den hos Erik Bertelsen omtalte hjælp til de stormflodsramte lolliker i 1872 på en måde gav renter, nemlig således, at katastrofen dér må have vakt en udbredt interesse for slige problemer og har gjort sit til, at en ny digelov udkom, 10. april 1874, og at kystkommissionen af 23. februar 1874 blev nedsat. Ved denne kommissions assistance var diget nord om Langerhuse, det såkaldte Bruns-Nor-dige, blevet opført i løbet af sommeren 1874 med et statstilskud på 5000 rigsdaler.

Det var „et stort held for Harboøer“, skriver Lars Kirk videre, for sidst i oktober indtraf en endnu værre stormflod, hvorfor beboerne anså det for det eneste og uundgåelige middel at lade opføre et dige fra Lars Hylids hus sydpå forbi Sandholm til Normark og ud over Dungrav, forbindelsen mellem Nørre vese og Noret sø.

Tanken om en sådan videreførelse af diget havde dog ytret sig før, for allerede i juni måned havde Harboøre-boerne under henvisning til den nye digelov andraget om nedsættelse af en landvæsenskommission til at klare visse spørgsmål vedrørende opførelsen af et dige „til at afværge den hyppige indtrængen af saltvand fra Ferring sø og Limfjorden, når disse fyldtes med højvande fra havet“ – altså også saltvand fra Ferring sø; det er nok sket ret hyppigt, at havet brød ind over den smalle tange her.

10. september blev kommissionen „udmeldt“ og bestod af by- og herredsfoged O. Smith, Lemvig, proprietær O. Kastberg, Herpinggård, og amtsrådsmedlem P. Aaberg. En måneds tid senere afholdt den „forretning“ på åstedet over tre dage. Man startede ved Harboøre kirke, befor – som det hedder – dernæst terrænet fra nord til Dungrav og fortsatte med møde i Harboøre kro. Civilingeniør Fibiger (den ældre)¹⁰ havde i forvejen foretaget de tekniske undersøgelser, nivellering m.v. og udarbejdet plan for diget, der var indtegnet på et kort.

Ingen lodsejere havde indvendinger mod selve digeplanen, men med hensyn til digets placering var Hygum-boerne ikke tilfredse. De var bange for afdæmning-

„Værtsbuset paa Vejen fra Lemvig til Harboøre d. 23. Juli 1850“ har Gustav Møller skrevet under denne tegning på Lemvig museum. Sandsynligvis har lokaliteterne ikke set ret meget anderledes ud ved kommissionsmødet her i 1874: Engbjerg og Hygum bakker i baggrunden med Chr. Jepsen Noersgaards mølle og vejen, der fra Hygum svinger ind mellem kroens parallelt liggende bygninger og igen ud over broen i Noret. Den opbøjede vej i forgrunden må være en del af det vej- og dæmningsanlæg, der blev foretaget over Noret i 1817, hvori der naturligvis måtte være broer, to, berettes det, hvorunder vandet kunne passere. Ved synsforretning 1820 vedrørende en opført bro over Noret tales der om „isbamre“, vel stolpeværk til at modstå drivisen, og det bedder: „Rækværket på broen var forsvarlig malet med brunrød oliefarve og hovederne af rækvælene hvidmalede“.⁹

gen gennem Dungrav. Hvis havet brød ind gennem Ferring sø, hvilket man jo altså havde erfaring for kunne ske, og passagen gennem Dungrav til Noret var lukket, ville deres jorder – Plet enge syd og øst for Noret – blive skadet ved oversvømmelse. Man tvivlede på, at Dungrav i mands minde skulle have været lukket, og mente, at åbningen her var gennembrudt ved en vandstrøm sydfra, som har vendt sig fra øst mod vest. Det måtte sagkyndige erkende, påstod sognerådsformanden fra Hygum. Hvis man derimod ville lade diget fortsætte fra Hårum langs Limfjorden til Stenodde i Hygum, så ville Hygum-boerne være med i foretagendet.

Det kunne man fra Harboøres side – støttet af Fibiger – ikke gå med til. Man forestillede sig en situation med oversvømmelse fra havet, igen ved Ferring sø, hvor vandet i så fald på grund af fjorddigerne ikke kunne slippe ud, selv om sådanne diger blev forsynet med sluser, der i hvert fald måtte have enorme dimensioner.

Fibiger bemærkede, at der ved Dungrav var udgravninger, der kunne tyde på, at jorden her var taget til en dæmning over Dungrav, og han mente, at denne dæmning måtte være gennembrudt af vand vestfra, da Dungrav var dybest i den østlige side, „hvilket vistnok har sin grund i, at vandet er styrtet over diget og har udskåret grunden“. – Den „sagkyndige“ var altså af en anden mening end Hygum-folkene.

Et modsætningsforhold mellem Harboøre-boere og „herredsboere“, folk fra sognene på lerjorden mod syd, var jo nok ikke af ny dato. Forskellige levevilkår har ofte givet interessemodsigninger.

For øvrigt bad Fibiger tilføjet, at „da diget over Dungraven blev gennembrudt, var kanalen fra Ferring sø til Limfjorden ikke gravet“.¹¹

Afvandingskanalen (kastet 1826) „fra Norre Hvrise (væse) i Engbjerg sogn til Smedsgård Noer i Hygum sogn“, var ifølge offentlig foranstaltning pligtarbejde fra Harboøre, Hygum, Engbjerg og Vandborg sogne.¹¹

Alefiskeriet her førte 1935 til en reissag angående offentlig fiskeriet her og i reserne.¹² Dommen anerkendte denne ret. Væserne måtte anses for at være en del

af sø-territoriet hørende under saltvands-fiskeriløren. Sagen rejstes igen 1961, efter at Hygum-fjorddiget omk. 1948 havde ændret forholdene. Senere er en fredningssag blevet rejst.¹³

– Ved mødet næste dag, hos strandfoged Niels Lilleør, var Hygum-boerne vilige til at gå med til Dungrav-diget, såfremt Harboøre-boerne ikke ville sætte sig imod diger, der skulle beskytte Hygums ejendomme.

Her blev endvidere aftalt, at beboerne i Vejlbj, Harboøre sogns sydligste område, skulle danne deres eget digelag. Årsagen var den, at et højdedrag strækker sig fra Dungrav ned gennem Vejlbj og således danner en naturlig fortsættelse af diget ud til havklitterne. Vejlbj digelag måtte så opføre sine egne diger til beskyttelse mod oversvømmelse, især fra Ferring sø. Disse diger kunne støtte sig til allerede opførte ældre diger og behøvede ikke at have nær så store dimensioner som det projekterede dige mod nord.

På mødets tredje dag blev digets højde og form drøftet. Højden skulle ifølge Fibigers plan være 3 fod over stormflodshøjden i 1873, kronebredde 4 fod og anlæg på begge sider 1 til 4. Grunden til, at man ikke som normalt lod diget være mere stejlt indad, var, at kogen under stormflod kunne tænkes fyldt ved et gennembrud af havklitterne, så at hele bølgeslaget af vandet i kogen i så fald ville stå imod diget. Desuden tænkte man også på færdsel af kreaturer på diget.

Nu viste det sig, at beboerne ønskede diget 1 fod lavere, „fordi de, hvis et gennembrud af klitten skulle finde sted, frygtede følgen af, at vandet ikke kan få afløb“. Overklitfoged Breinholt foreslog $\frac{1}{2}$ fod, og herom enedes man. Der skulle bygges to sluser, én ved Bruns Nor og én ved Sandholm Nor, og Dungrav-diget skulle være adskilligt højere og kraftigere end det øvrige dige. Endelig ønskede kommissionen, inden den traf nærmere bestemmelse, at gøre sig bekendt med forhandlingerne ved en landvæsenskommission, som i 1858 var nedsat vedrørende vandafledning fra Ferring sø.¹⁴

Det var nok især beboerne i Vandborg og Engbjerg, der dengang havde taget affære, bl. a. Jens Gregersen, Engbjerggård. Kendelsen lød på: Oprensning af

den nye kanal, „som indtil videre anses og behandles som den eneste vandafledning fra Ferring Fjord og Visser“. Der var altså – indtil videre – ikke noget krav om, at Noret skulle oprenses.

Der syntes således heller ikke her at være forbud mod at lade dæmningen gå over Dungrav, selv om dette „indtil videre“ åbenbart blev stående som en usikkerhedsfaktor, der senere skulle vise sig at spille sin rolle. Det måtte dog være en selvfølge, mente kommissionen, at der ikke kunne være tale om forpligtelse til gennem Dungrav at modtage den overflødige vandmasse, som ved stormfloder kunne blive sat ind i Ferring sø fra Vesterhavet, men kun ferskvandsafløbet, og hertil kunne – om nødvendigt – en mindre kanal med en sluse ind til Noret nord for Dungrav indrettes.

Nytårsaften 1874 faldt kendelsen, der stort set fulgte ingeniør Fibigers plan.

Hvornår man tog fat på selve digearbejdet, og hvornår det blev færdigt, ses ikke, men det synes at være sket i første halvår af 1875. I april vælges et tremandsudvalg, nemlig sognerådsformand Niels Kirk, sognefoged Chr. Gai Noersgaard og gårdejer Lars Sand Kirkgaard, og der træffes følgende bestemmelser:

1. Digelaget må ikke afhænde Noret, og frit fiskeri må drives, så længe der er åbent vand og rørvæksten eller oprøden derved ikke beskadiges.

2. Noret må ikke udtørres ved kunstige midler.

3. Grænser afsættes ud for hver lodsejers ejendom mindst 30 alen fra tørt land ved almindelig vandstand.

Først i maj drøftes erstatningsspørgsmål og i august Bruns-Nor-digets overtagelse under digelaget, og det noteres, at dette diges højde var $3\frac{1}{2}$ fod over stormflodshøjden i 1873, kronebredden 4 fod, udvendigt anlæg 1 til 5 og indvendigt 1 til 3.

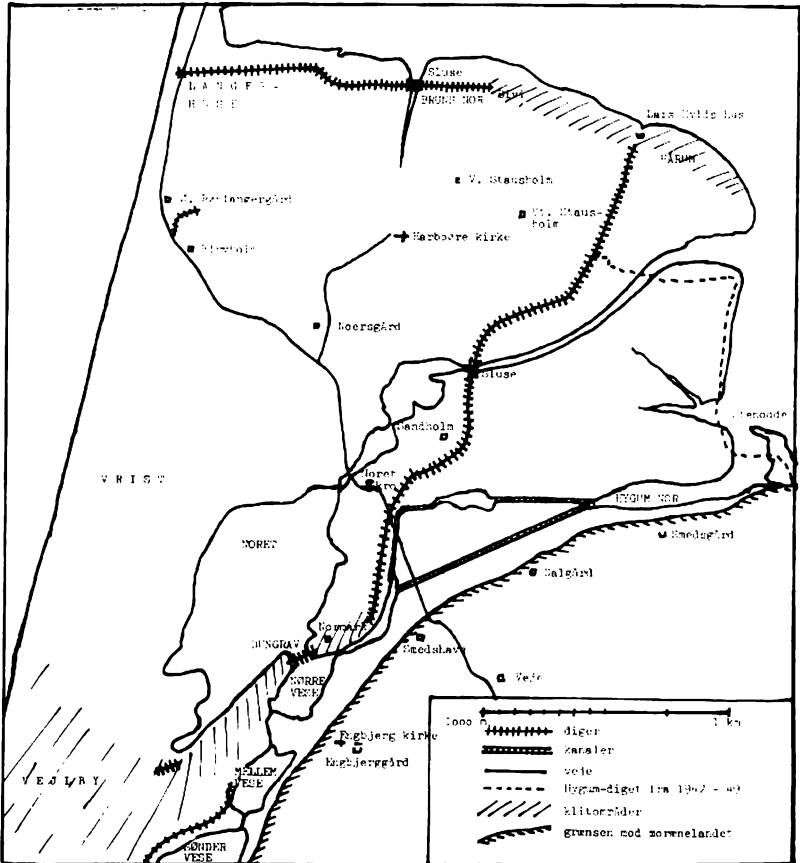
1. november oplyses, at landinspektør Gerstenberg har fremstillet kort over det areal af Harboøre sogn, der havde interesse af digerne. Heri var naturligvis disse diger aftegnet, og der var udlagt højdekurver, hvorefter tre bidragsklasser blev udregnet. Det er vel naturligt, at disse udregninger gav anledning til drøftelse og en skriftlig indvending mod visse forhold i beregningen fra 26 lodsejere.

Fra anden side protesterede man mod disse indvendinger, og da det var umuligt at nå til enighed, måtte kommissionen også på dette punkt afsige kendelse, der fastsattes til først på året 1876, og som fastholdt Gerstenbergs beregning.

Med denne kendelse synes kommissionens rolle at være udspillet, og den 11. december samme år dannedes af amtsrådet Harboøre sogns nordre Digelag – der dog tydeligvis har figureret før den dato – med det nævnte udvalg som bestyrelse, Lars Sand Kirkgaard som formand.

Til digefoged antog man Mads Pedersen Kirkhus, som mod en årlig løn af 50 kr. skulle „efterse diget ved stadigt tilsyn og holde fred for kreaturer“.

Også dette oplyser Lars Kirks første protokolat, og år for år noteres om bestyrelsesvalg og andre bestemmelser.

Nye navne, nye generationer.

Først ens oldefædre, så bedstefædre, så ens far.

Ikke altid giver notaterne klar besked om sagernes videre forløb. Man har vel tænkt, at dette kendte jo enhver. Men visse mærkesager træder tydeligt frem og ligesom tegner udviklingen.

Allerede i 1879 klager man fra Engbjerg og Vandborg over det tryk, de havde „af det hos dem stående ferske vand, som skulle hidrøre fra, at det vandløb, som før gik igennem Dungravn, var afdæmmet“. Det er nok tydeligt, at udtrykket „ind-

til videre“ fra 1858-kendelsen stadig spørger, og at klagerne ønsker den antydede kanal med sluse nord for Dungrav iværksat. Digelagsbestyrelsen mener stadig, at en oprensning af hovedkanalen under Hygum bakker – den kaldes nu „den gamle kanal“ – vil klare sagen.

Det blev åbenbart ikke til herredsboernes tilfredshed, og igen måtte en landvæsenkommission til. Ved forlig i 1882 bestemtes det, at digelaget „skulle grave og fremtidig holde oprenset en ny kanal, hjælpekanalen, fra Smedshave vese mod nord og øst til udløb i hovedkanalen“.¹⁵

Det blev altså ikke til kanal med sluse ind gennem Noret ved Dungrav, men en ny kanal uden for diget. Der ses ikke meget i digelagets protokol om dette arbejdes udførelse ud over en notits i 1882, at man vil søge lån af amtsfonden til udgifterne ved at kaste denne kanal.

I 1889 vedtages på Gregers Kirks¹⁶ forslag, at skellene mellem digelagets ejendom og de forskellige lodsejeres skal respekteres, og at bestyrelsen „på det strengeste skulle ved loven forfølge de lodsejere, som for fremtiden går uden for skellet og tager rør, siv eller andet“.

Det vil altså sige, at der gennem de 14 år, diget har fungeret, er sket en udtørring ved Noret, så at ikke bare det areal, der i en udstrækning af 30 alen fra tørt land blev tillagt enhver lodsejer, har fået bevoksning, men at der også uden for disse skel er arealer under udtørring, arealer, der nu tilhører digelaget. Afgrøderne på disse efterhånden udtørrede arealer må have fået en betydelig værdi, og i 1892 noteres første gang om salg af græs og rør i Noret. År efter år giver disse auktioner nu en betydelig indtægt.

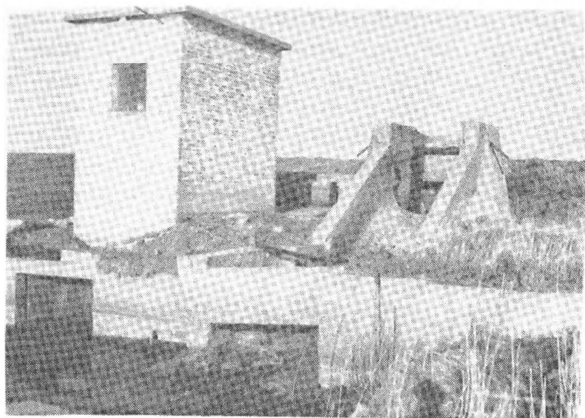
I 1897 drøftes, „om de, som købte græs og rør i Noret, måtte have ret til at bruge disse stykker som græsning om efteråret“. Man vedtog, at det i så fald skulle med i auktionsbetingelserne. Endvidere bestemtes, „at ingen måtte køre på digelagets ejendomme med andre end bredfælgede vogne“.

Året efter vil Gregers Kirk købe digelagets ejendomme med ret til fiskeri for 50.000 kr. – 47 interessenter var villige til at underskrive salgskontrakten, 12 ikke, og „en del ville ikke nogen af delene!“ – Der ses ikke videre om sagen. Formodentlig har amtet nægtet tilladelse. En sådan tilladelse ville jo også uægtelig have været i strid med punkt 1 i bestemmelsen fra april 1875.

Samme år – i oktober 1898 – klager Lars Kirk over gdr. N. Dalgaard, Hygum, der har fjernet hans ruse fra den nye hjælpekanal, skønt han har betalt afgift til digelaget for fiskeriet. Den ret mente N. Dalgaard altså han havde ud for sin ejendom.

Bestyrelsen vedtog at anlægge sag mod N. Dalgaard „for at komme til klarhed over, om digelaget har eneret til fiskeri i nævnte kanal“.

Dommen falder i marts 1900 og vil ikke fratage N. Dalgaard fiskeretten ud for hans ejendom, selv om det oplyses, at digelaget i 1882 havde udbetalt N. Dalgaards fader 100 kr. i erstatning for grund til kanalen.

*Sandholm pumpestation
fra vest (fra indersiden).
Vandsneglen har ligget
i betonfundamentet
til højre, hvorover
vindmotoren var anbragt.
(Fot. 1975).*

I 1901 er digelagets gæld betalt, og i et andragende til amtet i den anledning oplyses, at man „nu efter flere års forløb gennem årlig udbetaling fra den enkelte interessent af digelaget endelig er nået til at have udbetalt digelagets gæld og allerede har et lille overskud . . .“ Man anmoder amtet om for fremtiden at påligne den enkelte sin del af det mulige overskud til indtægt.

Nogle år senere ønsker man fra amtet vederlag for det ikke ubetydelige arbejde med at afskrive digelagets overskud på interessenternes skattekonti. En anden ordning vælges, nemlig at formanden får det samlede overskudsbeløb anvist og udbetaler til den enkelte efter en af amtet udarbejdet fordelingsliste.

Dette overskudsbeløb var i 1922 på 4899 kr., men lå normalt betydeligt lavere og skulle siden igen blive til underskud.

Det viser sig nemlig, at det ikke var tilstrækkeligt at holde hav og fjord ude. Man måtte også skaffe sig af med det overflødige regnvand. Hertil var jo indrettet de to omtalte sluser, og på et vist tidspunkt må planen om anbringelse af en tredje ved Dungrav være opstået, nu ikke for at lede vand fra Ferring sø og veserne ind gennem Noret, men modsat. Planen opgives, og grunden er den, fortælles det i 1910, „at der i længere tid har været dybere vand uden for dæmningen end indenfor, og når det stadig er således, kan slusen ikke gavne for vandaflob“.

Men der var jo en anden udvej, den nemlig at pumpe vandet ud over digerne, og i 1913 noteres om en mølle (vindmotor), „som skal bygges i Dungrav“. Fundamentet til den gamle vindmotor i dæmningen over Dungrav ses endnu, men denne pumpestation alene har jo nok ikke battet ret meget, og sidst i 1920'erne kom pumpepørgsmålet for alvor frem.

Det ses, at der i 1926 blev anskaffet en ny snegl til Dungrav-pumpen, og i 1928

vedtages det at istandsætte møllen og at få indrettet pumpestation også ved Sandholm sluse, åbenbart med en petroleumsmotor som drivkraft. Bestyrelsen bestemte dog først at henvende sig til Hedeselskabet, og en ingeniør herfra kom til stede. Han mente, at de nævnte planer ville være utilstrækkelige og spildt bekostning, og han skulle tilsende overslag over, „hvad det ville koste at blive nogenlunde herre over vandet“.

Efter at have modtaget dette overslag holdt man generalforsamling, og der blev „med stor stemmeflerhed“ bl. a. nedsat et udvalg til at arbejde videre med sagen. Gdr. Lars Kynde, „Ø. Vrist“, blev formand for dette udvalg, og han skulle nok have været særlig ivrig for sagen.¹⁷

Planen blev gennemført i årene 1929–30, bestyret af et særligt pumpelag. Tre vindmotorer, der hver drev en vandsnegl, skulle ved Dungrav, Sandholm og Bruns Nor løfte vandet ud over digerne.

Nogen afgjort succes blev det ikke til. Vindkraft forudsattes billigst i et så fladt landskab; men der var afgjort visse minus ved den form for drivkraft. Også her kunne der indtræffe lange perioder med stille vejr, og tit var en eller to af vindmotorerne ude af funktion.

En anden sag var, at kanaler og afvandingsgrøfter ikke var effektive nok.

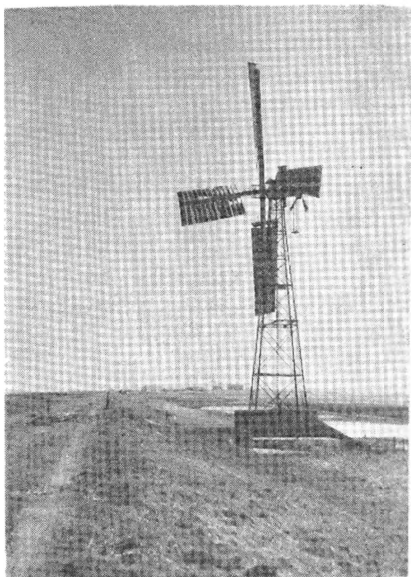
Forskellige ændringer er derfor i tidens løb foretaget. I 1935 blev en dieselmotor anskaffet til Dungrav pumpestation. I 1943 besluttede man under Hedeselskabets vejledning at udvide kanalsystemet, hvorved samtlige tre pumpeanlæg blev koblet sammen. Efterhånden er der alle tre steder installeret elektriske pumper, sidst ved Sandholm i 1962. Det hedder i referat fra generalforsamlingen det år: „Herefter kan man være sikker på altid at kunne holde vandet ude, hvilket det kneb med, så længe man var afhængige af vindmotorerne.“¹⁸

Og det har vel passet siden.

Men for Harboøre nordre Digelag blev pumpeagen en økonomisk belastning og en af grundene til, at regnskabet snart begyndte at fremvise underskud. Ved bestyrelsesmøde i 1955 noteres: „– om vi skulle arbejde på at få digelagets gæld dækket ved at sælge jord af digelagets ejendom“. – Det er efterhånden sket i flere tilfælde, og der holdes ikke længere auktioner år for år over afgrøderne, men arealerne er udlejet over længere åremål til opdyrkning.

Det er nævnt, at Vejlbj fik sit eget digelag, og nævnes skal det også, at de 9 lodsejere på halvøen Rønland nord i sognet i 1878 dannede digelag, efter at et dige på ca. 6000 løbende alen var blevet opført rundt om halvøen. Også her havde Lars Sand Kirkgaard virket, idet han ved fuldmagt varetog lodsejernes tarv og førte tilsyn med digets opførelse, projekteret af ingeniør Fibiger.¹⁹

I årene 1947–49 blev Hygum-boernes gamle plan med et dige fra Hårum til Stenodde på sin vis en realitet, og en halv snes år senere gik man her i gang med et afvandingsystem – diger, kanaler og elektrisk pumpestation – til afvanding af Plet enge.²⁰

*Pumpestationen ved Bruns Nor i 1956
med Sii i baggrunden.*

Hermed er en stor del af det gamle dige for så vidt gjort overflødigt og kunne vel uden skade overlades lodsejerne til sløjfning og opdyrkning. Da det nye havdige i forbindelse med Thyborøn-projektet for ca. 25 år siden blev anlagt, overtog og forstørrede Vandbygningsvæsenet den vestlige del af Bruns-Nor-diget, så det er efterhånden kun et ret beskedent stykke af det gamle dige, der nu tjener sit oprindelige formål.

Anders Vrist Langer
Lærer og kordegn, født 1920
Anders Thuborgsvej 18
7620 Lemvig

Noter og henvisninger

De fleste oplysninger om Harboøre nordre Digelag er hentet fra dette digelags forhandlings- og regnskabsprotokol og fra „Udskrift af Ringkjøbing Amts Landvæsenskommissionsprotokol for Lemvig Købstad og Skodborg-Vandfuld Herreder“. Denne udskrift på ca. 115 sider er foretaget på amtskontoret i 1897 og opbevares hos digelagets nuværende formand, Jens Paakjær Vrist, Harboøre.

Adskillige af de øvrige anførte kilder findes i Landsarkivet, Viborg. Arkivnumre er anført i parentes.

- 1 „Harboøre biografier“. Fragment af sognepræstens optegnelsesbog (C492a-3), side 15.
- 2 Synsforretning. Ryssensten birk. Dokumenter til justitsprotokollen 1809-16 (B77C-13).
- 3 Synsforretning 9.4.1818. Ryss. birk. Dok. til justitspr. 1817-21 (B77C-14).
- 4 Rigsarkivet. Kommissionsprotokol ifølge kongelig forordning om beskrivelse af fiskestedernes beskaffenhed, side 296, 26.5.1741.
- 5 Lemvig byfogedarkiv. Kopibog 1824-26, 7.2.1825 (B77-170).
- 6 H. C. Strandgaard: Om Udvandringen fra Agger og Harboøre. (Saml. til jydsk hist. og top. 1886-88, side 115-23).
- 7 Beretning nedskrevet af Jens Ovesen Gay, født 1848 i Tørring.
- 8 Lemvig byfogedarkiv. Kopibog 1838-41, 27.1.1839 (B77-177).
- 9 Ryss. birk. Dok. til justitspr. 1817-21 (B77C-14).
- 10 Omtalt i Hardsyssels årbog 1972, side 110-111.
- 11 Den såkaldte „nye kanal“ blev gravet i 1826 ifølge Lemvig byfogedarkiv. Kopibog 1826-28, side 2b, 8b og 72a (B77-171). Altså må gennembruddet være sket før den tid - mon ved stormfloden 1825? Men hvornår blev så denne første afdæmning foretaget? - Ældre folk har fortalt, at da man dæmmede op i 1875, vist ved at vælte jord i med trillebøve fra begge sider, viste Dungrav sig at være et næsten bundløst mudderhul, hvorfra pløret væltede op til begge sider. Man fik jo dog lavet en dæmning, der har holdt siden.
- 12 Lemvig Folkeblad 26. og 30. okt. 1935.
- 13 Lemvig Folkeblad 6. febr. 1968.
- 14 Ringkjøbing amtsarkiv. Landvæsenskommissionsprotokol. H. 1838-58 (B8-1152) side 153a-154b.
- 15 Kendelse angående hjælpekanal ved Harboøre, afsagt 29. nov. 1952. Landvæsensnævnet for Skodborg-Vandfuld og Hjerm-Ginding herreder. - I 1952 drejer sagen sig om denne kanals fortsatte oprensning, hvilken blev forlangt.
- 16 Omtalt i Hards. årb. 1974, side 123-133.
- 17 Pumpesagen behandles af N. Mølgaard i „Kulturbilleder fra vestjyske egne“ II (Lemvig 1953), side 56-62, hvorfra visse oplysninger her er benyttet.
- 18 Lemvig Folkeblad 5. nov. 1962.
- 19 Rønlands Digelags protokol med trykt „Vedtægt“ findes i lokalsamlingen på Lemvig bibliotek, foræret hertil af A/S Cheminova i 1959.
- 20 Lemvig Folkeblad, bl. a. 22. sept. 1958, 21. juli og 12. sept. 1959 og 3. juli 1960.

Vejanlæg og vejarbejder for ca. 50 år siden

Af N. Jensen Dam

Jens Vejmand måtte se sig erstattet af dieseldrevne vejtrømler, da bilerne erobrede landevejene i 1920'erne og 1930'erne. Den gamle vejbygningsteknik blev helt opgivet og en ny indført. Her fortæller en fhv. landbetjent, som har oplevet såvel de gamle som de nye veje.

Da jeg som ung politimand i 1925 fik tildelt et tjenestedistrikt omfattende 15 sogne spændende fra Thyborøn til Torsminde imod vest, og følgende „Damhuså“ til vejen fra Bur St. til „Nr. Hestbæk“ i øst, var der vel ikke noget mærkeligt i, at jeg i høj grad var interesseret i vejenes tilstand og vedligehold, da det var en nødvendighed for at udføre min tjeneste, at jeg tilbragte en betydelig del af min daglige arbejdstid der.

På den tid fulgte alle veje her i amtet forhøjninger og lavninger i det omgivende terræn. De var indgrøftede på begge sider, og der var ført rør under alle overkørsler eller indgange til private arealer. Ole Rømers milepæle var fjernet fra amtsvejene, og de var i stedet erstattet med kilometersten. Disse var anbragt på den vestlige vejrabat. Samme rabat, der var ca. 2 m bred, var oplagsplads for materialer til vejens belægning, nemlig skærver, grus- og sanddynger.

Den modsatte vejside var beregnet til kørsel med landbrugernes arbejdsvogne. Denne transport foregik fortrinsvis i et spor, der ikke var belagt med skærver eller grus for at skåne hestene for at blive ømbenet af at gå på den hårde kørebane, da de som oftest ikke var beslået med sko, som de transportheeste, der trak de tunge vognlæs og nødvendigvis måtte holdes på kørbane. Den væsentligste trafik ad vejene var store og tunge fragtvogne, forspændt kraftige heste, og hjulene på disse vogne skulle have særlig brede fælge og hjulringe – mindst 4 tommer – medens alm. arbejdsvogne og stadsvogne kunne nøjes med mindre fælgbredde – 2 tommer. Det var for at modvirke, at vejbanen blev opkørt i vanskeligt føre.

Vejbelægningen på amtsvejene var slagne granitskærver, og på kommunevejene enten „stabil grus“, d. v. s. grus iblandet sand, direkte fra grusgraven, eller harpet grus. Den vejbane, der skulle bære de tunge fragtvogne, var kun ca. 4 m bred,

og uden for denne var der ingen forstærkning. Der var endnu ikke nævneværdigt med biler på vejene, ganske enkelte personbiler, men lastbilerne havde endnu ikke fået indpas i trafikken.

Den ansvarlige for amtsvejenes tilstand var amtsvejinspektør – her A. Jensen – der havde de tekniske og administrative opgaver, og han blev bistået af vejassistenter – her var det Frellesvig, Holstebro, – der igen havde amtsvejmændene til at bistå sig med „arbejdet i marken“. Vejassistenten udbetalte også lønninger til vejmændene. Vejmændene var på strækningen Vemb–Bækmarksbro: *Vilhelm Lar:en*, „*Rosenlund*“, *Møborg*, Bækmarksbro–Vilhemsborg: *Marinus Olsen*, „*Rå-kjærshus*“, *Flynder*, og Vilhemsborg–Rom: *Marinus Nielsen*, „*Lykkeshøj*“, *Lomborg*. Vejassistenten skulle også afregne betaling for skærveslagning til arbejderne, som var beskæftiget dermed, han skulle betale vognmænd for kørsel af materialer til vejene; og endelig skulle han afregne med de, der var leverandører af grus og sand og af sten til skærver.

Ansaret for kommunevejene havde et tremandsudvalg af kommunebestyrelsen – vejudvalget – og som regel også kommunekassereren. Sten og grus, som skulle tjene til vejenes belægning og vedligehold, kom fra jordene i omegnen. Noget af det første, landmændene foretog sig i foråret, inden det egentlige markarbejde tog sin begyndelse, var at sprede muldvarpeskud på græsarealerne. Det var mest børnenes og tjenestepigernes arbejde. På stenet muldjord skulle der samles sten, og det var mandens og karlenes arbejde. Hertil anvendte de et forklæde lavet af en gødningssek, hvor der i hver af bundens hjørner blev bundet en stærk snor til at binde sækken om livet med, og sækkens åbning, der nu vendte nedad, blev samlet i venstre hånd. Det var et stærkt forklæde, som nok kunne bære stenene.

Samlerne fordelte sig nu, så de hver havde $\frac{1}{2}$ ager at samle på – 3 favne – og stenene, som efter vinterens sne og regn var let iøjnefaldende, blev nu samlet op i forklædet og båret ud i siden af ageren og lagt i dynger med flint for sig og granit for sig. Når opsamlingen var tilendebragt, blev dyngerne kørt sammen og lagt ud til vejen eller hjem til ejendommen. Vejmanden vidste altid, hvilke gårde, der var samlet stendynger på, og han tog sammen med vejassistenten rundt til landmændene, hvor stenene blev købt til amtsvejene, enten efter mål – en favn lig 27 alen³ – eller på slump. Vejassistenten traf derefter aftale med de sædvanlige vognmænd om transporten til den førnævnte rabat ved amtsvejen, hvortil de blev kørt i løbet af sommeren.

Vejmanden afmærkede på vejrabatten, hvor der skulle ligge henholdsvis granitsten eller sanddynger, han lagde „døller“, stak en græstørv af og lagde den f. eks. nord for hullet til en stendynge, og syd for hullet til en sanddynge, og denne afmærkning blev vognmændene gjort bekendt med. Vejassistenten afmærkede det stykke af vejen, som skulle have ny belægning det næste år, og det var ud for det stykke, de nævnte dynger blev lagt.

Når landmændene var færdige med høst-, kartoffel- og roearbejde omkring november, blev der ikke meget arbejde til sognenes løsarbejdere (daglejere), og de meldte sig da til kommunen, hvorfra de blev anvist til stenslagning, hvis de var kendt hermed, andre anvistes til grusharvning til kommunevejene.

Stenslagerne rykkede ud på amtsvejen, hvor de anbragte deres „skærm“, det var 3 rundstokke bundet sammen i den ene ende med en jerntråd eller et stærkt reb, hvorefter det blev rejst som et treben med to ben frem og ét tilbage; derefter blev der slået et sejl over det bageste ben og ud på de to forreste, hvorpå det blev sømmet fast, så der just kunne sidde en mand i skærmen, der kunne stilles således, at ryggen vendte imod vind og regn, og manden kunne sidde inde i læ.

Af øvrige rekvisitter havde stenhuggeren en stor flad kampesten, som han placerede mellem sine fremstrakte ben. I venstre hånd havde han en stålring af form som en alm. stegepande blot med lodret kant ca. 6 cm høj, ringen var ca. 30 cm i diameter, og den havde et håndtag på et ganske kort skaft; til udstyret hørte også en svær håndhammer, en skovl, og en trillebør til at køre skærverne bort på, og endelig en skabelon til at sætte dyngen op efter, så den let kunne opmåles, når han skulle have sin betaling for slagningen.

Jernringen blev holdt fast ned imod den store flade sten, og den sten, der skulle slås, blev lagt inde i ringen, hvor den med håndhammeren fik et hårdt slag, så den flækkede i mange stykker. Det var en kunst at kende „årene“ i stenene. Den, der kunne det, var topscorer. Sådant havde stenslagerne slidt mange vintre og „forvandlet de hårde sten til brød“, men det var ved at være slut med dette arbejde. Inden 1930'erne fik amtet dieseldrevne vejtromler, og derefter var det udelukkende harpet grus, der blev anvendt til nybelægning af kørebanen.

Det her omtalte stykke var fra Rom Kirke og efter Vilhelmsborg. Det blev udlagt, så vidt jeg husker, i sommeren 1926. I forsommeren mødte arbejdskolonnen, ca. 20–30 mand, med trillebøre og skovle. Efter at vejassistenten havde udmålt vejbanen til den ønskede bredde, ca. 3 m, blev der trukket snor i hver side af banen, hvor ud til stenene skulle lægges. På den side, der var nærmest stendyngerne, blev stenene kastet ud direkte fra dyngerne, medens stenene til den anden side blev kørt ud på trillebør. Hele vejbanen fik på den måde et jævnt lag, men kun ét lag, som blev sirligt jævnet i en let bue efter en skabelon, hvorefter sandet fra dyngerne blev kastet ud over skærverne, og det hele blev overvandet med vandvognen. Det nye stenlag blev nu tromlet til med en stor og tung cementtromle. Bommen var ca. 1 m i diameter, og dens længde ca. 1½ m; den blev trukket af to store heste, indtil banen havde opnået en passende fasthed. Tromlen var indrettet således, at den ikke skulle vende, man spændte i stedet hestene for den modsatte ende, når den skulle køres tilbage.

Når vejstykket var blevet antaget af vejassistenten, skulle vejmanden hver morgen udlægge „vejbukke“ på det nye vejstykke. Vejbukkene bestod af nogle svære

rundholter ca. $1\frac{1}{2}$ m lange, forsynet med en tværstok på ca. $\frac{1}{2}$ m – for at den ikke skulle rulle. De blev lagt skiftevis fra midten af vejbanen og ud til kanten. De havde en indbyrdes afstand på ca. 100–150 m, og de skulle næste dag udlægges modsat. Denne foranstaltning skulle tvinge den tunge kørsel – fragtvognene – til at krydse vejbanen for ikke at lave faste spor i den nye belægning. Bukkene blev lagt ud ved daggry, og taget ind – lagt ud på vejrabatten – inden solnedgang. De var udlagt alle søgnedage, indtil al sandet var kørt ned mellem skærverne, det kunne tage 1 à 2 måneder.

De nye dieseltromler var forsynet med svære fræsetænder eller stænger, og ved brug af dem kunne man fræse kørebanen op, hvor den var blevet ujævn og med tilførsel af nyt grus, blev den så igen jævn og tromlet til i den oprindelige form; men denne behandling skulle vise sig ikke at være holdbar, da bilerne begyndte at erobre vejene. Vejbanen kunne ikke holde til den nye hurtige trafik, der kom såkaldte „vaskebrætriller“ – nogle forholdsvis dybe riller, som bevirkede at navnlig personbilerne gik i spind ved bestemte hastigheder, og det kunne blive så kraftigt, at bilen stillede sig på tværs af vejen. Den behandling af kørebanen, som var indført med de nye dieseltromler, blev derfor kun af kortere varighed.

Bilerne kom stærkt ind i trafikbilledet sidst i 1920'erne; de første var fortrinsvis Ford T-modellerne 1923–26, dem med pedalgear. De fulgtes af Chevrolet 1926–29, i sidstnævnte år kom Ford A-modellen – den med gearstang og håndbremse midt mellem forsæderne, – og nu kom der først fart i antallet af biler på vejene. En forårsdag i 1930 indfandt 2 gårdejere fra Flynder og 1 lærer fra Møborg sig hos Ford i Lemvig, hvor de købte hver en ny A-model og betalte kontant, prisen var dengang 3.000 kr.

Den hastighed, som vejene herefter blev belastet med bevirkede, at vejene blev så godt som ubrugelige, hvilken omstændighed også til stadighed blev kritiseret i motorbladene og de lokale aviser. Denne kritik har uden al tvivl givet amtsvejinspektør Jensen mange spekulationer om, hvordan tingenes tilstand kunne ændres. Han fik den idé at udføre vejbanerne på amtets gennemgående hovedveje med brostensbelægning af selve kørebanen, dermed ville rillerne blive udelukket. Amtsrådet, der skulle bevilge pengene til ombygningen, var betænkelig; men efter behørlige overslag og forhandlinger, kunne det skønnes, at bevillingen, selv om den var stor, ville betyde så store besparelser i de følgende år, at tilladelsen til projektet blev givet.

Først i 1930'erne tog man fat på udbygningen af amtsvejene, og der blev sat ind på flere linier samtidig. Nu havde man fået lastbiler til rådighed, der blev kun brugt trillebør til kørsel af brosten til brolæggerne – al jordkørsel og fragt af materialer, sand og brosten foregik med lastbil.

Det førnævnte forhold, at vejene lå i niveau med omliggende terræn, blev nu totalt ændret. Bakker – selv ganske små – blev afgravet og kørt ud i lavninger, så vejbanen nu næsten kom til at ligge i vandret plan, og samtidig blev vejen forlagt i alle mindre sving, så der blev lange strækninger med lige og overskuelige linier. Kørebanen blev på fri vej 3 m bred, og igennem stations- og landsbyer 4 m. Inden udgangen af 1930'erne var alle gennemgående veje som Lemvig–Vemb–Ringkøbing–Lyne, Oddesund–Struer–Holstebro–Herning, Holstebro–Hagebro, Holstebro–Vejlstrup–Ulfborg udbygget som foran nævnt.¹

Umiddelbart syd for Rom Kirke, blev landevejen også forlagt mod vest for at rette et lille sving ud, og herved blev en gammel stenkiste til afledning af overfladevand fra Hegndal frigjort. Om denne stenkiste har daværende vejmand Marinus Nielsen, Lomborg, fortalt:

„Det var synd den gamle stenkiste „Hæ'gen'dal brow“ ikke blev fredet og bevaret, for den har jo altid været så berygtet her på egnen, fordi det var berunder røverne skjulte sig og overfaldt folk, som kom fra Lemvig om aftenen og frarøvede dem deres penge. Når landboerne sydfra havde været i Lemvig med svin, kartofler og hvad de ellers solgte på torvet der, kunne det hændes, at det blev aften, inden de kørte hjem. Når de kørte ud fra Lemvig, kunne hestene godt få lov til at passe sig selv, og lunte ligeså stille afsted; men når de havde passeret Rom Kirke, og var kommen hen på bakken, blev kusken lysvågen, tømme blev strammet, der blev slået knald med pisken, og hestene gennet i vild fart, for nu skulle de over „Hæ'gen'dal brow“ og dersom røverne var der, måtte de ikke entre vognen, for så var både tegnebog og penge borte, og røverne kunne forsvinde ud i bedden, og de ville aldrig blive funden. Når køretøjet var kommen et godt stykke sydpå, kunne hestene godt igen få lov at passe sig selv, nu var faren ovre for denne gang“.

Sådan fortalte Marinus Nielsen, og jeg måtte give ham ret. Stenkisten var velbevaret, bestod af flade sidesten og store flade overliggere, og dens gennemgang var så stor, at en voksen mand kunne kravle igennem på knæene. På den gamle bros plads, er der nu have til en landarbejderbolig.

Efter besættelsen og hen i sidste halvdel af 1940'erne, da bilkørslen var frigivet, steg trafikken til hidtil ukendt omfang, og derefter begyndte kritikken imod bro-lægningen. Kørebanen var for smal; ved forbikørsel skulle de højre hjul uden for bro-lægningen, hvor der ikke var ballast, bro-lægningen gav en rungende kørsel i personbiler o.s.v.

Amtsvejræsenet gik herefter over til asfaltbelægning, og bro-lægningen blev brudt op. Den vejside, der tidligere havde tjent til oplagring af materialer og placering af kilometersten, blev nu inddraget i hele kørebanen. Det tidligere nævnte landbrugsspor blev overflødig, efterhånden som hestene blev afløst af traktorer, også dette spor blev inddraget i kørebanen.

Kommunevejene blev ikke behandlet på samme måde som amtsvejene; de var helt ind i 1930'erne grusede. De blev vedligeholdt udelukkende med harpet grus, der blev kørt direkte på vejene af vognmænd, der kørte langs vejene og læssede gruset af i spor eller huller i vejbanen, der ikke blev tromlet, ligesom der heller ikke blev pålagt nyt slidlag.

Efterhånden, som amtet gik over til asfaltbehandling, fulgte kommunerne efter, idet de fik forskellige strækninger etapevis udbygget i lighed med amtsvejene.

Niels Jensen Dam
pens. politiassistent
født 1895
Brogade 54
7660 Bækmarksbro

1 Den 1. april 1936 var 235 km af amtslandevejene brolagt (iflg. „Ringkøbing Amt“ af 1937.)

Billede nummer to fra Struer Statsgymnasium

En personlig tilståelse

Af Knud Pichard

Struer Statsgymnasium var startet året før jeg 1939 slap gennem nåleøjet og blev optaget i 1. g sproglig. Som sådan tilhører jeg anden generation udklækket i den røde bygning i Jyllandsgade og befinder mig på billede nummer to af studenterholdene. Treogtredive billeder følger efter, kan jeg regne ud. Ser studenterne på nummer to ligeså ungdommelige og uprøvede ud som dem på nummer treogtredive (omend typerne har forandret sig kendelig), så sidder hovedparten af de første i dag som velbjærgede samfundsborgere, læger, advokater, udenrigsråd, ingeniører, lektorer og præster. Et par har endda fundet vej til Den blå Bog. Dem på det sidste billede har derimod en usikker fremtid for sig, hvis man skal tro prognoserne. Heller ikke vi ventede os forøvrigt meget af fremtiden. Student i 1942 midt under krig og besættelse, vi anede ikke, om vi var købt eller solgt.

Forud for gymnasiets oprettelse var gået mange og forbitrede kampe mellem amtets byer, enhver mente sig selvskrevet til at huse den lærde skole. Mange ord blev dengang sagt og siden fortrudt, vandtætte argumenter sammen med mere følelestunge udladninger blev kørt i marken og dér skudt i smadder af modparten. Meget tåbeligt så dagens lys, og tilliden til kommunalpolitikeres sunde sans fik en serie grundskud, som det krævede en årrække at reparere. At Struer trak det længste strå skyldtes, at den havde Statsbanernes store og tomme administrationsbygning efter distriktets flytning til rådighed. Et imponerende bygningsværk og efter den tids opfattelse anvendelig til skole.

En oplandsskole hvis elever kom dragende fra Lemvig, Skive og Holstebro, egnen mellem disse byer samt det sydlige Thy. Der var småt med gymnasier i den tids Vestjylland, Tarm og Herning havde sammen med Viborg hidtil været ene om opgaven. Morgen og eftermiddag myldrede stationen og rutebilholdepladsen med unge menesker, der røg tobak og talte meget. Struer var ret længe om at vænne sig til den nye tingenes tilstand, vi sporede en vis modvilje, vi skulle ikke tro, at vi var noget.

Det troede vi ellers, gymnasiaster, ikke almindelige kommunerødder, muligvis demonstrerede vi lidt for tydeligt, at vi følte os anderledes. Tiden var jo en anden, der var skel, skolen søgtes af sønner og døtre af egnens embedsmænd, læger, sagførere og solide forretningsfolk. Det var borgerskabets ungdom med ønsket om at træde i fædrenes spor eller i andre, der i hvert fald ikke var ringere. Det er mig ikke muligt at komme i tanke om mere end et par elever, der kom fra hvad man yndede at kalde lavere sociale lag. Jeg nærer ikke tvivl om, at de mærkede det, ikke direkte i ord eller gerning, det lå bare ligesom i luften, at de ikke havde fødderne indenfor i den cirkel, hvor vi andre boltrede os. Gymnasiet var dengang en betalings-skole, hvor afgiften rettede sig efter faderens skattepligtige indtægt, desuden skulle man selv holde sig med bøger og alle former for materialer. Den mindre-bemidlede skulle betænke sig to gange, inden han eller hun meldte sig til optagelse, nogen billig fornøjelse var det ikke. Også dette gjorde jo, at skolen var af udpræget borgerlig dominans, den så omtalte opposition nedefra kendtes ikke, for der var ikke noget nedenunder. I den henseende var der altså tale om en meget homogen skole næppe anderledes end landets øvrige gymnasier. Sådan var de nu dengang.

En skole styret efter patriarkalske principper, her rådede én mening og én lov, hvorefter man havde sig at rette. At protestere ville være galimatias, ville udløse en sand Herrens vrede, en tilintetgørende lynild, en dommedag af bibelsk væld, man turde næppe tænke tanken. Rektor var L. A. Tviest*, en tættbygget mand med ret ryg, små briller og meget lidt hår på hovedet. Han havde humor, hans brandere var gyselige over al forstand, men man grinede ad dem. Har I hørt rektors sidste . . . Når noget gik ham på tværs, frøs alt og alle i hans nærhed til i angstfyldt venten, på hans ansigt afspejlede sig det kommende uvejr, lynet bag brilleglasene, herregud hvad ville der ske nu! Hans stemme kunne glamme som en preussisk underofficers gennem skolens gange, og et øjeblik gik alt i stå, man dukkede sig.

Rektor var den enevældige hersker, fra hans kontor udgik alle befalinger, hans domme var indiskutable, at betræde hans kontor var som at skride over tærsklen til templets helligste, uden sved på panden skete det sjældent. Et autoritært styre som det vi levede under, er sandsynligvis utænkeligt i dag, men for os var det ikke unaturligt, derimod ofte utåleligt. Tiden var autoritær, en lærer gav lektier for og hørte en i dem, det og det skulle man kunne, der var ikke alverden at diskutere, ingen alternativer. Og en skole skulle ledes sådan og sådan og opfylde de og de krav, basta. Alt var lagt an på den afsluttende eksamen, eksperimenter og diskussioner var der ikke tid til. Vi læste lektier og skrev stile til det svimlede. Til eksamen skal I kunne . . . til eksamen skal I vide . . . fra den første dag blev det banket ind i os, ikke et sekund fik vi lov at glemme.

Næstkommanderende var inspektør Rasmussen, en brysk mand med et skarpt blik for stort og småt, han var overalt og tilsyneladende samtidig. Kom man ham

1. g sproglig 1939.

Forreste rk. fra venstre: Erik Rasmussen (bankmand), Svend Aage Larsen (lektor), Ane Marie Toft Christensen Ege (gift), Lis Anthonisen (lægesekretær), Ellen Kallesøe (sandlæge), Ulla Stürup (lægesekretær), Inger Overgaard (?), Inger Steen Christensen (?).

Midterste rk. fra venstre: Christian Rimestad (landsretssagfører), Henning Sørensen (overlæge), Knud Pichard (vicebibliotekar), Vagn Aage Korsbæk (ambassadør), Thorkild Behrens (lektor ved journalisthøjskolen), Knud Søndergaard (?), Carl Eskildsen (lærer), lektor Heinrich Christiansen.

Øverste rk. fra venstre: Else Foght (gift i USA), Minna Madsen (sygeplejerske), Christen Bak Mose (overlæge), Mogens Aaberg (død), Karen Nygaard (lærerinde), Rigmor Jørgensen (landsrettsagfører), Inger Holm (overlæge), Anna Kallesøe (fysioterapeut).

nærmere uden for timerne, åbenbarede han dog megen menneskelighed, næsten varme, faktisk lyttede han til ens argumenter. „Kom så ud!“ lød hans gjaldende røst, når klokken ringede, han kunne rense en korridor på nul komma fem. Med flagrende jakke og næsten et hovede højere end flertallet sås han oppe og nede i evig aktivitet. Sit kontor havde han nær rektors, gud ved hvornår han sad på det – om natten?

Nej vi blev ikke spurgt om noget, faktisk havde vi ikke noget at skulle have sagt. Fik vi daglig at vide, at vi ikke længere var børn, behandledes vi ikke desto mindre som sådanne. Man talte om ansvar, men ingen lærte os det. Man talte om demokrati, men klemte os inde i et system alt andet end demokratisk. Man efterlyste modenhed og selvstændighed, men standsede øjeblikkelig ethvert tilløb, der bevægede sig uden for dagens pensum. Vi skulle ikke tro, at vi vidste noget. I alt dette var intet usædvanligt, bortset fra nogle få undtagelser foregik gymnasie-

undervisningen sådan overalt, længere var man simpelthen ikke nået. Jeg tror ikke, at vi var underlagt nogen ond vilje (derimod en del individuelle særheder). Jeg tror heller ikke, at vi opfattede det sådan, herregud vi anede jo ikke, at det kunne være anderledes.

Sammenlignet med nutidige forhold var skolen lille, ingen dobbeltklasser på noget trin, og jeg får rektor plus lærerkollegium til femten personer. Hver morgen samledes vi i gymnastiksalen til morgensang opstillet under Knud Aggers malerier og med front mod indgangen, inspektør kredsende omkring os udsendende skarpe blikke, ved den modsatte væg lærerne og ved flyglet fru Unmack-Larsen. Så venten, så faste skridt fra husets dyb, så rektor i døråbningen, så rektor foran os, face to face som det hedder. Var der meddelelser, meddelte han dem, var der påtaler, påtalte han dem, var der skidebatter, afleveredes de med fuld musik, derefter nummeret i Højskolesangbogen, fru Unmack-Larsen slog an. Naturligvis marcherede vi ned til morgensangen klassevis sammen med læreren i første time, naturligvis stod vi klassevis efter en forud affattet plan og marcherede tilbage klassevis, intet overlodes til tilfældighederne. Det samme gentog sig efter frikvarteret, stillede op langs væggen til klassen, ventede på signal. At rende ud og ind efter behag var en uskik, kunne føre til hvad som helst.

I det hele taget var vi dagen lang underlagt regler, som vi efterhånden efterlevede ligeså automatisk som rekrutter på en eksercerplads. Rygning var naturligvis totalt forbudt. Da vi skulle op i sidste fag til eksamen, tændte en af mine kammerater en cigaret klokken fem om eftermiddagen, skolen var tom bortset fra ham og et par stykker mere, der altså ventede på at komme ind. Men rektor var der pludselig og kommanderede hvid af raseri den formastelige ned på gaden. Derfra kunne han så selv finde ud af, hvornår han skulle ind. Han fandt ud af det.

Det var totalt forbudt at forlade skolegården i frikvartererne, forbudt at stå i indkørslen eller ved gavlen, forbudt at gå ind i bygningen, forbudt at betræde græsset og røre ved cyklerne, forbudt at sidde på vandkummen. Gårdvagt var adjunkt Stevns Hansen, der havde en fortid som officer, hvad han ikke dølgede. Men dygtig til gymnastik var han. Om sommeren drev han os pokker i vold ud på Ringgade, hvor sportspladsen lå. I skarpt trav, selv cyklede han foran og kom med ildnende tilråb eller nynnede små, muntre melodier, mens vi oksede afsted med tungen ud af halsen. Men selv i denne mandfolkeverden af sved og kropslig aktivitet og hårrejsende vittigheder forblev der en uoverstigelig barriere mellem lærer og elev. Vi fik aldrig lov at glemme, hvem der havde kommandoen og hvor vores plads var i systemet.

Det gjalt alle lærerne forøvrigt. Mellem en og anden af dem og enkelte elever kunne der naturligvis opstå en vis fortrolighed – uden for skoletiden, men jeg mener ikke, at det var særlig almindeligt. En medvirkende årsag var, at hovedparten af eleverne forlod byen efter sidste time og spredtes for alle vinde. Det

fællesskab som ofte kendetegner andre skoler både mellem lærere og elever og mellem elever indbyrdes i fritiden kunne simpelthen ikke etableres, man skulle jo hjem med tog eller bil, havde ikke tid at blive. Derfor kan man godt tale om en splittet skole, man lærte aldrig hinanden rigtigt at kende. Der taltes altid om Skive-folkene og Lemvig-folkene og Holstebro-folkene, de kendte hinanden, men klassen blev aldrig en helhed. Og dette kan have præget lærernes indstilling, de kendte eleverne fra timerne, ellers ikke, kendte deres faglige kunnen eller mangel på samme, men hvordan de egentlig var som mennesker, kunne de selvsagt ikke have meget begreb om.

Gymnasielivet uden for skoletiden led så afgjort under de betingelser. Foreningen (den hed Pnyx, hvad der kunne laves mange brandere over) måtte altid slås med problemer som togtider, indkvarteringsforhold og ofte svigtende tilslutning. Tiderne var jo heller ikke de bedste, der kunne være længe mellem tog og rutebiler, ikke mindst ud på de små timer. Men fester og møder var der sandelig, som oftest i gymnastiksalen. En overgang havde jeg sæde i festudvalget, det var hektiske dage: Opræden, bal, mad og drikke, prøver, forhandlinger med leverandører. Det sidste lyder meget simpelt, men betænk venligst, at vi befandt os under besættelsen. Blot at få fat i trehundrede bajerske pølser var et problem, vi måtte til direktøren på svineslagteriet og finde en grimasse der kunne passe, eller pølsebrød, vi indsamlede brødmærker, eller drikkevarer . . . man bestilte ikke bare så og så mange kasser, man rendte byen rundt til depoter og handlende og tiggede, undertiden måtte nabobyerne give en hjælpende hånd. Når det hele så klappede, var vi stolte som paver. Deltagerne tog det som en selvfølge. Mærkelig nok husker jeg i dag ikke, om det til festerne var tilladt at drikke øl af skatteklasse I, men spiritus var i hvert fald forbudt. Sjovt var det, den grå ensformighed der kendetegnede hverdagen, veg for en stund. Fællesskabsfølelsen blomstrede, den røde bygning virkede næsten venlig.

Hvert år i begyndelsen af januar afholdt skolen sin egen officielle fest- og gallaaften, hvortil forældre og andre pårørende blev inviteret skriftligt. Stedet var Schous hotel, påklædning galla, rektor i kjole og hvidt, der var stil over sagen, stemningen svingede mellem lettere ophidselse og andagt. Der startedes med et skuespil, gerne af klassisk-dansk skuffe: Sparekassen, Genboerne og den slags, som under betegnelsen Nationallitteratur hævdes at være morsom. Det var gerne 2.g'erne, der måtte holde for under instruktion af en lærer. Et år var jeg med til at sætte en slags revy op, det var en undtagelse, jeg har glemt alt om indholdet, som vi selv skrev og instruerede, men det var spændende, sjovt og forfærdeligt, hvad den slags altid er for arrangørerne. Fra scenen havde vi frit udsyn til rektor under opførelsen, ikke uden spænding holdt vi vågent øje med hans reaktioner: Nu lo han, nu så han olm ud, nu grinede han sgu . . . det helhedsindtryk han dannede sig var alt andet end ligegyldigt i tiden fremover hverken for os eller følgende

årgange. Lynet fra Gudens bolig kunne slå ned når som helst ligeså vel som et nådigt klap. Nå men eksperimentet modtoges pænt, der rullede ingen hoveder.

Efter forestillingen ryddedes salen, og et rigtigt levende orkester slog an til indmarchen. Den var indøvet forinden under fru Unmack-Larsens utrættelige ledelse hjemme i gymnastiksalen, en pompøs og stilfuld indmarch bestående af blomsten af Nordvestjyllands ungdom overvåget af kritiske, ikke mindst moderate blikke. Klassevis, herren med sin udvalgte dame (der var gået en hidsig jagt på de mest eftertragtede i ugerne forud), skred man ind til tonerne af Riberhus March, salen rundt, derefter i kunstige sløjfer for at blive vurderet fra alle vinkler. Skikken var meget anvendt dengang, nu ses den vel kun til afdansningsballer og i officersforeninger, men den gjorde et vist indtryk, en manifestation af den nye generations slagkraft.

Og så dansedes der og spistes smørrebrød, og i aftenens løb listede man over i andre dele af hotellet og styrkede sig med kraftigere drikke end dem, der blev til-ladt i festsalen. Uden risiko var disse ekspeditioner ikke, inspektør glemte ikke sin opgave til trods for feststemningen, var overalt, så alt, hørte alt. Gudskelov var han så høj, at man altid kunne nå at skifte flasken foran sig ud med en anden af mindre eksplosivt indhold indkøbt til formålet. Blev nogen overrasket? Jeg mindes det ikke, kaserneånden havde hos os udviklet en overfølsomhed, der aldrig svigtede. Enhver fare registreredes lynhurtigt og under alle forhold.

Som nævnt gjorde forholdene det ret svært at holde regelmæssige møder, vi i bestyrelsen havde et herrens mas med at stille noget på benene. Vort største scoop var, da vi nogle måneder efter den 9. april 1940 slog en klo i daværende undervisningsinspektør og folketingsmand Hartvig Frisch. Han besøgte i embeds med-før skolen, og da vi anmodede ham om at fortælle om den 9. april, sagde han straks ja. En beåndet forelæsning, der naturligvis ikke røbede alt, men der var højt til loftet i sanglokalet den eftermiddag. Derudover husker jeg sandt at sige kun en ældre officer med kommandostemme, der talte om Danmarks forsvar. Han kunne ikke lide tyskerne, hvad han ikke lagde skjul på, en bramfri mand af den gamle skole. Arrangørerne sad med klamme håndflader og anede det værste, men talens ordlyd nåede aldrig til rektors kontor.

Vores bestyrelsesmøder udviklede sig efterhånden til små hyggelige sammenkomster efter, at vi forlagde dem til „Grønne Kro“ (en ydmyg del af Schous hotel). Vi opdagede, at vi her kunne få vestjydens nationaldrik, en bette swot, næsten ad libitum. Oh salige eftermiddage hvor ånden frigjordes og planer myldrede i duften af sort kaffe og klar dram.

Skolebladet lød navnet „Blækuglen“, et par år redigeredes det af Thorkild Behrens (lektor ved journalisthøjskolen i Århus), Johannes Sørensen (sognepræst i Vendsyssel) og undertegnede. Alle tre fortsatte vi senere i livet skriveriet i form af romaner og fagbøger, lysten var altså til stede allerede dengang. En gennem-

bladning af numrene fra dengang efterlader et ret så beklemmende indtryk, der står i afgjort misforhold til den morskab vi havde af at skrive og samle stoffet: Satirer med slet dulgte hentydninger, fremtidsfantasier over skolen og dens lærere, rædselsfulde vittigheder og ikke altfor godt indpakkede indiskretioner om formodede pardannelser. Egentlige debatter var sjældne som svaler ved juletid, seriøse meninger om undervisning, lærere, elevs indflydelse og formålet med det hele fandt ikke vej til bladet, politik heller ikke. Det sidste var dog forståeligt, vi skulle passe gevaldigt på ikke at ramle panden imod den officielle danske linje i de år, intet om tyskerne og nazismen (for den sags skyld heller ikke om deres modstandere, hvis det var for positivt), intet om regering og rigsdag eller om samarbejdspolitikken. Nej det stod sløjt til med vort hjertebarn, men heldigvis erkendte vi det ikke eller kun glimtvis. Ejendommeligt nok var bladet ikke underlagt censur, der fremsattes end ikke trusler i den retning, hvad der kun altfor godt beviser dets tandløshed. Gud ved, om det eksisterer endnu og, om det er blevet bedre. Jeg vil bede til det.

En aktivitet, som uden at angå skolen som sådan, dog er uløseligt knyttet til den, var skoletogene til Holstebro og Skive og bussen til Lemvig. Som tilhørende Holstebro-folkene kan jeg kun udtale mig om denne forbindelse, men de andre har næppe været meget anderledes, omend Lemvig-folkene havde betydelig færre udfoldelsesmuligheder. Statsbanerne satte et skoletog ind om morgenen og tillempede afgang for et andet om eftermiddagen, og selvom almindelige dødelige havde adgang til dem, betragtede vi dem så afgjort som vore, folk skulle ikke tro, at de var noget. Det krævede en afgjort fatalistisk livsholdning at sidde klemt inde mellem larmende og osende gymnasiaster, der oversatte latin, skrev engelske stile og løste matematiske opgaver eller spillede kort (det var altid matematikerne) og indimellem for rundt i kupeerne for at finde en eller anden. Mærkeligt nok mindes jeg ikke i de tre år en eneste klage over vores opførsel eller eksempler på hærværk. Ah disse mørke, råkolde vintermorgener, dette lille overanstrengte tog, denne kvalmende lugt af dårlig tobak, vådt tøj og sved, denne larm . . . man glemmer vel aldrig.

Krigstid var det altså, men inden for skolens mure eksisterede den officielt ikke, man talte ikke om den, og den gjorde, mens jeg gik der, ikke noget indgreb i det daglige liv. Det var før beslaglæggelsernes tid. Da verdenskrigen brød ud i 1939, samledes vi og hørte meddelelsen over så mange radiostationer, som apparatet kunne finde frem til. Og den 9. april kom som bekendt så overraskende, at vi alle mødte op i skolen om morgenen. Tyskere var der ingen af og solen skinnede og togene dampede afsted som om intet var hændt. Rektor trommede sammen til en kort orientering i gymnastiksalen, han vidste ikke mere end vi, vi sang nationalsangen og gik tilbage til undervisningen. Altsammen meget uvirkeligt, guderne må vide, om der virkelig var sket noget.

Tyskerne søgte senere under uskyldighedens maske at vinde indpas på skolen gennem såkaldte kulturelle foredrag. Jeg husker et holdt af en doktor om humoren i tysk litteratur, det var mere end søvndyssende. Forinden blev det meddelt, at deltagelse i disse arrangementer var frivillig, men at demonstrationer ville afstedkomme alverdens ulykker for pågældende. Det tvivlede vi ikke et sekund på. Den uro der senere opstod omkring skolen og som efter besættelsen resulterede i tjenstemandsundersøgelser og allehånde grimme anklager, indtraf senere og jeg kender dem kun fra aviserne. I min skoletid var det i hvert fald min bestemte opfattelse, at der blev handlet korrekt og, at ingen lærer gik over strengen eller viste et forkert sindelag. Nej krig og besættelse eksisterede ikke, man negligerede den, tav den ihjel. Der var vigtigere ting at tage sig til, forude lå eksamen som en betændt tordensky, vi blev dagligt mindet om den i tale og skrift.

Hans Scherfig har i „Det forsømte forår“ givet en ætsende skildring af sine år på Metropolitanskolen og ikke mindst af lærerkollegiet. Havde Struer Statsgymnasium bestået af slige farvestrålende personer, havde det været let at skrive om dem. Men de var altså af en anden karat til skade for min pen men næppe for min person. Ingen psykopater eller notoriske sadister forbitrede tilværelsen for os, ingen var direkte ude på at slagte os for sine personlige lysters skyld. Som allerede nævnt er det min opfattelse, at flertallet af lærerne anså os ud fra vores færdigheder i at lære stoffet fremfor at anlægge mere menneskelige vurderinger og, at de var undskyldt heri. Men en og anden husker man jo alligevel.

Lektor Stæhr-Larsen underviste i naturfag og til trods for, at han dengang endnu ikke havde rundet de halvtreds, virkede han gammel. Dette skyldtes ikke mindst hans mærkelige fjernhed, i timerne befandt han sig ligesom på fjerne og os ukendte steder. Man sad og fik en løjerlig følelse af, at han egentlig ikke ville bemærke, hvis hele klassen forlod lokalet under højlydt samtale. Hans små hm'er, der med korte mellemrum krydrede hans tale, ledte ham ofte ind på sidespor, indtil et nyt hm ret umotiveret bragte ham tilbage igen. Ikke altid huskede han vores navne eller klasse, vi hjalp ham med det. Et elskeligt menneske med megen stille humor, lune er nok mere dækkende. Jeg husker, at vi nogen tid efter en ekskursion til Viborg og Hald (på cykel naturligvis) havde ham i en time om det menneskelige stofskifte. Tavlen var griflet over med kemiske formler og mærkelige væsker boblede i kolber og glas, da han pludselig lægger kridtet og mumler: „Jeg har – hm – set i Blækuglen, at en af jer – hm – har skrevet en sang om vores – hm – vores lille ekspedition til – hm – Viborg. Skulle vi ikke – hm – synge den – ?“ Alt prellede af på ham, han stod altid udenfor eller ovenover, hvad der hændte på skolen, gik sine egne veje. Elskelig, venlig (når han pludselig opdagede os), helt var han sig selv, når han småmumlende stod ved tavlen og drog til tankeriger, kun han kendte. Han havde en stor plads i vore hjerter.

Adjunkt Sandfeld var den gudbenådede fortolker af den græske og romerske oldtids komedieforfattere. Uden besvær kunne han være blevet skuespiller, i stedet er han nu kendt for sine dybtborende (og morsomme naturligvis) værker om film og provinsens teaterliv i ældre dage. For ham betød oplevelsen mere end udenadslæren, hans timer var i sandhed blomstrende og efterlod altid noget positivt. Lidt af en gøgler var han, betragt det som en kompliment, en åndfuld gøgler med dennes skarpe blik for menneskers dyder og dårskeer. Bedst husker jeg ham for en eneste time, den fra kl. 8 til 9 den 9. april 1940. En af os spurgte ham, hvad det der nu var sket kunne komme til at betyde for os. Sandfeld fortalte os det, stilfærdigt, hele timen gik med det, han talte om frihed, om demokrati, det enkelte menneskes ansvar, om vold og tolerance, om sandhed og løgn, så vi sad uden en bevægelse, lyttede. Forstod vi dengang, at vi her hørte det første Nej, oplevede den første modstand? På skolen var han selvskreven til at være den første.

Adjunkt Konradi gjorde i det franske, men mestrede desuden latin, jugoslavisk, spansk og adskilligt andet, det var helt utroligt at høre ham boltre sig. Men han var underlagt den onde skæbne ikke at kunne skabe ro i sine timer, og intet konstateres hurtigere af skoleelever end dette og udnyttes ubarmhertigere. Hver time må have været en pine for ham, en vandring fra mareridt til mareridt med sand heroisme og uden at bryde sammen. Vi var nogen sataner, der ikke stilledes tilfreds, før han stod midt på gulvet, dirrende og modstandsløs, på samme tid lammet og oprevet ude af stand til at handle. Sådan kan skoleelever være, ubarmhertige ud over al forstand og fornuft. Hans strålende begavelse og enorme viden opvejede ikke hans magtesløshed, det var ikke alverden vi lærte, skønt han kæmpede ukueligt med ryggen mod muren uden at ville erkende sit evigt gentagne nederlag. Vores reaktion på skolens disciplin rettede vi mod ham, den sagesløse, fordi det var så nemt, fordi han ikke slog igen. Sådan er det altid. Jeg har hørt, at han er død, dræbt ved en færdselsulykke i Frankrig, det land han elskede over alt andet. Jeg ville ellers godt have mødt ham engang og bedt om tilgivelse, som jeg aldrig havde fortjent. Men han ville have givet mig den, sådan var han nemlig, i modsætning til os gjorde han ingen ondt. Ved afslutningsfesten kom han hen og trykkede os allesammen i hånden, han bar ikke nag, skønt gudeme skal vide, at han havde grund til det.*

Vi havde sangundervisning. Det var skam en alvorlig sag, hvad jeg aldrig har kunnet begribe. Sang er ikke nødvendig for at komme på universitetet eller andre højere læreanstalter, men en mening har der vel været, en sangglad undervisningsminister måske. Sangen var ene og alene fru Unmack-Larsens, en temperamentsfuld og hjertevarm dame, der gjorde hvad hun kunne for at give timerne mening og værdi. En ret håbløs opgave, vi fik jo ikke karakter i sang, og de flestes forhold til kunstnerisk udfoldelse på det felt var mildest talt platonisk. Men sang

gjorde vi altså, én- og flerstemmigt, vi indøvede Bernhard Christensens „Skolen på hovedet“, ikke uden blod, sved og tårer fra vor side og mangeartede udbrud fra fru Unmack-Larsens. Og i 2.g bestemtes det, at vi til en forældreaften skulle opføre ikke mindre end et korværk. Alle tre gymnasieklasser, første og anden stemme, bas og tenor og solister, hele pibetøjet. Værket handlede om en hr. Tyge Hermansen, der skulle til bryllup ride, men så blev det regnvej, hvad der ikke passede hr. Hermansen, og det endte med, at den utålmodige brud tog en anden. En bitter-sød folkevisehistorie, hvis komponist er mig aldeles ukendt. I månedsvis øvede vi, de enkelte stemmer, de enkelte solister, stemmerne sammen, solisterne sammen med koret, et arbejde der ville have sendt de fleste korinstruktører skrigende i jorden. Men fru Unmack-Larsen gennemførte, hendes lille tætte skikkelse og hendes jernvilje modstod alt, hun skældte ud, hun bønfaaldt, hun lokkede og gennede, om og om igen, en næsten umenneskelig præstation. At hun kunne! Og Tyge Hermansen tonede frem på forældreaften fra gymnastiksalens galleri i fuld harnisk, regnen pøsede ned, bruden vred sine hænder og kastede glubske blikke til sognets ledige mandfolk. Alt klappede, også forældrene, det lykkedes virkelig. Siden gjorde vi, hvad vi kunne for at glemme ridderen, der led af vandkræk, han viste sig heller aldrig siden.

Af mig ubegribelige årsager fik jeg plads i skolens udvalgte sangkor (tenor) og kom derved fru Unmack-Larsen på nærmere hold. Hun inviterede os hjem til sig, snakkede med os og interesserede sig for os som det vi var. Vi kunne ikke andet end holde af hende, dette gennemmusikalske menneske, impulsiv, åben og ærlig som hun var. Hendes fag gav hende en slags særstilling, der tillod hende friheder, som ikke var hendes kolleger forundt, og hun udnyttede dem uden forbehold. For os som ikke var forvænt med naturlighed, var det velsignede møder. Vi fik en anelse om, hvordan tingene kunne være, krammede vi en enkelt gang ud med vore problemer, var det altid til hende. „Spørg fru Unmack“, hed det, hun savnede sjældent råd.

At frembære samtlige lærere på et fad er ikke hensigten, størsteparten af dem forekommer mig nu som dengang at være ret uinteressante personer, der kunne deres kram og lod det være godt med det. De spændte fra det tørre skolemesteri over indolence til et enkelt tilfælde af gryende sadisme, som strejfede os uden dog at efterlade andet end et vist ubehag. Vores forhold til dem var naturligvis individuelt men gennemgående indifferent, de efterlod ikke varige indtryk og prægede os ikke ved deres eksempel.

Vil jeg ikke strække mig så langt som Jacob Paludan, der kaldte skolen en trist og krumbøjet tid, forekommer de tre år i Struer mig stadig at være sært uninspirede og magre. Vi fik påfyldt – mere eller mindre effektivt – det ministerielt befalede kundskabsstof med næsten sammenbidt ihærdighed, og vi vandrede gennem halv- og helårige prøver og pressesedes for vor viden, ikke i den form, vi selv

opfattede den, men som den stod at læse i bøgerne. Vi lærte at gengive, ikke at vurdere stoffet ud fra personlig mening, at argumentere hørte ikke med, altså tids-spilde.

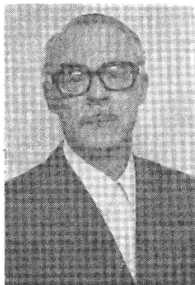
Og vi lærte altså vores lektie og kunne sætte den hvide hue på hovedet, og samme aften festede vi i anlægspavillonen. Den tyske kommandant havde i den anledning inddraget al orlov for sine soldater i byen, hvad der var pænt af ham og meget utysk. En ganske animeret fest, båndene kunne sprænges uden uoverskuelige konsekvenser. Inspektør dukkede op ud på natten naturligvis, kunne ikke glemme rollen, men blid og vennsæl og med falkeblikket skruet ned til vågeblus. Hans magt var brudt, og han vidste det. Senere vandrede vi alle til rektors lejlighed i Jyllandsgade og sang flerstemmigt: „Natten er stille, han har os forladt, rektor den gamle urostifter, og i den tavse, tyste nat vil vi skide på hans bedrifter“, og rektor viste sig i vinduet i strivret pyjamas og takkede for sangen, hvad der mere end alt andet fortalte, at alt var af lave den nat.

Det andet billede i rækken er altså os, årgang 1942. Jeg har tænkt den tanke ved at opleve min egen datter og hendes kammerater, om vi var anderledes dengang. Jeg tror det egentlig ikke, men vore omgivelser var det, systemet var autoritært. Havde man tilbudt os medbestemmelsesret, elevråd og sligt, kunne vi let have levet op til det, vi var ikke dummere end gymnasiaster i dag. Men retten til at formulere sig var nægtet os, borgerskabets opfattelse af begrebet herre – tjener eksisterede, i skolen diskuterede man ikke, dér adlød man. Der skulle en verdenskrig med efterfølgende kriser til for at sønderslå det samfundsbillede, der havde rødder langt tilbage i forrige århundrede, afglansen af victorianismen, klas-sedelingen, generationskløften. Struer Statsgymnasium var ingen undtagelse men en prototype, og derfor protesterede vi ikke. Vi var ikke oprørere, vi var gennemgående høflige og havde gode manerer, vi sagde tak, når nogen gav os noget, bundet som vi var til opdragelse og miljø. Samfundsbevidsthed, social engagement lå os fjernt, mellem os og dem nede på gaden var et svælg, vi var jo vordende akademikere, og hvad var de andre?

Når der i dag skydes på embedsstanden, på overlæger og administrationschefer, på præster og officerer og rektorer, er det i ikke ringe grad os der skydes på, os på billede nummer to for eksempel. Vi er jo allesammen blevet til noget, de fleste af os er blevet til noget, sidder med vort på det tørre og bestemmer over andre. I tre år puklede og svedte vi for at lære vores lektie, måske lærte vi den alligevel ikke. Heller ikke senere på universitetet og andre steder, da vi endelig blev færdige, var den gamle ånd endnu ikke død: Eksamensræs, karakterræs, studenterforening, akademikerverden, rør ikke mine cirkler, Herrer vi ere i Aandernes Rige...

Måske har vi tilgivelse behov, os på billede nummer to. En samling reaktionære bedsteborgere, som min datter ville kalde os. Måske.

Tænker vi nogensinde på den skole, der var begyndelsen til vores karriere? På, at vi er gamle Struer-dreng og Struer-piger? Falder en over denne epistel, vil vedkommende muligvis protestere og muligvis med god ret. Den er en personlig tilståelse, ikke andet.

Knud Pichard
vicebibliotekar, født 1921
Lindeparken 47
4700 Næstved

* Død 1945.

* Til billedet af adjunkt Konradi må det være rigtigt at tilføje, at jeg efter nærværende artikels færdiggørelse er blevet oplyst om, at Konrads disciplinære vanskeligheder var af forbigående karakter. Efter nogle år på gymnasiet beherskede han disciplinen lige så vel som det faglige.

Småstykker

EN EFTERLYSNING

Jochum Weller, guldsmed i Holstebro 1754–1792

Blandt provinsens guldsmede i det 18. årh. er der enkelte, der ved deres faglige dygtighed og antallet af bevarede arbejder fra deres hånd, rager betydeligt op over gennemsnittet af guldsmede.

Blandt dem er guldsmeden Jochum Weller, Holstebro. Jochum Weller indgår i det guldsmededynasti, der har været i Holstebro helt fra det 17. årh., idet han gifter sig med guldsmed Johannes Isachsen Lindskous enke i 1754 og på den måde ikke blot overtager Lindskous kone, men også hans værksted.

Fra dette værksted udgår så i de næste små 50 år det ene fine arbejde efter det andet, hvad de mange større og mindre genstande på museer, i kirker og hos privatsamlere vidner om. En overgang var sølveksperter i tvivl om, at der virkelig i Holstebro, en by med ca. 700 indbyggere i sidste halvdel af det 18. årh., havde siddet en så dygtig og produktiv mester.

Denne tvivl er i dag gjort til skamme, og det er på denne baggrund, at Holstebro museum vil arrangere en udstilling af Jochum Wellers arbejder på museet i efteråret 1976.

For at udstillingen kan give et så fyldigt og alsidigt billede af Wellers arbejder som muligt, er det nødvendigt ikke blot at foretage en registrering af de Wellerarbejder der findes på andre museer, men også at få registreret kirkesølv og ikke mindst det Weller-sølv, der ligger i privateje.

Derfor vil jeg gerne bede Dem være Holstebro museum behjælpelig, hvis De kender nogen, der har Weller-sølv eller De selv ligger inde med noget.

Jochum Wellers mestermærke er et I W indrammet af en tunget kant, som det fremgår af illustrationen.

Har Deres sølv dette stempel, vil vi i første omgang gerne låne det til registrering og fotografering og måske senere hen til udstillingen. Det er en selvfølge, at enhver henvendelse behandles med diskretion. I forbindelse med udstillingen vil blive udgivet en bog om Jochum Weller og hans arbejder. Bogen bliver skrevet af et arbejdsudvalg bestående af slægtsforsker Rigmor Lillelund, arkitekt Sven Fritz, museumsinspektør Inge Mejer Antonsen, museumsdirektør, dr. Sigurd Schoubye og museumsinspektør Torben Skov. Bogen vil bl. a. omhandle Jochum Wellers liv og levned, Wellers arbejder set i kunsthistorisk belysning, Wellers mesterstempler samt en fyldig planchedel med så mange af Wellers arbejder afbildet som muligt.

Med en sådan udstilling og bog mener vi, at Jochum Weller får den plads blandt danske guldsmede, han fortjener.

Evt. henvendelser om Jochum Weller til museumsinspektør Torben Skov, Holstebro museum, Museumsvej 1, 7500 Holstebro. Tlf. (07) 42 29 23.

Torben Skov

HISTORIENS STEN

Lokalhistorikeren Alfred Kaae er mester for „Historiens Sten“, som i sit enkle billedsprog fortæller os Danmarks historie.

Stenens grundidé er hentet fra den nordiske mytologi. I midten ser vi en træstamme, det er verdenstræet, skæbnetræet, asken Yggdrasil, hvis grene omspænder hele verden, og hvis rod suger næring i jætten Mimers kilde, som er fyldt med visdom.

Ved askens rod ser vi Odins øje, som Odin satte i pant hos Mimer for at få del i hans store visdom.

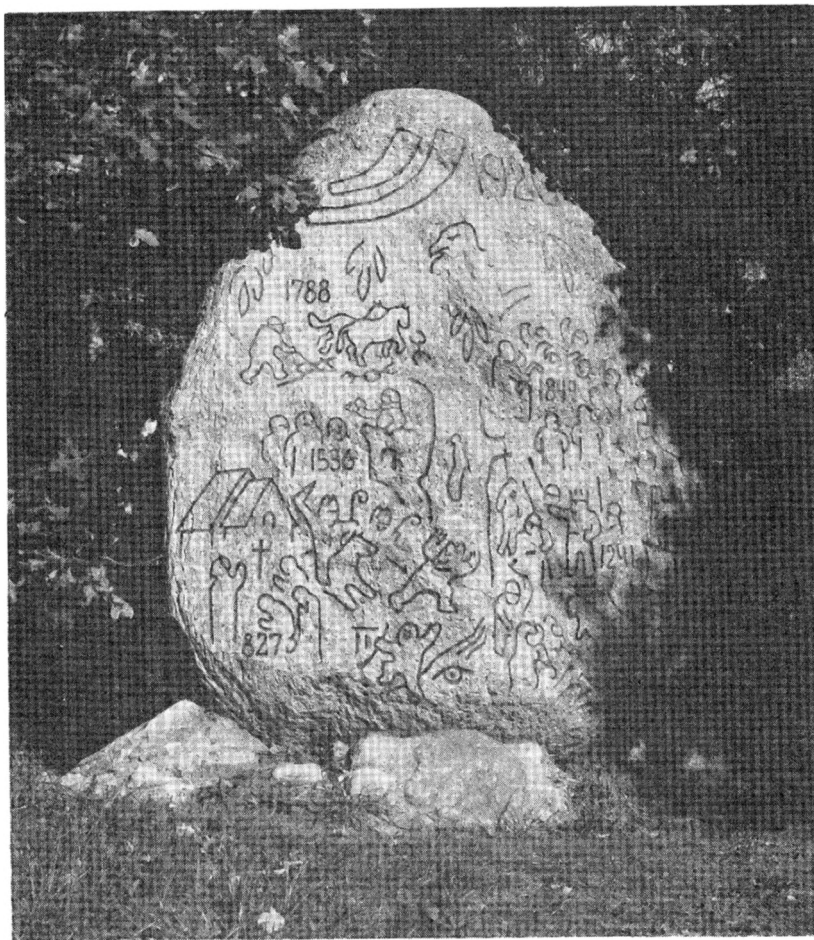
Op af Mimers kilde stiger en skjald, som har drukket sig visdom til. Han slår til lyd med hånden, for han har noget at fortælle om lyse og mørke år i det danske folks historie: Det begynder til venstre med året 827 (Ansgar) og fortsætter helt til højre med 1241 (Jyske lov), derefter op til den stækkede ørn 1523 (Christian II's fald – kalmarunionen sprænges), så lidt til venstre igen til 1536 (Reformationen), så lidt op til 1788 (Stavnsbåndet hæves), derefter lidt til højre til 1849 (Danmarks riges grundlov) og endelig til tops til 1920 (Genforeningen) som er symboliseret ved de sønderjyske guldhorn.

Op ad træstammen løber egernet Ratatosk, som Alfred Kaae selv oversatte til sladderkælling. Egernet er symbol på nyhedstjenesten, det løber op til ørnen og fortæller alt om det, der sker i menneskemylderet under træet, i vor verden.

Op ørnen sidder i trætoppen og skuer ud over tider og slægter.

Alfred Kaae udførte stenhuggerarbejdet i 1938, og samme år blev stenen rejst i Kronhede skole og overdraget til skolekredsens beboere. På stenens ene side står Alfred Kaas navn og årstallet 1938. Dette blev indhugget i 1974 af billedhugger Ejgil Westergaard på initiativ af Historisk Samfund for Ringkøbing Amt. Genafsløring fandt sted i januar 1975.

Kr. Bjerregaard

Historiens sten ved en nedlagte Kronhede skole mellem Ulfborg og Torsted.

Boganmeldelser

Jysk ordbog. Udgivet af Institut for Jysk Sprog- og Kulturforskning under ledelse af Peter Skautrup. Hæfte 3, ager-almindelig, pris kr. 30,50.

For alle, der sysler med fortidens forhold, er ordbøger absolut nødvendige. Gang på gang støder man på ord og udtryk, som nu er gået af brug, hvis betydning er glemt eller måske i dag har fået en anden. Det gælder ikke mindst ordene i jysk. Hvem ved, hvad en sals er, selv om man bor i den? Eller hvad er en ågstuel, en pindkrus, en ålbusvæn, en allat knejt, en lyer, lyngle eller en hilde? Hvor mange har ikke i en skifteforretning måttet standse ved en kælske eller tavolet?

Jysk ordbog bringer forklaringen.

Men værket giver mere. Det giver jyskens sprog- og lydlære, klargør, hvordan ordene bruges i halvøens forskellige egne, gør rede for deres udtale ved lydtegn, betydning, forekomst og anvendelse og har eksempler på de ældste former. Vi har tidligere haft et godt hjælpemiddel i Feilbergs Ordbog (1886–93), men den har i lang tid ikke været til at opdrive, og desuden har forskningen bragt meget nyt frem. Det er udnyttet i Skautrups bog, som derved er blevet grundigere og langt mere omfattende. Ser vi således på ordet ager, fylder oplysningerne herom dobbelt så mange linjer hos Skautrup som hos Feilberg, desuden har Skautrup et kort over udbredelsen. – Det er glædeligt, der nu kommer en bog med de nyeste resultater. Det er omfattende. A er endnu ikke gjort færdig med de 3 foreliggende hæfter. Forhåbentlig kommer de følgende i hurtigere tempo.

H. K. Kristensen

Thøger Larsen. Red. af Chr. N. Brodersen. Udgivet af Lemvig Museum i anledning af hundredåret for Thøger Larsens fødsel. 190 sider, illustreret. Pris kr. 45,—.

Det er en yderst fornem bog, Lemvig minder sin store digter med. I mindebogen tegnes en række portrætter af digteren Thøger Larsen fra Underbjerg i Tørring, som han opfattes af forskellige temperamenter. „Tjener det noget formål?“ vurderer en af bogens forfattere, overlæge Carl Aaberg, i hvis hjem Thøger Larsen arbejdede i 15 år som landmåler. „Den moderne litteraturvidenskab hævder, at alene digterens værker betyder noget, ja, at kendskabet til hans privatliv endog kan stille sig hindrende i vejen for en tilegnelse af værkerne.“ – Carl Aaberg forsøger sig dog alligevel med en barndomsrerindring om digteren og rammer med fine nuancer barnets forhold til en voksen. Men det er åbenbart, at ikke alle Aabergs medforfattere har noget nyt og slet ikke noget væsentligt at sige om deres forhold til Thøger Larsen.

Det er dog en række gode og stemningsfyldte beretninger, og Thøger Larsen-stemningen fastholdes bogen igennem af digterens egne tegninger. Denne alsidigt begavede kunstner, som ved egne kræfter nåede op til sin position i sam-

fundet. Man kender digteren bedre efter at have læst denne bog, om det så er en fordel eller en ulempe for tilegnelsen af hans værker, ja, det må videnskaben om.

Væsentligst forekommer en korrespondance fra Thøger Larsens moder og søster. Ikke mindst moderens breve indeholder oplysninger, der er værdifulde at kende for at bedømme digterens senere udvikling i retning af „fritænkning“. Moderens breve er et egnspræget eksempel på relationerne mellem det timelige og det åndelige. Det fremtræder ikke som yderpunkter, men som nært forbundne hverdagsrelationer. „Gid mine kjere Børn søgte andre Glæder og vare mere begjerlige efter at høre Herrens Ord,“ sukker hun et sted, og næste sætning kan så være en bekymring for naboens syge ko.

Thøger Larsens eget forhold til det timelige og det åndelige, blev anderledes end moderens, men dog stadig nært sammenknyttet. Forholdet findes beskrevet i flere af bogens bidrag f. eks. i skildringen af hans følelser ved redaktørjobbet ved venstrebladet Lemvig Dagblad, for en mand, der ikke kunne døje I. C. Christensen og hældede til en radikal livsanskuelse. Otto Gelsted giver et yderst morsomt eksempel herpå. – Fra 1916 blev Lemvig Dagblad dog radikal, hvilket den i øvrigt på egen altid har været anset for at være.

Typografisk set er bogen om Thøger Larsen en endog meget smuk helhed, der med tiden vil blive et eftertragtet samlerobjekt for bibliofiler. Det er en smuk og værdig mindebog, og det fortjener Thøger Larsen.

B.B.

Hans Rostholm: *Arkæologiske udflugtsmål i den sydlige del af Ringkøbing amt*. Med en indledning om oldtidsminder. 26 sider, ill. Udgivet af Herning museum. Trykt af Ringkøbing Amts Skolecentral. 1973.

Med den stadig øgede fritid er der skabt et behov for at udnytte og bruge denne fritid på bedste måde. Hvad er da bedre, end at tage ud i landskabet og se på nogle af de oldtidsminder, der stadig findes i terrænet? Til planlægningen af en sådan tur er udkommet et hæfte om arkæologiske udflugtsmål i den sydlige del af Ringkøbing amt, udarbejdet af museumsinspektør Hans Rostholm, Herning museum.

Hæftet indledes med en god oversigt over de forskellige perioders oldtidsminder og har dernæst et afsnit om fredning af oldtidsminder og de regler, der gælder for besøg af mindesmærker på privat grund.

Der er beskrevet 32 lokaliteter, der alle let findes dels ved oversigtskortet bag i hæftet og dels ved de små vejskitser ved hver beskrivelse af oldtidsminderne. Beskrivelserne af de enkelte lokaliteter er fyldige og med fornødne litteraturhenvisninger for dem, der, når de kommer hjem, har fået lyst til at få endnu mere at vide om de pågældende steder.

I det store hele er de væsentligste oldtidsminder kommet med, skønt man godt

kan savne en omtale af fundene i Torsted og Ristoft. Jeg tænker her på de megalitanlæg, der er blevet udgravet af Alfred Kaae, og professor C. J. Beckers undersøgelser af stendyngegrave fra yngre stenalder og hustomter fra yngre bronzealder. Godt nok kan hverken stendyngegravene eller bronzealderhustomterne i dag dag ses i terrænet, men det er så væsentlige fund, at de burde have været omtalt i denne sammenhæng. Især set på baggrund af den omtale bopladserne fra Grøntoft, Bjerg og Pøl får, fund der heller ikke kan ses i landskabet mere.

Med det foreliggende hæfte, er det blevet endnu lettere at finde rundt blandt de til tider vanskeligt tilgængelige oldtidsminder.

Nu mangler vi bare en oversigt over tilsvarende udflugtsmål i den nordlige del af amtet, og man kunne håbe på, at de to hæfter kunne blive oplægget til en arkæologisk fører for hele Ringkøbing amt.

Torben Skov

Videbækbogen. – Videbæk by og sogns historie. Ved Valdemar Nørlund Christensen. Udgivet 1974 af Videbæk kommune og Videbæk borgerforening. 324 sider, illustreret. Pris kr. hæftet 55,-, indb. 75,-.

„Videbækbogen er historien om udviklingen fra landbostand gennem håndværks- og handelsvirksomhed til industrisamfund“. Med disse ord præsenterer pastor emer. V. Nørlund Christensen bogen om sit gamle nabosogn.

Videbæk er en af amtets nyere byer, og det tjener forfatteren til ære, at han ikke trækker læseren igennem en længere redegørelse for oldtid, middelalder, reformation osv., men begynder der, hvor Videbæks vækst begynder. Der er stof nok endda at tage fat på, ikke mindst når der lægges en sådan grundighed for dagen, som Nørlund Christensen og hans enkelte medforfattere har gjort.

Bogens opbygning er streng saglig og kommer derved til at virke lidt leksikonagtig, mange afsnit under gårdhistorien er kommet til at virke uindbydende med rækkerne af årstal og navne, ligesom nogle gårde kun er betegnet med deres matrikelnr., hvilket gør det svært for udenforstående at følge med, et kort over egnen ville have gjort god nytte, især med de forskellige gårde indprikket. Imellem gårdhistorien findes der dog lange tekster med et værdifuldt kulturhistorisk stof suppleret med en lang række meget fine gamle fotos.

Efter landboforholdene kommer beskrivelsen af byens embedsmænd, håndværker- og handelsstand. Her har man gjort sig umage for at få alle med, og man fornemmer det store arbejde, der har ligget bag indsamlingen af de mange navne. Det er i øvrigt geme håndværk og handel, der bliver stedbørn i lokalhistoriske værker, og derfor er det dejligt at se, at disse grupper er kommet med, netop i Videbæk har de haft stor betydning for byens udvikling.

Videbækbogen skal også roses for at gå meget tæt op til nutiden. Det har betydning, at man har fået den nyeste industrielle udvikling med. Det er sjældent at se

et så velskrevet og spændende stykke industrihistorie, som det, der er tale om i afsnittet: „Tre fabrikker syd for Videbæk“.

Videbækbogen er et godt eksempel på et frugtbart samarbejde mellem privatpersoner, foreninger og kommune. Det lover godt for fremtiden – også for fortiden, for det næste bliver vel et lokalhistorisk arkiv i byen. B. B.

Viggo Thirup: *I Blichers fodspor*. Udgivet af Blichermuseet ved Herning Museum, 64 sider, illustreret med fotografier af Gunnar Pedersen, pris kr. 36,-.

Interessen for digteren St. St. Blicher vokser. Han læses mere og mere, der laves film og TV over hans noveller, og der arbejdes med museumsplaner.

Det er baggrunden for en lille bog, *I Blichers fodspor*, som lærer Viggo Thirup, Herning, har udgivet, trykt af Poul Kristensen, Herning, og udgivet som den første publikation fra Blichermuseet i Herning.

Den henvender sig til lærere i alle skoleformer, til turister og til alle interesserede iøvrigt. Teksten er kommentar til to store lysbilledserier fra egne og steder, knyttet til Blichers liv og digtning. Den bringer desuden syv af Blichers kendteste digte, litteraturliste m. m. J. Ø.

Årsskrift for Egnshistorisk forening for Thyholm og Jegindø 1975, 24 sider, illustreret. Ekspedition: Jens J. Lund, Østergade 22, 7790 Hvidbjerg, pris kr. 10,-.

„Den, der vil forstå nutiden, må kende fortiden. Vi, der lever i dag, står på skuldrene af forrige slægtsled. Det vi er, – er vi kun i kraft af deres arbejde – deres måde at leve livet på. Det er både arv og gæld, det må vi vedgå.“ – Således skriver Poul Møller i forordet i ovennævnte årsskrift, som netop er blevet til i forsøget på at slå bro mellem fortiden og nutiden.

Udover meddelelser fra udgiverne indeholder årsskriftet mindre artikler om Jens Glob's tilknytning til egnen – Jens Glob dræbte 1260 Børglumbispen i Hvidbjerg kirke – om Søndbjerg sogns skolehistorie og om skibsfarten ved „Graugaard“ i forrige århundrede, og der varsles nye emner i de kommende årgange.

Det er en god idé, Egnshistorisk forening har realiseret med det lille årsskrift. Når der arbejdes så aktivt og interesseret med den lokale historie, som det er tilfældet på Thyholm og Jegindø, vil der uvægerligt dukke ting frem, som fortjener at blive bedre kendt, og hertil tjener årsskriftet.

Årsskriftet kan muligvis også opfattes som et udtryk for, at man i Thyholm kommune føler sig i klemme mellem den gamle tilknytning til Thisted amt og den nye tilknytning til Ringkøbing amt, men med det udtrykte ønske om at slå bro mellem fortid og nutid, må det være naturligt, om vi fra Historisk Samfund for Ringkøbing amt byder den nye forening og arkivet velkommen og ønsker god held til løsningen af de store opgaver, man har planer om at gå i gang med – hvor vi kan hjælpe, står vi til rådighed. Lykke til i Thyholm. B. B.

Meddelelser fra historiske museer, arkiver og foreninger i Ringkøbing amt

HERNING MUSEUM

Ulla Thyrring

Herning Museum har foretaget 38 forhistoriske undersøgelser, hvoraf ti større. I april 1974 sluttede undersøgelsen af en boplads med affaldsgruber og slaggegruber fra tidlig jernalder ved Rosenlund i Sinding. Herfra stammer 183 fund. Bopladsen er fra lidt før Kristi fødsel og blandt de ældste fund, som viser en hjemlig jernudvinding. I juni og juli udgravedes en overpløjet gravhøj ved Ottinggård nord for Barde. Der var rester af tre grave, og der registreredes 455 fund, bl. a. 428 ravperler, hvoraf 266 lå i én stor dyng. Fundet er udstillet på museet. Der kendes kun en grav med flere ravperler fra denne periode af oldtiden.

I juli udgravedes i Skarrild Overby en overpløjet gravhøj med rester af tre grave. Den ældste fra enkeltgravkulturen indeholdt bl. a. to ravkiver ca. 8 cm lange. I en have i Hvidbjerg udgravedes i oktober 74 en del af en bronzealderhøj, og vi fandt bl. a. en velbevaret dobbeltstenkiste med brændte knogler og forskellige bronzegenstande. I Sønderkjær i Assing er undersøgt rester af en jættestue, sjældnen for denne del af landet, den var dog meget ødelagt. Derudover er gravet ved Holingbæk i Lillelund nord for Herning, i Skarrild Overby, ved Lykkegård i Assing og øst for Tjørring.

Til samlingen af genstande fra nyere tid er modtaget 342 numre, deriblandt et enestående skakspil af rav, skænket af komponist og instrumentmager Vedsted Knudsen, Sdr. Vium, der selv har lavet det.

Vi har undersøgt H. P. Hansens dagbøger i 12 bind, som opbevares på Institutet for Jysk Sprøg og Kultur med henblik på en fotokopiering, som er sket takket være 6000 kr. af tipsmidlerne. Bøgerne rummer en mængde oplysninger om forhold vedrørende museets samlinger og egnens historie. De bliver nu gjort tilgængelige på museet.

Museet har deltaget i møder om et forskningsprojekt under Statens humanistiske Forskningsråd. Det drejer sig om en registrering af danske fabrikker, museet skal, så langt der er midler til det, forestå registreringerne i Ringkøbing Amt.

Brunkulsundersøgelsen er fortsat.

Museet har fremdeles åbent kl. 10-17 fra april til september og resten af året kl. 10-15. Mandag er der lukket. Der er gratis adgang.

Udstillingen Den nyttige Hede blev færdig juni 1974 og må ses som et led i en permanent information om landbrug med binæringer, som gerne skulle formidles fra de samlinger og den bygning, der var landbrugsmuseum. Vi fortsætter med det dyrkede land og vil også gerne til sin tid kaste lys over, hvad opdyrkningen har betydet for området. Udstillingen om de kloge folk blev i en bank i København set af godt 10.000 mennesker. I stedet for Kloge Folk er i udstillingshallen arrangeret en udstilling Værges Værdier. Den er blevet til ud fra et ønske om at vise, hvad der gennem generationer er gået i arv af dyrebare og værdifulde ting på egnen.

I ovenlyssalen udstillede i april og maj den dygtige kunsthåndværker Åse Lund Jensen strikkede arbejder, det var en stor succes. På trikotagemuseet er foretaget nyophængning af fabrikanter fra området, på etagen nedenunder vises en ny montre med undertøj fra Hammerum Herred.

Der er planer om en udstilling Spind og Tvind, som udarbejdes af Lise Warburg og holdes af Kunstindustrimuseet og Herning Museum i fællesskab, den kommer til Herning i foråret 1976.

Museet har haft 17.160 besøgende til samlingerne i Museumsgade. Vandredstillingerne har været udlånt 72 gange til ca. 2000 elever. Vore lysbilledserier har været udlånt til 45 skoler, ca. 1100 elever.

HOLSTEBRO MUSEUM

Orla Nautrup

Ved generalforsamlingen i Holstebro Museum i april i fjor skænkede tre af byens pengeinstitutter os et hovedvandsæg af Holstebromesteren Joacim Weller. Til bestyrelsen nyalgtes gdr. Anders Nygård, Sevel, maleren Jonna Sejg, Dybe, og Orla Nautrup, sidstnævnte valgtes af bestyrelsen til formand.

I oktober var foredrag om nordboerne i Grønland ved museumsinspektør mag. art. Sv. E. Albrethsen, Nationalmuseet. I november forsøgte vi som noget nyt med musik blandt antikviteter. Koncerten samlede ikke overvældende mange, men var en uforlæmmelig aften.

I juni var der internationalt besøg i forbindelse med den internationale museums-kongres i landet, man interesserede sig især for vort pædagogiske arbejde. I august holdt Dansk Historisk Fællesforening årsmøde i Holstebro. Herunder blev Sysseletenen ved Sysseleting afsløret.

Marius Larsens store pipesamling, erhvervet af Holstebro Kommune, er registreret og nedpakket, dog er dele af pipesamlingen udstillet i særudstillingslokalet på 1. sal.

Af udstillinger har der været følgende: Holstebro gennem tidene fra 4. maj til 15. sept. Desuden Nationalmuseets tre særudstillinger Døeshøjene med fund fra udgravning af en af højene i 1885, Frøjkfundet og Borbjergfundet, iøvrigt Husker du vor Skoletid 12. okt.–10. nov. Olmerdug, udstillet af Esther Sørensen Jattrups Hus 23. nov.–5. jan. og Mexikansk Folkekunst 8.–30. marts.

Vor lysbilledserie er udvidet med tre: Herregårde i Vestjylland, Skolen gennem tidene og Danmarks Bronzealder. Disse fine lysbilledserier skabes ved et fortrinligt samarbejde mellem Torben Skovs fotografering, Ejner G. Pedersens tekst og Holger Sindbæks tale og musik.

Arsskriftet bliver i år forholdsvis beskedent på ca. 32 sider, kun med en enkelt eller to artikler foruden beretninger og gavelister.

Til det store udgravningsarbejde i Trabjerg har Statens Forskningsråd ydet 82.000 kr.

Moesgård-museets vandreudstilling Vold og Borg kommer 6. dec.–16. jan., den afløses af Nationalmuseets En Landsby i Nepal januar ud. Der er gjort et stort arbejde for at få en Joacim Weller-udstilling stablet på benene, det bliver en meget seriøs og værdifuld udstilling med et smukt katalog.

Byen har nu erhvervet den store pipesamling og har fået foræret den store våbensamling. Dragonmuseets bygning vil snart falde for byudviklingen, og på museet i Anlægget har vi for lidt plads. Derfor har vi bedt kommunen om, at byens museers fremtid tages op til drøftelse. Vi har indrykket af, at henvendelsen er blevet godt modtaget, og Torben Skov har udarbejdet en udførlig planlægningskitse for museets fremtid, så vi er parat den dag, kommunen kommer.

DRAGON- OG FRIHEDSMUSEET, HOLSTEBRO

E. Mårup

Dragon- og Frihedsmuseet har i 1974 haft et besøgstal på 1169 betalende gæster mod 903 året før, hvortil kommer et betydeligt antal besøgende, der er medlemmer af støttekredsen „Dragonmuseets Venner“.

De besøgende er i stigende grad skolesøgende børn, der kommer med deres klasse, herunder også lejrskoler. Ungdomsforeninger er også hyppige gæster.

Museet får ugentlig nye effekter foræret, i det forløbne år har der især været tilgang af illegale skrifter. Museet foretog et optryk af illegale aviser, trykt og udgivet i Holstebro under besættelsen og uddelte dem under det historiske optog den 4. maj 1974. Museet udlånte effekter til samme optog, effekter som indgik i et billede af en jernbanesabotage og et illegalt trykkeri.

Museets åbningstid: Tirsdag, torsdag og lørdag kl. 14.00–16.00 samt efter aftale på tlf. (07) 42 27 16 (Majør E. Mårup).

Entré: 2 kr., dog 1 kr. for unge under uddannelse og menige soldater.

LEMVIG MUSEUM

Ellen Damgaard

Arbejdet på museet har i det forløbne år samlet sig om få, men forholdsvis store opgaver – en omordning af Lemvig-samlingen, festligholdelsen af digteren Thøger Larsens 100-års dag, og en langtidsplan for restaurering af museets fredede hovedbygning.

Forud for nyopstillingen af Lemvig-samlingen gik et omfattende arkivarbejde med hovedvægten lagt på handelshuset Andrup's hidtil uudnyttede arkiv, rummende hovedbøger, statusbøger, skibspapirer, bøger over landbrugsdrift, pengeudlån, forretningsbreve m. v., som museet hjemlente fra Erhvervsarkivet i Århus. En stor del af dette materiale blev kopieret eller udskrevet og dannede sammen med oplysninger fra folketællinger og lodsjournaler baggrunden for udstillingen „Lemvig som handelsby“. Her illustreredes arkivernes oplysninger med kort, tegninger, fotografier, malerier og genstande. Det viste sig nemlig, at der i mange tilfælde var overensstemmelse mellem indkøbslisterne i Andrup's varebøger og genstande på museet, f. eks. med hensyn til engelsk fajance, dansk glas, jernvarer fra Thisted og Frederiksværk m. v., ligesom museet ejede postskab og skænkeskab fra den Andrup'ske købmandsgård og akvareller af skibe fra Andrup's flåde.

Udstillingen blev fulgt op af forevisning af en række film fra 1930'ernes Lemvig, optaget af farvehandler Jespersen. Disse film trak et uventet stort publikum, og museet planlagde derfor straks at gentage succes'en til efteråret.

Endelig blev der først på sommeren 1975 trykt en plakat med titlen „Handel i Lemvig“ og med motiv fra torvehandelen på Lemvig Torv. Denne blev betalt af Handelsstandsforeningen og ophængt i alle byens forretninger.

Den største begivenhed i årets løb var Thøger Larsens 100-års dag den 5. april 1975. På selve dagen blev der holdt fest på museet for en lang række indbudte, heriblandt Thøger Larsens søskende-børn. Der udkom en bog „Thøger Larsen 1875-1975“, redigeret af rektor Chr. N. Brodersen, Hjørning, og trykt af N. Gadgaard Nielsen, udgivet med tilskud fra Lemvig kommune og alle byens pengeinstitutter. Lemvig kommune skænkede desuden museet en smuk granitkulptur, udført af billedhuggeren Torvald Westergaard, Lemvig, over temaer i Thøger Larsens digtning. Endelig åbnede en udstilling om Thøger Larsen som digter og menneske, opbygget i tilknytning til digterens arbejdsverelse på museet.

Af mere indadvendt aktivitet har særlig planerne for restaurering af forhuset optaget tankerne. I sommeren 1974 gik man igang med opmåling og gennemgang af bygningen for at kunne fastlægge en prioriteringsliste for de forskellige faser af istandsættelsen.

Udover disse større arbejder kan det nævnes, at året har bragt endnu en stigning i besøgstallet, skønt dette endnu er for lille. For at råde bod derpå besluttede man pr. 1. juni 1975 at ændre museets åbningstider, således at der i de tre sommermåneder var åbent mandag-fredag kl. 10-12 og 14-17 og lukket lørdag-søndag, hvor besøget netop om sommeren ikke er særlig stort. Til vinter vil man så forsøge med en åbningstid søndag kl. 15-17 og onsdag kl. 19-21, der samtidig skal fungere som en slags „aftenkontortid“ på museet med mulighed for skiftende arrangementer såsom film- og lysbilledforevisning, omvisninger, genstandsbestemmelse o. s. v.

På „Flyvholm redningsstation“, hvor museets båd er udstillet, har besøget indtil nu været beskedent. Man har derfor fra 1. juni ændret åbningsforholdet således, at der nu er fast vagt fra 10-16 fra 1. juni til 31. august mandag til fredag. Uden for den tid skal nøglen hentes hos P. Eriksen Tudborg i Langerhuse.

RINGKJØBING MUSEUM

Jens Aarup Jensen

I museets hovedbygning er det tidligere magasinrum blevet istandsat og nyindrettet til kontor. Samtidig er der blevet installeret lys i monterne i den ny udstillingsbygning; men indretningen af udstillingerne er blevet en del forsinket af langvarige undersøgelser i marken.

Udgravningen af jernalderbopladsen på forstranden i Klegod kom med afbrydelser til at vare fra d. 27/6 til d. 16/12 1974. Efterårets storm- og regnfulde vejr medførte talrige oversvømmelser og høj grundvandstand, der forhindrede en egentlig afslutning af arbejdet. Blandt en række mindre undersøgelser og besigtigelser skal især fremhæves fundet af en brandgravplads i Hee, der er blevet lokaliseret af vodbinder Jørgen Nielsen, Hvide Sande. Et par af gravene, der stammer fra ældre romersk jernalder, blev undersøgt i februar 1975 og viste sig at være våbengrave, der bl. a. indeholdt et sværd og et par spydspidser. I forbindelse med en vejgennemføring blev der i februar opmålt en profil af Rindum dike, lidt syd for Tamborghus. I november 1974 fik museet indleveret en jyddepotte, der var fremkommet under staldgulvet hos gdr. Chr. Peder Pedersen, Sdr. Bundgård, Madum. En eftergravning på stedet kunne dog ikke kaste noget præcist lys over fundomstændighederne. I marts-april 1975 har museumsinspektøren haft ferieorlov for at udføre registrerings- og opmålingsarbejder i Kuwait for den danske arkæologiske ekspedition.

Museets møntsamlng er blevet katalogiseret og nyordnet af Allan Rasmussen, Åbyhøj, og lærer Birgit Salomonsen har påbegyndt en katalogisering og revision af tekstilsamlingen med henblik på en

forbedret udstilling. Vandreudstillingen „Ugift eller Lykkelig“ blev vist i februar-april 1975 i en del af museets nye magasin, som forsøgsvis toges i brug som særudstillingslokale. Med udgangspunkt i samlingen har der været afholdt et 10×3 timers kursus i antikvitetskendskab for Ringkøbing Husmoderforening.

Besøgstallet for finansåret 1974/75 blev på 7.564.

Den nyeste begivenhed er fundet af en sølvskat på over 400 dalere fra 1500- og 1600-årene. Fundet er gjort hos gdr. Lars Chr. Holgersen, Nygård, Staby. Museets arbejde på findestedet har været det meste af juni 1975. Skatten må være nedlagt i forbindelse med Torstensson-krigen, idet den yngste mønt er fra 1644. For ca. 30 pct.s vedkommende består skatten af „løvedalere“ fra de nordlige nederlandske provinser, mens resten hovedsagelig er fra det tysk-romerske kejserrige. Mindst et halvt hundrede forskellige udmøntningssteder er repræsenteret. Mærkværdigvis er der hverken småpenge eller danske mønter i fundet. Inden overførslen til den Kgl. Mønt- og Medaillesamling til konservering og vurdering som danefæ har skatten været udstillet på museet fra d. 9.–20. juli, hvor den blev set af 2.360 besøgende. — Se SKALK nr. 5.

Strandgården, Husby Klit, der ejes af Miljøministeriet ved Fredningsplanudvalget for Ringkjøbing Amt, er i skoleferien 1975 forsøgsvis blevet åbnet for publikum. Ringkjøbing Museum har stået for indretning af en midlertidig udstilling af landbrugsting i laden. Denne udstilling har kun været mulig ved stor imødekommenhed fra skoleleder Rudolf B. Uhre, Staby, der har stillet en lang række genstande fra egnsamlingen til rådighed. Skitseplanen for en mere permanent udnyttelse af Strandgården går ud på at opbygge et kombineret kulturhistorisk-naturhistorisk „landskabsmuseum“. Realiseringen af denne plan vil i høj grad afhænge af de økonomiske og personalemæssige muligheder.

SKJERN MUSEUM

Egon Søgaard

For Skjern Museum har de to vigtigste begivenheder i årets løb været ansættelse af en museumsinspektør og købet af Bundsbæk Mølle.

Ved sidste års generalforsamling drøftede vi planer om at flytte Øster Skjerngård til Albæk eller prøve at få mere plads rundt om gården. Men bestyrelsen mærkede kulturudvalgets og det samlede byråds uvilje imod fremtidigt museum på Øster Skjerngård, og da også lokalmuseumstilsynet var skeptisk med hensyn til det dyre projekt at flytte gården, så vi efter andre muligheder, og interessen samlede sig om Bundsbæk Mølle. Det lykkedes at købe ejendommen for 275.000 kr., og vi håber, det må blive en perle, når den gamle mølle er sat i stand. Nationalmuseets mølleudvalg er stærkt interesseret.

Det er besluttet at ansætte en museumsinspektør, stillingen er godkendt af statens lokalmuseums-tilsyn, og vi har en ansøger, der gør sin uddannelse som etnograf og etnolog færdig i år.

Egvad kommunalbestyrelse har på vor opfordring udpeget et medlem til Skjern Museum, det blev medlem af kommunalbestyrelsen A. Brøgger Holm, Lønborg. Egvad Kommune hører, med undtagelse af Strellev under Nørre Horne Herred, med til det område, som danner grundlaget for det statsanerkendte museum i Skjern, og vi har da også den glæde, at Egvad kommune har støttet os med 1000 kr. Vi vil gerne have endnu to medlemmer fra Egvad i styrelsen, gerne fra Egvad egnshistoriske samling, som vi ønsker et nærmere samarbejde med. Endvidere stilles forslag om, at vi i Skjern Kommune får oprettet en egnshistorisk samling, det vil have stor betydning for den fremtidige forskning af kommunens fortid.

STRUER MUSEUM

Jens Bilberg

Den usikkerhed, der har været omkring Struer museums fremtid i forbindelse med udvidelsen af gymnasiet, er nu afklaret, og museets fremtid er ved at være fastlagt. Bygningerne har fået nyt tag, og en grundig udvendig og indvendig restaurering er i gang, ligesom der i de kommende måneder vil blive indlagt varme i museet.

Retableringen af museet forløber stort set efter en skitse, som i foråret 1974 blev udarbejdet af museumsinspektør Torben Skov, Holstebro og lærer Benny Boysen, Linde. Skitsen disponerer med de lokaler i museets hovedbygning, som hidtil har været optaget af Struer Folkemusikskole, men fra efteråret 1975 er det lykkedes at skaffe folkemusikskolens nye velegnede lokaler, hvorefter hovedbygningen vil kunne udnyttes til museumsformål.

Næste trin bliver ansættelse af en daglig leder, der på deltidsbasis kan forestå museets fremtidige aktiviteter. Det ser ud til, at dette kan ske allerede i det kommende år. Endvidere kan der ventes en omorganisering af museets bestyrelse i forbindelse med oprettelsen af en museumsforening.

BRANDE MUSEUM

Thomas Klemen Thomsen

Det har været et begivenhedsrigt år for Brande Museum. Det nye museum er taget i brug og indrettet med nye monter og opstillinger. Særlig bemærkelsesværdig er museets Gudenå-samling, som vi håber at få udvidet. Den egnshistoriske samling vil vi særlig forsøge at gøre noget ud af, en restaurering og imprægnering af den er allerede gennemført. Vænen er sat op, og der er påbegyndt vævning på den.

Museet har som gave fået en stor samling billeder fra det gamle Brande, som nu tænkes placeret ved museets indgang. Endvidere har museet arvet en gård med alt indbo, dette har stået urørt i mange år, og har således stor historisk værdi.

Det nye museum ligger sammen med biblioteket, hvori museet har opstillet monter til skiftende udstillinger, og det er vor erfaring, at det styrker interessen for museet.

DET LOKALHISTORISKE ARKIV I HERNING

C. E. Bundesen

Arkivets indsamlingsarbejde er fortsat i et ret tilfredsstillende omfang. Der er modtaget protokoller fra en række foreninger (foderstofforeninger, kvægavlforeninger, ungdomsforeninger m. fl.), skattebøger, skøder, billeder, postkort, regnskabsbøger, protokoller vedrørende Herning Fattiggård, brandtaksationsprotokoller, jubilæumsskrifter, køreplaner, telefonbøger, vejvisere, og, som den største enkeltaflevering: 190 ejendomsvurderingsprotokoller fra størstedelen af Ringkøbing amt for årene 1936 og 1945. Disse er for størstedelens vedkommende omfordelt til andre arkiver.

Øre-filmen blev den 12. marts 1975 ved en fest i Øre forsamlingshus overdraget arkivet af arrangementschef Helge Sander, Herning, og viceskoleinspektør O. Krogsgaard, Aulum, som 5-6 år tidligere samarbejdede om dens tilblivelse.

Hertil kommer anskaffelse af fotokopier af kirkebøger fra Herning kommune, nu i alt ca. 40. Disse sammen med fotokopier af folketællinger fra 1787, 1801 og 1845, et register omfattende en halv snes tusinde personer samt talrige personbilleder skulle efterhånden kunne yde en håndsrekning til slægtshistorisk interesserede.

Lysbilledsamlingen om Herning har været vist i tre foreninger.

Arkivet har til huse i Herning Centralbiblioteks østfløj og er åbent mandag kl. 13-16, torsdag og fredag kl. 15-19. Bibliotekets telefon nr. (07) 12 18 11 med omstilling til arkivet kan benyttes.

HOLSTEBRO BYHISTORISKE ARKIV

Bent Torben Holm

Arkivets sidste årsmøde holdtes den 13. juni 1974 i året for markeringen af Holstebros 700 års jubilæum. For arkivet fortsatte det med en mængde arbejder året ud, udstillinger, pressearbejde, PR for byen og en mængde udlån til forskellige instanser, forretninger m. m. I udstillingen „Holstebro – en god gammel by“ i Holstebro-Hallen deltog arkivet ikke blot i selve udstillingen, men bidrog i samarbejde med Holstebro Museum til en specialudstilling på 1. sal i Holstebro-Hallen, senere flyttet til Holstebro Museum, ligesom man i samarbejde med Holstebro Bank og Hovedbiblioteket lavede „Den gamle Biograf“.

Når vi nu nævner arkivets udadvendte aktiviteter, vil jeg også nævne de mange udstillinger, der er lavet i byens forretninger dels i anledning af jubilæet, dels i forbindelse med postjubilæet, her var arkivet medlem, således at Holstebro Museum modtog et meget eftertragtet gammelt postkontor.

Besøgsantallet i arkivet har været ret stort, og arkivet har været flittigt benyttet, herunder slægtsforskning, forretningsjubilæum, udsmykning, studiekredse fra skoler m. v. fra mange egne af landet. Tilvæksten har i det forløbne år været ret omfattende, den er i en størrelse af omkring tusind stk. af vidt forskellig art, og udlånet har været noget i samme størrelse.

LEMVIGEGNENS HISTORISKE ARKIV

Inger Persson

Lemvigegnens historiske arkiv, som hidtil har tilhørt Lemvig museum, er i år overdraget til biblioteket. Dette har ingen betydning for publikum, idet arkivet i mange år har haft til huse i biblioteket og i praksis fungerer som en afdeling her. Forbindelsen til museet er dog bevaret, idet en repræsentant for museet sidder i det kontaktsudvalg, der er oprettet for arkivet. Da vi har kunnet glæde os over et stigende antal besøgende, er pladsen blevet for snæver i det kælderlokale, vi hidtil har rådet over. Vi er derfor flyttet til et andet lokale, ganske vist stadig i kælderen, men dog med væsentlig mere luft og læseplads end i det gamle rum.

Vi har i årets løb modtaget en del gaver, hvoriblandt kan nævnes 2 protokoller fra Lemvig Håndværkerforening, regnskabsbøger fra en landkøbsmand, papirer fra et par gårde, samt en del postkort med motiver fra Lemvig og omegn.

Xerox-kopieringen af kirkebøger fortsætter. Vi har nu Lemvig, Nørlem og Nørre Nissum sogne kopieret, og flere sogne er undervejs.

Vi har også fået kopieret folketællingslister for Skodborg-Vandfuld herreder indtil 1845.

Vi har fra Landsarkivet i Viborg fået overdraget en samling skødegenparter for Skodborg-Vandfuld herreder 1806–1927.

RINGKØBING LOKALHISTORISKE ARKIV

Bent K. Andresen

Arkivet har skiftet leder; bibliotekar Elisabeth Poulsen afgav samtidig med sin fratræden som bibliotekets leder også arkivets ledelse til sin efterfølger, ledende bibliotekar Else Ramskov Andersen. Arbejdet er i årets løb passet af Erik B. Jensen, Gunner Pomsgaard og Bent K. Andresen i samarbejde med bibliotekaren.

Vi har nu kopier af alle kirkebøger indtil 1814 fra alle kommunens sogne foruden folketællinger fra diverse år. Endvidere har vi fra landsarkivet i Viborg fået skøde- og pantebøger fra ca. 1860 til 1927, et godt materiale at arbejde med for dem, der ønsker at granske i kommunens historie. Vi har i årets løb fået en del forenings- og forretningsprotokoller samt en del nye billeder, men ældre billeder kniber det stadig med, vi kan bruge mange flere. Smid dem ikke væk, men forær os dem og fortæl samtidig, hvad eller hvem de forestiller, så eftertiden kan have glæde af dem. Kom nu! Også papirer, protokoller, regnskabsbøger og meget andet glæder vi os til at modtage.

Arkivet har til huse i det nye bibliotek i Ringkøbing by, men er *bele* kommunens arkiv. Arkivet er åbent mandag aften, men ellers kan oplysninger og adgang fås i bibliotekets øvrige åbningstider.

LOKALHISTORISK ARKIV FOR STRUER KOMMUNE

Jens Graversen

På initiativ af en kreds af historisk interesserede borgere i Struer kommune blev der i efteråret 1974 indsendt et forslag til Struer kommunes kulturudvalg om oprettelse af et lokalhistorisk arkiv for området, som nu indgår under Struer storkommune. Der blev derefter indkaldt til et møde med udvalget, som viste sig meget positiv indstillet og det blev besluttet at arbejde videre med forslag til vedtægter og budget, samt forslag til løsning af lokalespørgsmålet. Det sidste blev klaret ved særdeles velvillighed fra Struer Biblioteks side, idet et studiekredsrum i bibliotekets kælder blev gjort fri og stillet til rådighed for arkivet. Dette er så meget mere værdifuldt som arkivet i administrativ henseende er etableret som en afdeling under biblioteket.

Ved et byrådsmøde i januar måned blev arkivsagen forelagt og fik en meget velvillig modtagelse og de nødvendige midler bevilget. Dermed var arkivets oprettelse en kendsgerning. Jens Graversen blev antaget som arkivar med nogle timer ugentlig. Der er indkøbt inventar, skabe, skrivemaskine, skrivebord, kartotek m. m. De første arkivalier er indgået og registreringen igang. En fond havde vi at starte med, idet Gunnar Sandfeld har overladt arkivet det materiale, han havde samlet som grundlag for sine to Struer-bøger. Fra mange forskellige sider har vi modtaget arkivalier, bl. a. Dansk Kvindesamfunds arkiv, som rækker tilbage til 1908. Vi er med i Landsarkivets xerox-kampagne og har bestilt de to ældste kirkebøger fra storkommunens forskellige sogne og forventer i den kommende vinter aktivitet omkring slægtsforskning og studiekredsvirksomhed.

LOKALHISTORISK ARKIV FOR AULUM-HADERUP

Jobs. Blæsbjerg

Aulum-Haderup kommune har vedtaget at oprette et lokalhistorisk arkiv efter vanligt mønster. Arkivet oprettes i lokaler ved siden af Aulum bibliotek i dette efterår.

EGVAD EGNSHISTORISKE SAMLING

Egon Hansen

Udgivelsen af H. K. Kristensen: Nørre Horne Herred er den væsentligste begivenhed i beretningsåret. Værket er med sine 574 sider og talrige illustrationer en af de mest omfattende og smukkeste egns historier. H. K. Kristensen har med bogen nået et højdepunkt i sit store lokalhistoriske forfatter-skab. Bogen er i kommission hos A. G. Madsens Boghandel, Tarm, og kan stadig købes.

Indsamlingen af arkivmateriale har haft et forholdsvis beskedent omfang, fordi samlingen vil vente med et større fremstød, til de lidet betryggende lokale forhold forhåbentlig snart er ændrede.

RIND-ARNBORG EGNSARKIV

Chr. Isen

Arkivet blev startet først på året 1970 og har ikke tidligere markeret sig her i rækken. Rind-Arnborg Egnarkiv har som virkeområde de tidligere Rind og Arnborg kommuner, der indgik i Herning storkommune. Det har i de forløbne år modtaget et ikke ringe antal protokoller af forskellig art, ligeså også afleveringer af mere privat karakter.

En del konkrete problemer er i tidens løb klarert ved arkivets medvirken, herunder samling af en forlængst bristet familieforbindelse mellem Danmark og U.S.A. Af specielle objekter for egns-historisk interesse kan inden for virkeområdet nævnes hedeopdyrkning og brunkulsbrydning.

Arkivet har gennem årene haft megen nytte af god kontakt med Herning Museum. Ligeså med en venlig og altid parat service på Herning Centralbibliotek.

EGNSHISTORISK ARKIV – EGNSHISTORISK FORENING FOR THYHOLM OG JEGINDØ

Anna Overgaard

En kreds af historisk interesserede har længe syslet med tanken om oprettelse af et egns historisk arkiv. Da kommunen er ret afgrænset og fra gammel tid også isoleret, skulle der være gode muligheder for en historisk samling. Til støtte for et sådant arkiv stiftedes d. 6. juni 1974 „Egns-historisk Forening for Thyholm og Jegindø“. Foreningens formand er sognepræst G. N. Mund-bjerg, Hvidbjerg. Der tegnedes 20 medlemmer den første aften, og i løbet af det første år har foreningen fået noget over 100 medlemmer. Kommunen har velvilligt stillet 3 mindre lokaler til rådighed for arkivet i administrationsbygningen, de blev taget i brug i marts 1975. Arkivet ledes af viceskoleinspektør J. J. Lind, Hvidbjerg, og Magnus Odgaard, Hvidbjerg, er formand for arkiv-udvalget. Der spores en voksende interesse for arbejdet, og der er allerede indkommet en del arkivalier. Vi håber denne tilgang fortsætter. Kopier af folketællinger og kirkebøger er bestilt. – Af foreningsarrangementer i årets løb kan nævnes: Et slægtsforskningskursus ved fru Rigmor Lillelund var ved at sprænge alle rammer. 14/3 1975 foredrag ved museumsinspektør P. Seeberg, Viborg. 2/5 1975 generalforsamling og foredrag med lysbilleder ved museumsinspektør Jytte Kjær, Thisted. 19/6 1975 udflugt til Sevel og Sahl kirker med påfølgende foredrag på Sevel Kro ved overlærer A. C. Nielsen, Vinderup. Omkring 1. april 1975 udkom det første årsskrift, som indeholder lokalhistoriske artikler, billedmateriale m. m. Arkiv og forening har i fællesskab fået tildelt en gave fra Hvidbjerg Bank på 2.000 kr., samt kr. 480,00 fra den nu nedlagte husmandsforening.

LOKALHISTORISK ARKIV FOR VINDING SOGN

Torben Skov

I foråret 1975 blev Lokalhistorisk arkiv for Vinding sogn en realitet. Der er blevet nedsat et arbejdsudvalg under Vinding borgerforening, som skal stå for arkivets drift.

Trehøje kommunalbestyrelse har stillet en lærerindejlighed ved Vinding centralskole til rådighed, og her vil arkivet have til huse foreløbig med fast åbningstid hver torsdag aften fra kl. 19.00 til kl. 21.00.

Som konsulent ved arkivet er ansat tidligere førstelærer Esbern Jespersen, Vinding. Ingen kender vel som han Vinding sogn ud og ind, hvilket har givet sig udtryk i mange lokalhistoriske bøger om Vinding sogn.

SLÆGTSHISTORISK FORENING, HERNING

Jørgen Østergaard

Slægtshistorisk Forening, Herning, har fortsat tilgang af medlemmer, også fjernere boende, men med en vis afgang synes medlemstallet at stabilisere sig omkring 100. Mødeprocenten er fortsat fin, de månedlige møder samler 30-50 deltagere.

Den foregående sæson omfattede bl. a. foredrag af professor Axel Steensberg om bl. a. Herningsholm, lærer Chr. N. Hansen, Låstrup, om slægter i Gjellerup Sogn, museumsinspektør Erna Lorenzen, Den gamle By, Århus, om gamle tekstiler, lederen af Lokalhistorisk Institut under Københavns Universitet, Knud Prange om en bondeslægt tilbage til år 1400, materielforvalter Helmuth Spanggård Pedersen, Viborg, fortalte om Viborg under besættelsen, der var besøg i sparekassen at høre om mønt i gamle dage og på Herning Museum. Arkivar Hans H. Worsøe, Viborg, fortalte om nørrejske godsarkiver, specielt øgnens, og lektor C. E. N. Bundesen, Herning, om lokalhistorisk Arkiv i Herning, som han leder. Desuden var der et foredrag om litteratursøgning ved lektor G. Simon, Biblioteksskolen.

Efteråret 1975 startede med en fælles sammenkomst for de slægtshistoriske foreninger, hvortil foruden Århus, Randers og Odense nu er kommet foreninger i Søby og trekantområdet Vejle-Kolding-Fredericia. Der var 90 deltagere, man så bl. a. Herning lokalhistoriske arkiv og museum samt brunkulsområdet i Søby.

Desuden har der været foredrag af sølvkenderen arkitekt Sv. Fritz, Århus, om gammelt arvesølv, fhv. førstelærer Harald Nielsen, Ry, om østjyske slægter, lektor Gunnar Sandfeld, Struer, om kildekritik. I løbet af vinteren bliver der besøg i kreditforeningen for at høre om kredit i gamle dage, arkivar Hans H. Worsøe taler om privatarkiverne i Landsarkivet for Nørrejylland, landsarkivar Jens Holmgård, Viborg, om rentekammerarkiverne og fotohandler S. Løvstad, Herning, om det gamle familiealbum.

HERNINGSHOLMS VENNER

Jørgen Østergaard

Efter at den gamle herregård Herningsholm i en årrække havde fået lov at passe sig selv, og der rejste sig røster om at rive den ned, dannedes 29. august 1972 en komité med det formål at søge at redde den gamle hovedbygning og få den restaureret.

Der rejste sig en forrygende avispolemik mellem tilhængere og modstandere, som først sluttede, efter at begge parter havde haft lejlighed til at fremsætte deres synspunkter over for Herning Byråd.

Et forslag om at lade et restaureret Herningsholm danne ramme om Herning Museums store St. St. Blichersamling skabte interesse for sagen i resten af landet, og takket være indsats ikke mindst fra komiteens formand, direktør C. Sander, Herning, museumsdirektør Ulla Thyrring, direktør A. W. Nielsen og professor Axel Steensberg er der opnået så store tilskud, at herregårdens fremtid er sikret. Herning Kommune har givet en million, Tuborgfondet en halv million, Midtbankens fond 250.000 kr., Den danske Landmandsbank, Kjøbenhavns Handelsbank, Privatbanken og Sparekassen SDS hver 300.000 kr., hvilket sammen med mindre gaver giver godt 3 mill. kr.

Komiteen er derefter blevet afløst af en selvejende fond, som skal overtage Herningsholm og forestå restaurering og siden driften af et Blichermuseum på gården. Desuden er dannet en støtte-

forening, Hemingsholms Venner, med et årskontingent på 25 kr. Foreningens formand er direktør C. Sander og sekretær Jørgen Østergaard.

Restaureringen af den gamle herregård vil derpå kunne gå sin gang. Professor Axel Steensberg har fundet en masse nyt og spændende om den gamle herregård, som engang har været et befæstningsanlæg af usædvanligt omfang. Derom har han skrevet en bog: Herremænd på Herningsholm, der udsendes af Poul Kristensens Bogtrykkeri i Herning i efteråret. Axel Steensberg vil iøvrigt tale om samme emne ved vinterens årsmøde i Herning i Historisk Samfund for Ringkøbing Amt.

VINDERUP EGNSHISTORISKE FORENING

Leif Novrup

Ved generalforsamlingen den 9. oktober 1974 blev foreningens navn: „Vinderupegnens Samlerforening“, ændret til „Vinderup Egnshistoriske Forening“. Samtidig blev bestyrelsen udvidet med to medlemmer, chauffør Gustav Nørgaard, Hasselholt, og husmoder Elise Skautrup Pedersen, Vinderup. Dette skyldes især, at man ønskede slægtsforskerne repræsenteret. Som noget nyt har foreningen stået for et kursus i slægtsforskning. Fru Rigmor Lillelund, Naur, underviste de 23 deltagere. Vi håber, at de vil blive foreningen til gavn i det daglige arbejde.

Foreningen har nu omkr. 60 medlemmer, og til de aktive, der på den ene eller anden måde har udrettet noget for foreningen, vil jeg rette en tak.

Af arrangementer havde vi i aug. 74 en interessant tur til den lokalhistoriske samling i Brøndum Gl. Skole, hvor lærer Ib Svenningsen, Lihme, viste rundt. Den 4. dec. havde vi traditionen tro besøg af museumsinspektør Torben Skov, der viste lysbilleder og fortalte nyt fra Holstebro Museums arbejdsmark. I febr. 75 indbød foreningen til en Akjær-aften ved hr. og fru Weiss Jensen, Vinderup. Udmærket aften. Mødet i marts ved gdr. Jens Søndergaard, Råe, over emnet: „Flydersøens udtørring“ var ved at sprænge alle rammer, men alle blev dog anbragt, og ingen gik glip af det interessante foredrag. I april havde vi en fornøjelig aften om børns lege og deres legetøj i ældre tider. Vi morede os mægtigt med Else Lykkegaards medbragte nipsenåle m. m. Da bogen stod med nyudsprungne grene i maj, gik vi tur i Rydhave Slotspark med sabotør Elmholt, der fortalte hændelser fra besættelsestiden. Turen til Volstrup herregård i juni havde deltagerrekord. 80 fulgte propr. Niels Mikkelsen, der fortalte stedets historie. Sommerudflugten gik i år ad skønne egne til Hvolris og vikingeborgen Fyrkat i strålende solskin.

Arkivet i kælderen under Vinderup Bibliotek har modtaget mange protokoller i år, men også mange andre værdifulde ting. Åbningstiden hver onsdag kl. 19–20.

Udvalg af litteratur om Ringkøbing amt 1973-1974

Udvalget bringer også supplement til tidligere lister (specielt tidsskriftartikler fra 1971 og 1972), som har været optaget i „Hardsyssels Årbog“ 1969, 1971 og 1973. Avisartikler og årsskrifter fra skoler og institutioner er ikke medtaget.

Listen, der er opstillet efter decimalklassedelingen, er udarbejdet af Kr. Bjerregård, Holstebro Bibliotek, som er interesseret i at høre om eventuelle mangler, der så vil blive optaget på næste liste.

00.1 Bogtryk

la Cour, Tage: Trolldanden fra Skjern. Simon Gullander på 80-årsdagen 2. januar 1974. 1974. 55 sider, ill.

01.7 Lokalbibliografier

Udvalg af litteratur om Ringkøbing amt 1971-72. Ved Kr. Bjerregård. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 7, 1973, side 165-174).

Holstebro. Bjerregård, Kr.: Holstebro i „Hardsyssels Årbog“ 1907-1974. Systematisk fortegnelse over det væsentligste Holstebro-stof. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 8, 1974, side 139-142).

02.4 Enkelte folkebiblioteker

Bording. Steenstrup, Hjejll Resen: Bording sogn, en lokalundersøgelse og dens biblioteksmæssige perspektiver. (Bogens Verden. Årg. 56. 1974, nr. 4-5, side 94-96, ill.).

Sevel. Søndergaard, Marinus: Sevel Folkebogsamling. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 7, 1973, side 123-128, ill.).

02.91 Arkiver

Meddelelser fra museer og arkiver i Ringkøbing amt. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 7, 1973, side 154-161 og bind 8, 1974, side 143-154).

06.6 Museer

Meddelelser fra museer og arkiver i Ringkøbing amt. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 7, 1973, side 154-161 og bind 8, 1974, side 143-154).

07.96 Pressens historie

Struer Dagblad 75 år. Søsat 1899 - 1. juli - stadig flot sejende 1974. Udgivet af Struer Dagblad. 1974. 32 sider, ill.

26.9 Indre missionsarbejde

Menighedshuset Bethania. 1898 - 24. august - 1973. [Udg. af Herning Menighedssamfund]. 1973. 23 sider, ill.

27.67 Kirkehistorie

Ringkøbing Amt. Busk, Jakob: Viborg Stifts valgmenigheder. (Viborg Stifts Årbog. 1974, side 71-87).

Ilammerum herred. Vik, Vidar: De, som elsker sannheten. En jysk vækkelse, sett med norske øyne. (Viborg Stifts Årbog. 1973, side 11-20).

Herning. Menighedshuset Bethania. 1898 - 24. august - 1973. [Udg. af Herning Menighedssamfund]. 1973. 23 sider, ill.

Holstebro. Fromsejer, Poul Henning: Glæden og håbet. [Interview med sognepræst Jens Hvas, Holstebro]. (Indre Missions Tidende. Årg. 121, 1974, nr. 34, side 759-763, ill.).

Husby. Aastrup, K. L.: Noget om seksogtyve år i to vestjyske sogne. (Ribe Stiftsbog. 1973, side 40-51, ill.).

Ribe Stift. Ribe Stiftsbog. 1973-74.

Sønder Nisum. Aastrup, K. L.: Noget om seksogtyve år i to vestjyske sogne. (Ribe Stiftsbog. 1973, side 40-51, ill.).

Thyborøn. Vestergaard Jensen, V.: En omstridt plet. Lidt Thyborøn-historie. [2. udg.]. 1973. 24 sider, ill.

Viborg Stift. Viborg Stifts Årbog. 1973-74.

28.99 Dømmere

Vik, Vidar: De, som elsker sannheten. En jysk vækkelse, sett med norske øyne. [Dømmere]. (Viborg Stifts Årbog. 1973, side 11-20).

30.17 Mikrosociologi

Fiskere og bønder på Harboør. Af Palle Ove Christiansen og Hanne Mathiesen. (Familie, hushold og produktion. Punktundersøgelser i 5 danske lokalsamfund. Redaktør: Orvar Löfgren. 1974, side 47-58, ill.).

31.2 Befolkningslære

Folke- og boligtællingen 9. november 1970. Udgivet af Danmarks Statistik. A: Folke- og boligtal i kommuner, sogne og bymæssige områder. 1973. Bind 2 (Ringkøbing amt). (Statistisk Tabelværk, 1973:3).

Walther, Mogens: Thyborøns befolkning i dag. (Her er det vi bor -. Nogle træk fra Lemvig og omegn udsendt i anledning af A/S Nordvestbanks 100-års jubilæum. 1974, side 71-81, ill.).

32.8 Folketingsvalg

TVA's valganalyse af folketingsvalget den 21. september 1971 i Hammerum, Dalum og Enghave. Af Ole Borre [m. fl.]. 1971. 27 løshblade.

33.11 Arbejderforhold

Møller, Torgny: Den tavse fattigdom. [Flid, guds frygt og nøjsomhed. Om tekstilmiraklet i Hammerum herred]. 1974, side 65-76.

33.194 Egneanalyser

Aulum-Haderup. Poulsen, Rolf: Egnsudviklingen vil ikke yde bistand til vestjysk kommune: Tegner aktier for at skaffe job til arbejdsledede medlemmer. (DASF Aktuelt. Særnummer af Fagbladet. 1971, side 5, ill.).

Hammerum herred. Møller, Torgny: Den tavse fattigdom. [Flid, guds frygt og nøjsomhed. Om tekstilmiraklet i Hammerum herred]. 1974, side 65-76.

Thyborøn-Harboør. Nørlem, Jørn: 84 timer om ugen for at få en hæderlig løn. [Fiskemelsfabrikkerne]. (Fagbladet. Udgivet af Dansk Arbejdsmands- og Specialarbejder Forbund. 1971. Nr. 21, side 646-647).

Vestjylland. Skov, Christian: Vestjyllands fremtid. Vestjyllands udviklingsråd har igangsat en større kampagne for at vende udviklingen. (Danmarks Amtsråd. Årg. 2, 1971/72, nr. 10, side 25-27).

33.221 Banker og sparekasser

Eriksen, Aa.: Lemvig Folkebank. (Her er det vi bor -. Nogle træk fra Lemvig og omegn udsendt i anledning af A/S Nordvestbanks 100-års jubilæum. 1974, side 92-99, ill.).

Schiøtt Hansen, E.: Æ gammel bank. (Her er det vi bor -. Nogle træk fra Lemvig og omegn udsendt i anledning af A/S Nordvest-

banks 100-års jubilæum. 1974, side 101-103, ill.).

Svarrer, M.: Da Lemvig Bank blev til. (Her er det vi bor -. Nogle træk fra Lemvig og Omegn udsendt i anledning af A/S Nordvestbanks 100-års jubilæum. 1974, side 82-91, ill.).

33.86 Toldvæsen

Lauridsen, Finn H.: Da Lemvig fik toldstedet. (Her er det vi bor -. Nogle træk fra Lemvig og omegn udsendt i anledning af A/S Nordvestbanks 100-års jubilæum. 1974, side 9-19, ill.).

36.2 Enkeltkommuners forvaltning

Skjern. Rasmussen, Ib: Skjern Rådhus. (Arkitekter: Jørgen og Ib Rasmussen, Ole Meyer). (Arkitektur. Årg. 17, 1973, nr. 2, side 70-77, ill.).

Skjern. Skjern Rådhus. (Arkitekter: Ib og Jørgen Rasmussen, Ole Meyer). (Dansk Bygge Journal. Årg. 3, 1971, nr. 4, side 15).

37.01 Socialpædagogik

Juul Nielsen, Ulla: Pædagogisk virke i beboermiljø. [Skoleopgave med Holstebro som model]. Af Ulla Juul Nielsen og Egil Flønes. 1974. 79 blade.

37.12 Undervisningsforsøg

Forsøgsforslag fra Holstebro for skoleåret 1973-74. [Samarbejdsforsøg mellem Holstebro Gymnasium, Holstebro Handelsskole og Holstebro Tekniske Skole]. Af Sigurd Nielsen og Carl-Johan Severin. (Gymnasieskolen. Årg. 56, 1973, side 409-411).

37.15 Skolebygninger

Holstebro Gymnasium. [Analyse af rumstørrelser og priser ved Jørgen Hansen]. (Tegl. Årg. 76, 1973, nr. 2, side 63-68, ill.).

Kostafdelingen ved Struer Statsgymnasium. (Arkitekt: C. F. Møller). (Arkitektur. Årg. 15, 1971, nr. 5, side 202-209, ill.).

Sct. Jørgens Skole, Holstebro. [Analyse af rumstørrelser og priser ved Jørgen Hansen]. (Tegl. Årg. 76, 1973, nr. 2, side 57-60, ill.).

Skolecenter i Holstebro. Arkitekter: Arkitektfirmaet Skaarup & Jespersen. [Sct. Jørgens Skole. Holstebro Gymnasium. Holstebro Svømmehal]. (Arkitektur. Årg. 17, 1973, nr. 4, side 153-162, ill.).

37.16 Feriekolonier

Wentzel, Johs.: Feriekolonien „Børnely“ ved Fjand 1936-73. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 8, 1974, side 113-116).

37.18 Seminarier

Det Nødvendige Seminarium. Amdi Petersen, Mogens: Det Nødvendige Seminarium – en anden læreruddannelse. (Efterskolen. Årg. 6, 1973, nr. 9, side 149-151, ill.).

Det Nødvendige Seminarium. Glavind, Niels: Et nyt pædagogisk eksperiment. „Det Nødvendige seminarium“. (Børn og Unge. Årg. 3, 1972, nr. 35, side 6-7, ill.).

Det Nødvendige Seminarium. Henningsen, Hans: Det Nødvendige Seminarium. (Højskolebladet. Årg. 97, 1972, nr. 38, side 739-742).

Det Nødvendige Seminarium. Det Nødvendige Seminarium. (Folkeskolen. Årg. 89, 1972, nr. 25/26, side 1598-1599).

Det Nødvendige Seminarium. Det Nødvendige Seminarium. En rapport fra de første to år. Af Mikala [m. fl.]. Red.: Kjeld Rasmussen. 1974. 64 sider, ill. (Unge Pædagogers Pædagogiske Serie, A 11).

Det Nødvendige Seminarium. En rapport fra Det Nødvendige Seminarium. (Unge Pædagoger. Årg. 34, 1973, nr. 4, side 3-7, ill.).

Det Nødvendige Seminarium. Tvind-skolerne: DRH, DNS, TE. Om at flytte skolestuen ud til købmanden, kontoret, fabrikken og vores hverdagsituation i Danmark. Og i u-landene. Af Ruth Sejerøe, Poul Jørgensen og Mogens Amdi Petersen. (Unge Pædagogers Pædagogiske Serie, A 12, 1974, side 50-54).

Nørre Nissum. Hejbøl, J.: Lemvigegnens undervisningscenter i Nr. Nissum. (Her er det vi bor -. Nogle træk fra Lemvig og omegn udsendt i anledning af A/S Nordvestbanks 100-års jubilæum. 1974, side 106-115, ill.).

37.24 Børneinstitutioner

Socialstyrelsen ser gerne flere „malehuse“. [Om malehuset i Holstebro]. Af Niels. (Børn og Unge. Årg. 5, 1974, nr. 37, side 5-6, ill.).

37.4 Voksenundervisning

hp: Pionerindsats i Herning for voksenundervisning. AF-kontoret tog initiativ til at få gennemført 9. klassekursus for voksne, der gerne vil ud i erhvervslivet. (Nyt fra Arbejdsdirektoratet. Årg. 6, 1972, nr. 9, side 290-292, ill.).

Tvind-skolerne: DRH, DNS, TE. Om at flytte skolestuen ud til købmanden, kontoret, fabrikken og vores hverdagsituation i Danmark. Og i u-landene. Af Ruth Sejerøe, Poul Jørgensen og Mogens Amdi Petersen. (Unge Pædagogers Pædagogiske Serie, A 12, 1974, side 50-54).

37.414 Højskoler og ungdomsskoler

Holstebro. Planch Larsen, Ib: Om Holstebro højskole. (Højskolebladet. Årg. 98, 1973, nr. 29, side 444-445).

Staby. Budstikken 1973. Udgivet af Staby Efterskoles Elevforening. 1973. 111 sider, ill. [På omslaget: 50 års jubilæumsskrift. 1923-1973].

37.5 Skolehistorie

Ringkøbing amt. Nissen, Gunhild: Bønder, skole og demokrati. En undersøgelse i fire provstier af forholdet mellem den offentlige skole og befolkningen på landet i tiden ca. 1880-1910. [Hind-Bølling-Nr. Horne provsti]. 1973. 367 sider

Herning. Herning Gymnasium 1923-1973. [Udg. af Herning Gymnasium]. 1973. 83 sider, ill.

Ulfborg. Lykke, Laura: Et lille kulturbillede fra Vestjylland omkring århundredskiftet. [Ulfborg kirkebeyskole]. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 7, 1973, side 117-121).

37.79 Observationskoler

Thorup, Inge: Hygum Kostskole – kommunal observationskole for Ringkøbing Amtskommune. (Danmarks Amtsråd. Årg. 2, 1971/72, nr. 7, side 21-23, ill.).

38.4 Social forskning

Gannik, Dorte: Primærplanet i dansk sundheds- og socialtjeneste. Et case-study fra Brande Kommune. 1973. 92 blade. (Københavns Universitet. Institut for Social Medicin. Rapport, 1).

38.6 Alderdoms- og plejehjem

Rapport fra samarbejdsorganet for de 18 kommuner i Ringkøbing amt, alderdoms- og plejehjemmene fra sept. 1971 til nov. 1973. 1973. 19+27 blade.

39.06 Frlandsmuseer

Hother, Sten: Den gamle landsby levendegøres. Besøg på Hjerl Hede. (Landbrugsteknisk Magasin. Årg. 50, 1971, juni, side 10-12, ill.).

39.3 Folkeovertro

Bailum, Henry: Jydske helligkilder. [Helligkilde ved Skærumgård]. (Holstebro Museum. Årsskrift. 1971/72, side 65-68, ill.).

39.4 Dagligliv

Brøndegaard, V. J.: Vejkostregler. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 8, 1974, side 117-120).

Vejen Larsen, J.: Jyske spillemændshistorier. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 8, 1974, side 105-111).

39.43 Dagligliv på landet

Boysen, Benny: Søren Hamsens saga. Et tidsskildre fra Hammerum herred. 1973. 116 sider, ill.

[Meeseburg, H.]: Redaktørens vestjyske ouvertüre. [Hedeboender]. (Bygd. Arg. 3, 1972, nr. 3, side 3-4).

39.45 Fiskerliv

Dahl, P. Chr.: Stranding og strandingsgods. Livet på Gml. Bjerregård. 1796-1963. Bearbejdet af A. Hjørth Rasmussen. 1973-74. Bind 1-2, ill.

39.7 Folkedragter

Skov, Torben: Den høje sorte hat. [Ringkøbing-egnens nationaldragt]. (Holstebro Museum. Årsskrift. 1970/71, side 45-47, ill.).

40.164 Landkort

Ringkøbing Fjord. Tougaard, S.: Die dänische Westküste. Eine geographische Erzählung in Luftaufnahmen und Karten. Af S. Tougaard og H. Meeseburg. 1974. 96 sider, ill. [Originaltitel: Den jyske vestkyst].

Ringkøbing Fjord. Tougaard, S.: Den jyske vestkyst. En geografisk fortælling i flyfoto og kort. [Skjernåens delta. Ringkøbing, havn og stad. Holmsland's ø. Slusehavnen Hvide Sande. Villaby og fiskeleje. Holmland's Klit. Reservatet Tipperne. Havskabt land. Bjålum's gamle havklit]. Af S. Tougaard og H. Meeseburg. 1974, side 3-23, ill.

46.4 Ringkøbing amt. Byer og egne

Ringkøbing amt. Bailum, Henry: Fjorten dage i Jylland. En historisk, topografisk studie over de vestjyske lokaliteter i St. St. Blichers novelle af samme navn. (Holstebro Museum. Årsskrift. 1972/73, side 81-87, ill.).

Ringkøbing Amt. Præsteindberetninger til Ole Worm. Ved Frank Jørgensen. Under tilsyn af John Kousgård Sørensen. Udgivet af Landbohistorisk Selskab. 1974. Bind 1: Indberetninger fra Ålborg og Ribe stifter 1625-42. Genoptryk. [På omslaget: Ålborg og Ribe stifter 1625-42].

Ringkøbing amt. Ringkøbing - og ferielandet. Udgivet af Ringkøbing Turistkontor. 1971. 36 sider, ill.

Ringkøbing amt. Vestjylland. Tekst: Axel Søndergård. Foto: Ellen og Sven Thoby. Udgivet af Vestjysk Turistkreds. 1974. 45 sider, ill. [Billedtekster på dansk, engelsk og tysk].

Ringkøbing amt. Vestjylland med nordlige Vadehav. Redaktion: Bent Rying og Gregers A. Jensen. 1973. 319 sider, ill. (Gyldendals Egnsbeskrivelser).

Bording. Steenstrup, Hjejil Resen: Bording sogn. En lokalundersøgelse og dens biblioteksmæssige perspektiver. (Bogens Verden. Arg. 56, 1974, nr. 4-5, side 94-96, ill.).

Borris. Tønsberg, M.: Borris Hede. Skydeteren og naturområde. Hæren. Arg. 8, 1972, side 47-52, ill.

Brandholm. Kielgast, Bjarne: Nogle meddelelser om Conrat von Hövelen, Herre til Brandholm og lidt om hans børn. 1974. 15 blade. (Bidrag til Brandholms Historie, 1). (Brande Biblioteks Lokalhistoriske Småskrifter, 1).

Bækmarksbro. Svanstrøm, Viggo: Marked i Bækmarksbro. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 7, 1973, side 133-143, ill.).

Bækgård. Kaae, Alfred: Bækgård i Tørring. Lidt gårdhistorie. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 7, 1973, side 39-56, ill.).

Bøvling len. Gravrøsen, J.: En episode fra svenskekrigen 1644. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 8, 1974, side 101-104).

Grøntoft. Becker, C. J.: Früheisenzeitliche Dörfer bei Grøntoft, Westjütland. 3. Vorbericht: Die Ausgrabungen 1967-68. (Acta Archaeologica. Vol 42, 1971, side 79-110, tvl. 1-5, ill.).

Hagebrogård. Jørgensen, Erik: Hagebro-jættestuen. (Holstebro Museum. Årsskrift. 1969/70, side 11-20, ill.).

Harboøre. Fiskere og bønder på Harboør. Af Palle Ove Christiansen og Hanne Mathiesen. (Familie, hushold og produktion. Punktundersøgelser i 5 danske lokalsamfund. Redaktør: Orvar Löfgren. 1974, side 47-58, ill.).

Harboøre. Martensen-Larsen, Florian: Ulykken på havet den 21. november 1893. 1973. 91 sider, ill.

Herning. Apelroth, John: En by er født... Det første af 12 afsnit i Gullestrup nord for Herning er snart færdigt, og 311 lejligheder kan indflyttes i løbet af 1972. Dermed vil det hidtil største by-projekt i Danmark komme til at stå sin prøve, og beboerne vil få en meget aktiv rolle i dette strålede udspil. (Boligen. 1972, nr. 3, side 152-153, 155, 157 og 159, ill.).

Herning. Günther Nielsen, E.: Gullestrup - en ny by i Herning. (Arkitekt: Peter Bredsdorffs tegnestue). (DPA. Arg. 11, 1973, nr. 2, side 13-16, ill.).

Herning. Lund Andersen, H.: Gullestrup - en ny by i Herning. (Stads- og Havneingeniøren. Arg. 65, 1974, nr. 5, side 90-94, ill.).

Herning. Schade, Virtus: Man går hjem gennem en skulptur. Gullestrup - nyanlagt landsbysamfund nær Herning - integrerer

- kunsten i hverdagen. Og det kommer ikke til at koste ret meget ekstra, fordi samarbejdet med kunstneren foregår på et tidligt stadium af byggeprocessen. (Arkitekt: Peter Brodsdorffs tegnestue; kunstnerisk udsmykning af: Christian Lyman Hansen). (Boligen. Årg. 40, 1973, nr. 2, side 98-101, ill.).
- Herningsholm.* Herningsholm - en herregård fra Frederik II's tid. Udgivet af Komiteen til Herningsholms Bevarelse. 1974. 19 sider, ill. + tillæg 7 sider: Forslag til etablering af „Blichermuseet på Herningsholm“.
- Herrup.* Skov, Torben: Enkeltgravsvæske med spor efter træskrift. (Holstebro Museum. Årsskrift. 1969/70, side 21-26, ill.).
- Herrup.* Skov, Torben: Fåre megalitanlæg i NV-Jylland. [Megalitanlæg i Herrup]. (Holstebro Museum. Årsskrift. 1972/73, side 17-28, ill.).
- Holmsland.* Kristensen, H. K.: Holmsland og Klittens historie. På grundlag af Thorvald Lodbergs samlinger. Med bidrag af J. Aarup Jensen. Udgivet af Holmsland Kommune. 1974. Bind 1 -, ill.
- Holmsland Klit.* Dahl, P. Chr.: Stranding og strandingsgods. Livet på Gml. Bjerregård. 1796-1963. Bearbejdet af A. Hjorth Rasmussen. 1973-74. Bind 1-2, ill.
- Holmsland Klit.* Kristensen, H. K.: Holmsland og Klittens historie. På grundlag af Thorvald Lodbergs samlinger. Med bidrag af J. Aarup Jensen. Udgivet af Holmsland Kommune. 1974. Bind 1 -, ill.
- Holstebro.* Apelroth, John: Focus på Holstebro. Sprællevende og fuld af kunster. (Beboerbladet Boligen. 1973. Januar kvartal, side 14-17, ill.).
- Holstebro.* Bjerregård, Kr.: Holstebro i „Hardsyssels Årbog“ 1907-1974. Systematisk fortællelse over det væsentligste Holstebro-stof. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 8, 1974, side 139-142).
- Holstebro.* Boysen, Benny: Mindesten for det gamle hardsysselting. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 8, 1974, side 148-149, ill.).
- Holstebro.* Bro og by. En folkebog om Holstebro. Af Th. Ramskou, Steffen Linvald og Jens Johansen. [Th. Ramskou: Holstebroegens forhistorie. Steffen Linvald: Holstebros historie 1274-1945. Jens Johansen: Efter 1945. Udviklingspolitik og planlægning]. 1974. 134 sider, ill. + 16 tavler.
- Holstebro.* Johansen, Jens: Holstebro efter 1945. Udviklingspolitik og planlægning. [Udgangspunktet for udviklingspolitikken. Egnsudvikling. Den kommunale udviklingspolitik. Dispositionsplanen af 1962. Jordpolitik. Boligforhold. Befolknings- og erhvervsforhold. Bycenterproblematikken. Kommunensammenlægninger. De mindre bysamfund. Sociale forhold. Undervisning og uddannelse. Kultur- og fritidsaktiviteter. Økonomisk planlægning. Den fremtidige udviklingspolitik]. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 8, 1974, side 37-65, ill.).
- Holstebro.* Johansen, Jens: Holstebro - en anderledes by. [Udviklingspolitikken. Jordpolitik. Nye boligområder. Kulturpolitik. Befolkning og erhverv. Bycentret. Kommunensammenlægningen 1970. Sociale forhold. Undervisning og uddannelse. Økonomisk planlægning. Nærdemokrati. Situationen i dag. Den fremtidige udviklingspolitik]. (Byplan. Årg. 26, 1974, nr. 4, side 112-118, ill.).
- Holstebro.* Lund Andersen, H.: Portræt af en by. Holstebro. (Stads- og Havneingeniøren. Årg. 64, 1973, nr. 12, side 252-258, ill.).
- Holstebro.* Pichard, Knud: Holstebro i 30'erne og under besættelsen. Række 2, bind 8, 1974, side 5-36, illustreret.
- Hoven.* Hvelplund Jensen, Kr.: Hoven mølle. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 7, 1973, side 87-93, ill.).
- Hoven.* Møller, Ingemann: Hoven mølle og Kirkegård i Hoven. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 8, 1974, side 121-122).
- Hover.* Jensen, Jørgen: Rammen. [Hover, bo-pladser. (Skalk. 1971, nr. 5, side 8-12, ill.).
- Jegindø.* Madsen, Peder: 80 år på Jegindø. 1973. 91 sider, ill.
- Klosterlund.* Ebbesen, Klaus: To mosepotter fra stenalderen. [Lerkar fundet 1962 og 1964 ved tørveskæring i mose ved Klosterlund, Engesvang Sogn]. (Museerne i Viborg Amt. Årg. 2, 1972, side 58-59, ill.).
- Lemvig.* Bidstrup, Knud: Købstaden og dens opland. (Her er det vi bor -. Nogle træk fra Lemvig og omegn udsendt i anledning af A/S Nordvestbanks 100-års jubilæum. 1974, side 22-49, ill.).
- Lemvig.* Damgaard, Ellen: Et pionerfiskeri fra Lemvig havn. (Her er det vi bor -. Nogle træk fra Lemvig og omegn udsendt i anledning af A/S Nordvestbanks 100-års jubilæum. 1974, side 50-69, ill.).
- Lemvig.* Lauridsen, Finn H.: Da Lemvig fik toldstedet. (Her er det vi bor -. Nogle træk fra Lemvig og omegn udsendt i anledning af A/S Nordvestbanks 100-års jubilæum. 1974, side 9-19, ill.).
- Lemvig.* Redegørelse for at placere Statens Husdyrbrugsforsøg ved Lemvig og nogle bemærkninger om byen og egnen. [Udg. af Lemvig Kommune]. 1972. 20 sider, ill. [På omslaget: Hvorfor Statens Husdyrbrugsforsøg bør flytte til Lemvig].

- Lemvig-egnen.* Fra Lemvig og der omkring. Tre tidbilleder. [Fra firserne. Fra århundredskiftet. Fra trediverne]. Teksten redigeret af Knud Bidstrup. 1973. 71 sider, ill.
- Lemvig-egnen.* Her er det vi bor – Nogle træk fra Lemvig og omegn udsendt i anledning af A/S Nordvestbanks 100-års jubilæum. Redigeret af Johannes Hejbøl. 1974. 143 sider, ill.
- Limfjorden.* Red Limfjorden! En rapport, hvordan man styrer den kommende udvikling af Limfjordsområdet uden at dette område ødelægges, men bliver til gavn for en uafhængig god og sund udvikling. Udg. af gruppe L 2000. Red.: Manfred Splieth. 1974. 35 sider, ill.
- Løvstrup.* Kaae, Alfred: Løvstrup Plantage gennem hundrede år. 1873-1973. Udgivet af Løvstrup Plantningsinteressentskab. 1973. 52 sider, ill. [På omslaget: Løvstrup Plantage 1873-1973].
- Navr.* Hallum, Gunnar: Nogle fund fra ældre jernalder. (Holstebro Museum. Årsskrift. 1971/72, side 11-16, ill.).
- No.* Susgaard, Kr.: No sogn gennem skiftende tider. 1974. 405 sider, ill. + 35 tvl. + kort.
- Nørre Vosborg.* [Carl Anton Saabes maleri af Nørre Vosborg, udstillet på Charlottenborg 1849]. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 7, 1973, side 148-149, ill.).
- Nørre Vosborg.* Høgsberg Kristensen, Valdemar: Nu står scenen tom... (Jul i Ulfborg. Årg. 1, 1974, side 24-25, ill.).
- Ringkøbing.* Draiby, Ejvind: Ringkjøbing. (Ringkjøbing Årbog. Årg. 47, 1972/73, side 3-12, ill.).
- Ringkøbing.* Draiby, Ejvind: Ringkjøbing II. 10 år for Ringkjøbing. 1964-1974. 1974. 36 sider, ill.
- Ringkøbing.* Ringkjøbing Årbog. 1972/73-1973/74. Årg. 47-48.
- Ringkøbing.* Ringkøbing dispositionsplan 1970-1985. [Udarb. af Møller & Wichmann i samarbejde med N. Gravesen og ejendomsudvalget]. [Udgivet af Ringkøbing Kommune]. 1973. 107 sider, ill. + kort.
- Ringkøbing Fjord.* Tougaard, S., Die dänische Westküste. Eine geographische Erzählung in Luftaufnahmen und Karten. Af S. Tougaard og H. Meesenburg. 1974. 96 sider, ill. [Originaltitel: Den jyske vestkyst].
- Ringkøbing Fjord.* Tougaard, S.: Den jyske vestkyst. En geografisk fortælling i flyfoto og kort. [Skjernåens delta. Ringkøbing, havn og stad. Holmsland's ø. Slusehavnen Hvide Sande. Villaby og fiskeleje. Holmsland's Klit. Reservatet Tipperne. Havskabt land. Bjålum's gamle havklit]. Af S. Tougaard og H. Meesenburg. 1974, side 3-23, ill.
- Rydhave.* Rostholm, Hans: Helleristningssten fra Rydhave slot. (Holstebro Museum. Årsskrift. 1971/72, side 17-19, ill.).
- Rydhave.* Skov, Torben: Gudens gunst. [Offerfund af stenøkser ved Rydhave]. (Skalk. 1972, nr. 5, side 10-12, ill.).
- Rydhave.* Skov, Torben: Rydhave-depotet. Et tidlig neolitik depotfund bestående af seks tyndnakkede flintøkser fra Rydhave, nordøst for Holstebro. [Oldtidsxylofon]. (Holstebro Museum. Årsskrift. 1972/73, side 53-57, ill.).
- Sabl.* Skov, Torben: En håndledsbeskytter fra Sahl sogn. (Holstebro Museum. Årsskrift. 1969/70, side 27-31, ill.).
- Sabl.* Skov, Torben: Ravperler. Nye ravperle-typer fra overgangen mellem yngre stenalder og ældre bronzealder. (Holstebro Museum. Årsskrift. 1970/71, side 33-39, ill.).
- Sevel.* Hallum, Gunnar: Nogle fund fra ældre jernalder. (Holstebro Museum. Årsskrift. 1971/72, side 11-16, ill.).
- Sevel.* Skov, Torben: Brandgrave. To brandgrave fra begyndelsen af yngre bronzealder med toilette-udstyr. (Holstebro Museum. Årsskrift. 1971/72, side 48-52, ill.).
- Sevel.* Skov, Torben: Fire megalitanlæg i NV-Jylland. [Langdyssen ved Rægegårde i Sevel. Megalitanlæg i Herrup. Runddyssen ved Helle sø]. (Holstebro Museum. Årsskrift. 1972/73, side 17-41, ill.).
- Skjern.* Årbogen for Skjern. Udgivet af Strandbygaards Bogtrykkeri. Årg. 32-33. 1973-74, ill.
- Spjald.* Becker, C. J.: Hal og hus i yngre bronzealder. (Nationalmuseets Arbejdsmark. 1972, side 5-16, ill.).
- Stavning.* Af Klægbankens historie. Ved Peder Haahr. (Årbogen for Skjern. Årgang 32, 1973, side 1-9, ill.).
- Stendis.* Skov, Torben: Fire megalitanlæg i NV-Jylland. [Runddyssen i Stendis]. (Holstebro Museum. Årsskrift. 1972/73, side 41-48, ill.).
- Storåen.* Dam, N. Jensen: Lidt om Storåen og dens betydning for omegnen. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 7, 1973, side 109-115, ill.).
- Storåen.* Elp: Storåens regulering princip sag for Hedeselskabets kritikere. (Ingeniørens Ugeblad. Årg. 18. 1974, nr. 3, side 6-8, ill.).
- Storåen.* Skovborg, H.: Kun en 1970-over-svømmelse i Holstebro hvert 120. år, siger statistikken. [Det nye projekt til værn mod Storåens vande]. (Hedeselskabets Tidsskrift. Årg. 92, 1971, nr. 3, side 55-57, ill.).
- Storåen.* Vieg Hansen, Jørn: Storåen. 50 km lakse- og havørredeventyr for 50 kr. om året er ikke et eventyr, men en vaskeægte, vest-

- jysk realitet. (Skov og Sø. Tidsskrift for fiskeri, jagt og friluftsliv. 1969. Nr. 4, side 36-40, ill.).
- Storåen.* Østergaard, Flemming: Steninger langs Storåen. 1974. 23 sider, ill.
- Thyborøn.* Walther, Mogens: Thyborøns befolkning i dag. (Her er det vi bor -. Nogle træk fra Lemvig og omegn udsendt i anledning af A/S Nordvestbanks 100-års jubilæum. 1974, side 71-81, ill.).
- Thyholm.* Thyholm kommune dispositionsplan 1973. [Udarbejdet af Poul Boe og Birk & Boe]. 1973. 44 blade + 11 tavler og 3 kort.
- Tipperne.* Enggaard Poulsen, Sigurd: Et Atlantis i fjorden. 1972. 144 sider, ill.
- Tipperne.* Skotte Møller, H. U.: Tipperne. En resume af Tippeternes historie og de ændringer, der er sket med strandengsmiljøet, på et af Danmarks største reservater. (Naturens Verden. Årg. 58, 1974, nr. 6-7, side 209-215, ill.).
- Trabjerg.* Skov, Torben: Vikingebopladsen i Trabjerg. En foreløbig rapport om udgravningerne i efteråret 1972. (Holstebro Museum. Årsskrift. 1972/73, side 58-66, ill. + tavle).
- Ulfborg.* Dispositionsplan for Ulfborg-Vemb kommune 1972-1984. [Udarb. af Møller & Wichmann i samarbejde med N. Kristensen og udvalgte tekniske anliggender og fast ejendom]. [Udgivet af Ulfborg-Vemb Kommune]. 1974. 89 sider, ill. + 3 kort.
- Ulfborg.* Hjort Jensen, H.: Det er 100 år siden. (Jul i Ulfborg. Årg. 1, 1974, side 37-38, ill.).
- Ulfborg.* Jul i Ulfborg. Årg. 1. 1974, ill.
- Vemb.* Dispositionsplan for Ulfborg-Vemb kommune 1972-1984. [Udarb. af Møller & Wichmann i samarbejde med N. Kristensen og udvalgte tekniske anliggender og fast ejendom]. [Udgivet af Ulfborg-Vemb Kommune]. 1974. 89 sider, ill. + 3 kort.
- Vemb-egnen.* Dam, N. Jensen: Lidt om Storåen og dens betydning for omegnen. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 7, 1973, side 109-115, ill.).
- Vester Sneftrup.* Hansen, Chr. N.: Vester Sneftrup i Simmelkær sogn. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 7, 1973, side 81-85, ill.).
- Vestkysten.* Aistrup, Inga: Langs Jyllands vestkyst. Along the west coast of Jutland. Die Westküste Jütlands entlang. [Dansk tekst: Ib Permin]. 1973, 71 sider, ill.
- Vestkysten.* Ragn-Jensen, Leif: Vest i Jylland. Tekst: Knud Bavngaard (Silvanus). Tegninger: Leif Ragn-Jensen. 1974. 95 sider, ill.
- Vestkysten.* Tougaard, S.: Die dänische Westküste. Eine geographische Erzählung in Luftaufnahmen und Karten. Af S. Tougaard og H. Meesenburg. 1974. 96 sider, ill. [Originaltitel: Den jyske vestkyst].
- Vestkysten.* Tougaard, S.: Den jyske vestkyst. En geografisk fortælling i flyfoto og kort. [Skjernåens delta. Ringkøbing, havn og stad. Holmsland's ø. Slusehavnen Hvide Sande. Villaby og fiskeleje. Holmsland's Klit. Reservatet Tipperne. Havskabt land. Bjålum's gamle havkult]. Af S. Tougaard og H. Meesenburg. 1974, side 3-23, ill.
- Vestkysten.* Die Westküste zwischen Blåvand und Ringkøbing. Redigert von H. Meesenburg. 1971. 32 sider, ill. (Bygd, årgang 2, nr. 2 i tysk oversættelse).
- Videbæk.* Videbækbogen. Videbæk by og sogns historie. Ved Valdemar Nørlund Christensen. 1974. 323 sider, ill.
- Vind.* Mikkelsen, Per: Skovbjerg Bakkeø - betragtninger over en naturpark. (Naturens Verden. Årg. 58, 1974, nr. 6-7, side 252-257, ill.).
- Askov.* Askov: Dispositionsplan 1972-84. Udarbejdet af kommunens tekniske forvaltning i samarbejde med Sven Alan Jensen, H. H. Skaarup og J. M. Jespersen. 1972. 57 sider, ill.

50.26 Naturområder og vildtreservater

- Jepsen, P. Uhd: Vildtreservatet Felsted Kog. Dansk Vildtforskning. 1970/71, side 26-33, ill.).
- Mikkelsen, Per: Skovbjerg Bakkeø - betragtninger over en naturpark. (Naturens Verden. Årg. 58, 1974, nr. 6-7, side 252-257, ill.).
- Tønsberg, M.: Borris Hede. Skydeterræn og naturområde. [Naturfredning]. Hæren. Årg. 8, 1972, side 47-52, ill.

55.3 Tektonisk og dynamisk geologi

- Geophysical studies of the Pårup salt dome, the Danish Embayment. By Gustaf Lind, Ivar B. Ramberg og Arne Farestveit. (Bulletin of the Geological Society of Denmark. Vol 21, 1972, part 4, side 382-394, ill.).
- Kirk Jacobsen, O.: Ikke basis for et jernværk ved Ringkøbing fjord. Hvor kommer okkerne fra, og hvor bliver den af? (Hedeselskabets Tidsskrift. Årg. 92, 1971, nr. 9, side 219-221, ill.).
- Spor efter lokale grundvandsforekomster i ungtertiært ved FASTERHOLT. Af Gunnar Larsen og Albert A. Kuyp. (Dansk Geologisk Forening. Årsskrift. 1970, side 17-22, ill.).

55.4 Geologi

Dybdeboringen Nøvling nr. 1 i Midtjylland. Resultaterne af de geologiske undersøgelser. Redigeret af Leif Banke Rasmussen. 1973. 164 sider, ill. + 9 tavler og 1 bilag. (Danmarks Geologiske Undersøgelse. 3. række, 40).

Geologisch-paläobotanische Untersuchung der miozänen Braunkohlen bei FASTERHOLT in Jütland, Dänemark. Eine vorläufige Mitteilung aus der Phytopaläontologischen Abteilung des Geologischen Institutes, Aarhus Universität. Von B. Eske Koch und Walter L. Friedrich. (Bulletin of The Geological Society of Denmark. Vol. 20, 1970, part 2, side 169-191, ill.).

55.8 Luftspejlinger

Sabroc, Axel S.: Naturens fjernsyn. Luftspejlinger særlig i Danmark. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 7, 1973, side 5-38, ill.).

55.9 Have og vandløb

Forundersøgelse af Limfjorden 1972. Rapport fra Limfjordsudvalget 71. 1973. 43 sider, illustreret + 1 kort. (Omslagstitel: Rapport om forundersøgelse af Limfjorden).

Frederiksen, J.: Vandløb i brunkulsområderne. [Recipientforhold]. (Hedeselskabets Tidsskrift. Årg. 93, 1972, nr. 3, side 40-50, ill.).

Rapport fra Limfjordsudvalget 71. 1972. 37 sider, ill. + 1 kort.

56.156 Enkelte områders plante- og dyreliv

Ragn-Jensen, Leif: Vest i Jylland. Tekst: Knud Bavngaard (Silvanus). Tegninger: Leif Ragn-Jensen. 1974. 95 sider, ill.

57.13 Planteøkologi

Gravesen, Palle: Plant communities of salt-marsh origin at Tipperne, Western Jutland. (Botanisk Tidsskrift. Bind 67, hft. 1/2, side 33-63, ill.).

58.83 Fugleliv

Hannov, Niels: Tipperne. (Feltornithologen. Årg. 13, 1971, nr. 2, side 96-97, ill.).

Jepsen, P. Uhd: Nissum fjord som rastesteds for ande- og vadefugle. (Dansk Vildtforskning. 1969/70, side 20-26, ill.).

Skotte Møller, H. U.: Tipperne. En resume af Tippeternes historie og de ændringer, der er sket med strandengsmiljøet, på et af Danmarks største reservater. (Naturens Verden. Årg. 58, 1974, nr. 6-7, side 209-215, ill.).

58.883 Hønsfugle

Degn, Hans Jørgen: Urfuglens (*Lyrurus tetrix*) forekomst i Danmark 1973. 1973. 32 sider, ill. (Danske Vildtundersøgelser, 22). (Meddelelse fra Vildtbiologisk Station, 113).

58.888 Mejsler

Skægmejslen (*Panurus biarmicus*) iagttaget i Felsted Kog. Af Kurt Frederiksen og Tommy Dybbroe. (Dansk Ornitologisk Forenings Tidsskrift. Årg. 65, 1971, hft. 1/2, side 77-78).

60.7 Tekniske skoler

Knudsen, Ole W.: Nyt undervisningsmiljø er skabt ved integration af hjemmet og skolen. [Holstebro Handels- og Tekniske Skole og skolehjem]. (Arkitekt: C. Walbjørn Christensen). (Byg & Bo. Årg. 5, 1971, nr. 2, side 25-27, ill.).

61.09 Kvaksalveri

Jensen, Kjeld B.: Mads Weis, En klog mand i Vestjylland og hans slægt. En dokumentarisk skitse. 1974. 191 sider.

62.39 Radloteknik

Fart på i Humlum. Scan-Dyna. (Populær Radio og TV Teknik. Årg. 44, 1971, nr. 12, side 6-7, ill.).

Limfjordsflække rammen om den nye danske radiofabrik Scan-Dyna. (Dansk Radio Industri. Årg. 37, 1971, nr. 1, side 16-17, ill.).

63.14 Vanding og afvanding

hk: Vandet har gjort os rige. Skjernåkanalen. Danmarks største kanal for engvanding, har ledet vand i 100 år. (Hedeselskabets Tidsskrift. Årg. 93, 1972, side 190-194, ill.).

[Landvindingsarbejdet i Skjernådal]. - Skjernåprojektet fuldført. Af N. Venov. - Ejendomme på sandjord selvforsynende med korn fra Skjernå-ene. Af J. Smedegaard. - De stillede forventninger indfriet. Af Kr. Ravn. - Grundforbedringsforsøg i Skjernådal. Af K. Sandahl Skov. - Dyrkningsforsøgene i Skjernådal. Af Kr. G. Mølle. - Afvanding meningsløs uden jordomlægning. Af Niels Ulrik Hartmann. - Anlægsledelsen for Skjernådal. Af P. K. Nielsen. (Hedeselskabets Tidsskrift. Årg. 93, 1972, side 108-138, ill.).

63.15 Mosekultur

hk: Hedeselskabets farvel til Knudmose efter 80 års forløb. (Hedeselskabets Tidsskrift. Årg. 93, 1972, side 222-227, ill.).

63.16 Hedeopdyrking

Højrup, Ole: Hedens udnyttelse. (Nord Nytt. 1971, nr. 2, side 115-130, ill.).

63.4 Plantager

Et gødningsforsøg i Gedhus Plantage ved Karup. Virkningen af forskellige kvælstofkilder i kombinationer med P- og K-gødskning samt rensning i rødgrankultur på midtjysk hedegrund. Af Carl Mar. Møller og Jørgen Lundberg. (Det Forstlige Forsøgsvæsen i Danmark. Bind 33, 1972, hæfte 1, side 11-30, ill.).

Hansen, Keld: Beplantning af støjzone. [Gjellerup]. Arkitekten. Årg. 73, 1971, nr. 5, side 108-109, ill.).

Kaae, Alfred: Løvstrup Plantage gennem hundrede år. 1873-1973. Udgivet af Løvstrup Plantningsinteressentskab. 1973. 52 sider, ill. [På omslaget: Løvstrup Plantage 1873-1973].

63.519 Enkelt haveanlæg

Bertelsen, J.: Åbne haver: Asumgård. (Haven. Årg. 73, 1973, nr. 3, side 134-135, ill.).

63.9 Erhvervsfiskeri

Damgaard, Ellen: Et pionerfiskeri fra Lemvig havn. (Her er det vi bor - Nogle træk fra Lemvig og omegn udsendt i anledning af A/S Nordvestbanks 100-års jubilæum. 1974, side 50-69, ill.).

Hjorth Rasmussen, A.: Erhvervsstruktur og fiskeri på den jyske vestkyst. (Bygd. Årg. 3, 1972, nr. 2, side 3-32, ill.).

Lodberg, Anders: Havfiskeri ved den jyske vestkyst i gamle dage. (Tidsskrift for Redningsvæsen. Årg. 40, 1973, nr. 7-8, side 56-58 og nr. 11, side 75).

64.12 Bgning

Siggaard, Jens: Hjemmebagning i ældre tid. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 7, 1973, side 129-131, ill.).

65.06 Handelsforeninger

Antonsen, Jørgen: Ringkjøbing Handelsforening. 1874 - 3. februar - 1974. Udgivet af Ringkjøbing Handelsforening. 1974. 64 sider, ill.

65.07 Handelsskoler

Knudsen, Ole W.: Nyt undervisningsmiljø er skabt ved integration af hjemmet og skolen. [Holstebro Handels- og Tekniske Skole og skolehjem]. (Arkitekt: C. Walbjørn Christensen). (Byg & Bo. Årg. 5, 1971, nr. 2, side 25-27, ill.).

65.59 Markeder

Kaae, Alfred: Ulfkjær marked. (Jul i Ulfborg. Årg. 1, 1974, side 3-4, ill.).

Svanstrøm, Viggo: Marked i Bækmarksbro. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 7, 1973, side 133-143, ill.).

65.89 Poststempler

Holstebro Postkontor og dets stempler. Af Stempelkatalogudvalget i samarbejde med A. Tholl. 1973. 11 sider, ill. [Afsnit i: Philos].

65.98 Redningsvæsen. Søulykker

Christensen, Robert: Drengene gik også strandvagt. [Barndomsrerindringer fra Thyborøn]. (Tidsskrift for Redningsvæsen. Årg. 40, 1973, nr. 2-3, side 19-20).

Da Flyvholm Museum fik sin første store invasion. [Redningsstation Flyvholm, Langerhuse, er blevet museumshus for den gamle redningsbåd]. (Tidsskrift for Redningsvæsen. Årg. 41, 1974, nr. 6, side 63-65).

Dahl, P. Chr.: Strandinger og strandingsgods. Livet på Gml. Bjerregård. 1796-1963. Bearbejdet af A. Hjorth Rasmussen. 1973-74. Bind 1-2, ill.

Fire mand fra Doverode-kutter blev bjærgt i redningsstol. [19.10.1974]. (Tidsskrift for Redningsvæsen. Årg. 41, 1974, nr. 8, side 92-93).

Højberg, Erling: Herman Bangs skildring af Harboøre-ulykken i 1897. (Tidsskrift for Redningsvæsen. Årg. 41, 1974, nr. 6, side 67-68).

Langer, A. V.: Da barken „Vertumnus“ strandede ved vestkysten den 13. april 1847. (Tidsskrift for Redningsvæsen. Årg. 41, 1974, nr. 8, side 87-90 og nr. 9, side 102-105).

Langer, A. V.: Kuffen „Maria Aletta“s strandring ved Nørager 1851. (Tidsskrift for Redningsvæsen. Årg. 40, 1973, nr. 6, side 41-42).

Langer, A. V.: Lovens påbud og øvrighedens rolle i strandingstilfælde. [Det døde skib „Anne Christine“s strandring ved Langerhuse i 1852]. (Tidsskrift for Redningsvæsen. Årg. 40, 1973, nr. 7-8, side 53-56).

Langer, A. V.: Strandinger ved Harboøre før redningsvæsenet blev oprettet. En historisk oversigt. (Tidsskrift for Redningsvæsen. Årg. 40, 1973, nr. 11, side 77-81, nr. 12, side 90-91, 93 og årg. 41, 1974, nr. 1, side 6-7).

Lauritzen, Søren: „St. George“ og „Defence“s forlis juleaften 1811. (Dansk Fiskeri Tidende. Årg. 90, 1972, nr. 51, side 6-7, ill.).

Martensen-Larsen, Florian: Ulykken på havet den 21. november 1893. 91 sider, ill.

Ny redningsbåd i Thyborøn blev afprøvet under stormen. (Tidsskrift for Redningsvæsen. Årg. 40, 1973, nr. 12, side 92, ill.).

17 mand reddet med redningsstol og raketmateriel ved Vedersø. [Den polske trawler „Kania“s strandning den 30. november 1953]. (Tidsskrift for Redningsvæsen. Årg. 40, 1973, nr. 11, side 76, ill.).

66.81 Mølleri

Hvelplund Jensen, Kr.: Hoven mølle. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 7, 1973, side 87-93, ill.).

Møller, Ingemann: Hoven mølle og Kirkegård i Hoven. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 8, 1974, side 121-122).

66.85 Slagterier

Petersen, Halvor: Træk af Holstebro Svineslagteris historie. (Holstebro Museum. Årsskrift. 1972/73, side 71-78, ill.).

66.85 Snedkerhåndværk

Knudsen, Peter: Tarm Stole- og Møbelfabrik. F.D.B.s Møbelfabrik. 1972. 73 sider, ill.

69.51 Vandløbsregulering

Elp: Storåens regulering principsag for Hedeselskabets kritikere. (Ingeniørens Ugeblad. Årg. 18. 1974, nr. 3, side 6-8, ill.).

Skovborg, H.: Kun en 1970-oversvømmelse i Holstebro hvert 120. år, siger statistikken. [Det nye projekt til værn mod Storåens vande]. (Hedeselskabets Tidsskrift. Årg. 92, 1971, nr. 3, side 55-57, ill.).

69.85 Fjordvandsundersøgelse

Forundersøgelse af Limfjorden 1972. Rapport fra Limfjordsudvalget 71. 1973. 43 sider, illustreret + 1 kort. (Omslagstitel: Rapport om forundersøgelse af Limfjorden).

Rapport fra Limfjordsudvalget 71. 1972. 37 sider, ill. + 1 kort.

69.86 Renovationsvæsen

Affaldsplanlægning for Ringkjøbing Amt. [Udarb. for Ringkjøbing Amtsråd af F. L. Smidth & Co., Miljøteknisk Afdeling]. 1974. 234 sider, ill. og 2 kort. [På omslaget: Affald 1974].

Affaldsplanlægning i Ringkjøbing Amt. Af Thomas Poulsen og F. Felling. (Stads- og Havneingeniøren. Årg. 65, 1974, nr. 12, side 258-262 og 272, ill.).

69.87 Forurening

Forundersøgelse af Limfjorden 1972. Rapport fra Limfjordsudvalget 71. 1973. 43 sider, illustreret + 1 kort. (Omslagstitel: Rapport om forundersøgelse af Limfjorden).

Rapport fra Limfjordsudvalget 71. 1972. 37 sider, ill. + 1 kort.

70.86 Kunstmuseer

Voss, Knud: Jens Nielsens museum i Holstebro. Arkitekter: Inger og Johannes Exner, MAA. (Arkitektur. Årg. 16, 1972, nr. 3, side 128-132, ill.).

70.96 Kunst

Sejg, Jonna: Nogle kunstnere fra Lemvigegnen. (Her er det vi bor - Nogle træk fra Lemvig og omegn udsendt i anledning af A/S Nordvestbanks 100-års jubilæum. 1974, side 130-141, ill.).

71.08 Bygningstyper

R: Kostafdeling ved Struer Statsgymnasium. Arkitekter: C. F. Møllers Tegnestue. (Arkitektur. Årg. 15, 1971, nr. 5, side 202-209, ill.).

Et ungdomskollegium i Holstebro. [En gennemgang af kollegiebyggeriet med bygge-regnskab]. (Tegl. Årg. 77, 1974, nr. 1, side 11-15, ill.).

71.64 Enkelte lokaliteters arkitekturhistorie

Ringkøbing, Draiby, Ejvind: Ringkjøbing II. 10 år for Ringkjøbing. 1964-1974. 1974. 36 sider, ill.

71.864 Kirker

Holstebro. Nørrelandskirken i Holstebro. Principielle overvejelser om kirker, af Inger og Johannes Exner. Johs. Exner: Nørrelandskirkens arkitektur. Jens Hvas: Et moderne kirkeeventyr. Klokketårnets udformning, af Inger og Johannes Exner. Hans Nyholm: Om klokkespil. Boas Nielsen: Klokkespillet. Statistiske forhold, af Jørgen Ørum og Åge Ørum. Poul Brøgger: Nørrelandskirken. (Viborg Stifts Årbog. 1973, side 21-40, ill.).

Hoven. Bøgebjerg Andreasen, A.: Marias tempelgang. Om altertavlen i Hoven Kirke. (Mark og Montre. 1972, side 49-53, ill.).

71.9564 Byplaner

Herning. Apelroth, John: En by er født... Det første af 12 afsnit i Gullestrup nord for Herning er snart færdigt, og 311 lejligheder kan indflyttes i løbet af 1972. Dermed vil det hidtil største by-projekt i Danmark komme til at stå sin prøve, og be-

- boerne vil få en meget aktiv rolle i dette storstilede udspil. (Boligen. 1972, nr. 3, side 152-153, 155, 157 og 159, ill.).
- Herning.** R: Gulestrup i Herning. (Arkitekten. Arg. 74, 1972, nr. 21, side 425-431, ill.).
- Holstebro.** Johansen, Jens: Efter 1945. Udviklingspolitik og planlægning. (Bro og by. En folkebog om Holstebro. Af Th. Ramskou, Steffen Linvald og Jens Johansen. 1974. 134 sider, ill. + 16 tavler).
- Holstebro.** Johansen, Jens: Holstebro efter 1945. Udviklingspolitik og planlægning. [Udgangspunktet for udviklingspolitikken. Egnudvikling. Den kommunale udviklingspolitik. Dispositionsplanen af 1962. Jordpolitik. Boligforhold. Befolknings- og erhvervsforhold. Bycenterproblematikken. Kommunesammenlægninger. De mindre bysamfund. Sociale forhold. Undervisning og uddannelse. Kultur- og fritidsaktiviteter. Økonomisk planlægning. Den fremtidige udviklingspolitik]. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 8, 1974, side 37-65, ill.).
- Holstebro.** Johansen, Jens: Holstebro - en anderledes by. [Udviklingspolitikken. Jordpolitik. Nye boligområder. Kulturpolitik. Befolkning og erhverv. Bycentret. Kommunesammenlægningen 1970. Sociale forhold. Undervisning og uddannelse. Økonomisk planlægning. Nærdemokrati. Situationen i dag. Den fremtidige udviklingspolitik]. (Byplan. Arg. 26, 1974, nr. 4, side 112-118, ill.).
- Ringkøbing.** Ringkøbing dispositionsplan 1970-1985. [Udarb. af Møller & Wichmann i samarbejde med N. Gravesen og ejendomsudvalget]. [Udgivet af Ringkøbing Kommune]. 1973. 107 sider, ill. + kort.
- Thyholm.** Thyholm kommune dispositionsplan 1973. [Udarbejdet af Poul Boe og Birk & Boe]. 1973. 44 blade + 11 tavler og 3 kort.
- Ulfborg-Vemb.** Dispositionsplan for Ulfborg-Vemb kommune 1972-1984. [Udarb. af Møller & Wichmann i samarbejde med N. Kristensen og udvalgene for tekniske anliggender og fast ejendom]. [Udgivet af Ulfborg-Vemb Kommune]. 1974. 89 sider, ill. + 3 kort.
- Askov.** Askov: Dispositionsplan 1972-84. Udarbejdet af kommunens tekniske forvaltning i samarbejde med Sven Allan Jensen, H. H. Skaarup og J. M. Jespersen. 1972. 57 sider, ill.
- 71.966 Rekreative områder**
- Red Limfjorden!!** En rapport, hvordan man styrer den kommende udvikling af Limfjordsområdet uden at dette område ødelægges, men bliver til gavn for en uafhængig god egnudvikling. Udg. af L 2000. Red.: Manfred Spliedt. 1974. 35 sider, ill.
- 73.08 Mindesten**
- Boysen, Benny:** Mindesten for det gamle hard-sysseting [i Holstebro]. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 8, 1974, side 148-149, ill.).
- 76.235 Porcelænskunst**
- Damgaard, Ellen:** En Harbøre-platte fra 1910. (Tidsskrift for Redningsvæsen, Arg. 40, 1973, nr. 4-5, side 32, ill.).
- 76.333 Sølvmedekunst**
- Skov, Torben:** En fornem brudegave. [Sølvkande udført af Joachim Weller]. (Holstebro Museum. Årsskrift. 1971/72, side 62-64, ill.).
- 77.096 Teatervæsen**
- Et antropologisk teater.** Introduktion til Odin Teatret. Af Eugenio Barba og Per Moth. (Meddelelser fra Dansk lærerforeningen. 1971, nr. 1, side 87-91).
- Odin Teatret:** Expériences. 1973. 187 sider, ill.
- Rasmussen, Victor:** Revolutionary theatre in a quiet provincial town. [Odin Teatret i Holstebro]. (Danish Journal. 1971, nr. 70, side 18-25, ill.).
- 79 Fritidsanvendelse**
- Nørlem, Jørn:** Eboerne vil fra 1973 kunne holde ferie i fritidscentret ved Lemvig. (Boligen. 1971, nr. 10, side 577-578, 581, ill.).
- 79.11 Markedstørelser**
- Svanstrøm, Viggo:** Marked i Bækmarksbro. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 7, 1973, side 133-143, ill.).
- 79.64 Svømmehaller**
- Holstebro Svømmehal.** [Analyse af rumstørelser og priser ved Jørgen Hansen]. (Tegl. Arg. 76, 1973, nr. 2, side 71-74, ill.).
- Severinsen, Kr.:** Aluminium i Hernings nye svømmehal. (Arkitekt: Anton Kristensen). (Danske Praktiserende Arkitekter. Arg. 9, 1971, nr. 3, side 58-59, ill.).
- Skolecenter i Holstebro.** Arkitekter: Arkitektfirmaet Skaarup & Jespersen. [Holstebro Svømmehal]. (Arkitektur. Arg. 17, 1973, nr. 4, side 153-162, ill.).
- 79.97 Lystfliser**
- Vieg Hansen, Jørn:** Storåen. 50 km lakse- og havørredvand for 50 kr. om året er ikke et

eventyr, men en vaskeægte, vestjysk realitet. (Skov og Sø. Tidsskrift for fiskeri, jagt og friluftsliv. 1969. Nr. 4, side 36-40, ill.).

86.77 Jysk skønlitteratur

Christiansen, Lauritz U.: Nowwe folk af æ sogn. Vestjydske digte. 1974. 87 sider, ill.

Frelund, Thomas: Minder fra min barndoms egne og mennesker. [Digte]. 1973. 67 sider, ill.

Storé, Eric: Jydske digte og fortællinger. 1973. 51 sider, ill.

89.684 Stednavneforskning

Riis-Olesen, H. A.: Nye tanker om navnet Holstebro. (Holstebro Museum. Årsskrift. 1972/73, side 79-80).

90.87 Byvåben

Holm, Bent Torben: Holstebro byvåben. (Holstebro Museum. Årsskrift. 1970/71, side 40-42, ill.).

90.88 Mønter

g.: Møntfundet fra Gellerodde ca. 1600. (Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad. 1972, nr. 2, side 33-37, ill.).

91.15 Forhistorisk tid

Ramskou, Th.: Holstebroegnens forhistorie. Bro og by. En folkebog om Holstebro. Af Th. Ramskou, Steffen Linvald og Jens Johansen. 1974. 134 sider, ill. + 16 tavler.

91.151 Stenalderen

Andersen, Søren H.: Gudenåkulturen. (Holstebro Museum. Årsskrift. 1970/71, side 14-32).

Ebbesen, Klaus: To mosepotter fra stenalderen. [Lerker fundet 1962 og 1964 ved tørveskæring i mose ved Klosterlund, Engesvang Sogn]. (Muscerne i Viborg Amt. Årg. 2, 1972, side 58-59, ill.).

Jørgensen, Erik: Hagebro-jættestuen. (Holstebro Museum. Årsskrift. 1969/70, side 11-20, ill.).

Skov, Torben: Enkeltgravøkse med spor efter træskæft. [Herrup]. (Holstebro Museum. Årsskrift. 1969/70, side 21-26, ill.).

Skov, Torben: Fire megalitanlæg fra NV-Jylland. [Langdyssen ved Råegårde i Sevel. Megalitanlæg i Herrup. Runddyssen ved Helle sø. Runddyssen i Stendis]. (Holstebro Museum. Årsskrift. 1972/73, side 15-50, ill.).

Skov, Torben: Gudens gunst. [Offerfund af stenøkser ved Rydhave]. (Skalk. 1972, nr. 5, side 10-12, ill.).

Skov, Torben: En håndledsbeskytter fra Sahl sogn. (Holstebro Museum. Årsskrift. 1969/70, side 27-31, ill.).

Skov, Torben: Ravperler. Nye ravperletyper fra overgangen mellem yngre stenalder og ældre bronzealder. [Sahl]. (Holstebro Museum. Årsskrift. 1970/71, side 33-39, ill.).

Skov, Torben: Rydhave-depotet. Et tidlig neolitisk depotfund bestående af seks tyndnakkede flintøkser fra Rydhave, nordøst for Holstebro. [Oldtidsxylofon]. (Holstebro Museum. Årsskrift. 1972/73, side 53-57, ill.).

91.153 Bronzealderen

Becker, C. J.: Hal og hus i yngre bronzealder. [Spjald]. (Nationalmuseets Arbejdsmark. 1972, side 5-16, ill.).

Jensen, Jørgen: Rammen. [Hover, bopladser]. (Skalk. 1971, nr. 5, side 8-12, ill.).

Rostholm, Hans: Helligristningssten fra Rydhave slot. (Holstebro Museum. Årsskrift. 1971/72, side 17-19, ill.).

Skov, Torben: Brandgrave. To brandgrave fra begyndelsen af yngre bronzealder med toilette-udstyr. [Sevel]. (Holstebro Museum. Årsskrift. 1971/72, side 48-52, ill.).

91.155 Jernalderen

Becker, C. J.: Früheisenzeitliche Dörfer bei Grøntoft, Westjütland. 3. Vorbericht: Die Ausgrabungen 1967-68. (Acta Archaeologica. Vol 42, 1971, side 79-110, tvl. 1-5, ill.).

Hallum, Gunnar: Nogle fund fra ældre jernalder. [Sevel og Navr]. (Holstebro Museum. Årsskrift. 1971/72, side 11-16, ill.).

Skov, Torben: Vikingetidsbopladsen i Trabjerg. En foreløbig rapport om udgravningerne i efteråret 1972. (Holstebro Museum. Årsskrift. 1972/73, side 58-66, ill. + tavle).

96.2 Danmarks historie. 1536-1660

Graversen, J.: En episode fra svenskekrigen 1644. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 8, 1974, side 101-104).

96.71 Besættelsen 1940-45

Pichard, Knud: Holstebro i 30'erne og under besættelsen. Række 2, bind 8, 1974, side 21-36, ill.).

99.4 Biografier af enkelte personer

Bjerre, Kristen, Lumholt, Johs.: Stemmer fra en svunden tid. Brevne, som maleren og kromanden Kristen Bjerre, modtog og gemte. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 8, 1974, side 67-84, ill.).

- Buchholtz, Johannes.* Buchholtz, Johannes: Erindringsbilleder. I udvalg ved Gunnar Sandfeld. 1973. 53 sider + 2 tavler.
- Christensen, J. C. Munk, Kaj:* Minder om J. C. Christensen. (Ringkøbing Årbog. Årg. 48, 1973/74, side 3-8).
- Clemensen, Rasmus.* Pedersen, Ejner G.: Da herren til St. Blæsbjerg og provsten i Vestervig gik besærker gang. (Holstebro Museum. Årsskrift. 1970/71, side 43-44).
- Esmarch, Nancy.* Kjærsgaard Jeppesen, Lena: Fra Nancy's dage. (Årbogen for Skjern. Årg. 33, 1974, side 1-6, ill.).
- Gullander, Simon.* la Cour, Tage: Troldmanden fra Skjern. Simon Gullander på 80-årsdagen 2. januar 1974. 1974. 55 sider, ill.
- Hampén, Søren.* Boysen, Benny: Søren Hampén saga. Et tidsskildre fra Hammerum herred. 1973. 116 sider, ill.
- Hansen, Lars.* Skovmoes, Peter Hansen: Lars Hansen. (Profiler fra de gudelige forsamlings tid, 10). (Indre Missions Tidende. Årg. 118, 1971, nr. 31, side 483-484, ill.).
- Hindhede, Niels Boling.* Skovmoes, Peter Hansen: Pastor N. B. Hindhede. (Indre Missions Tidende. Årg. 118, 1971, nr. 45, side 715-717, ill.).
- Hvas, Jens.* Fromsejer, Poul Henning: Glæden og håbet. [Interview med sognepræst Jens Hvas, Holstebro]. (Indre Missions Tidende. Årg. 121, 1974, nr. 34, side 759-763, ill.).
- Kirk, Gregers.* Dam, N. Jensen: Gregers Kirk. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 8, 1974, side 123-133, ill.).
- Kjærgaard, Søren.* Jespersen, Esbern: Af Søren Kjærgaards dagbøger. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 7, 1973, side 95-108, ill.).
- Kaae, Alfred.* Jespersen, Esbern: Alfred Kaae 1892-1973. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 7, 1973, side 145-148, ill.).
- Larsen, Thøger.* Brodersen, Chr. N.: Thøger Larsen. (Her er det vi bor - Nogle træk fra Lemvig og omegn udsendt i anledning af A/S Nordvestbanks 100-års jubilæum. 1974, side 116-129, ill.).
- Lilleør, Nicolaj Jensen.* Johansen, Eli: Drama på gammel klitgård er ikke gået af minde. (Tidsskrift for Redningsvæsen. Årg. 40, 1973, nr. 4-5, side 29-30).
- Madsen, Peder.* Madsen, Peder: 80 år på Jegindø. 1973. 91 sider, ill.
- Munk, Kaj.* Nøjgaard, Niels: Mest lever vi når vi dør. Syv skitser om Kaj Munk. 1973. 110 sider.
- Munk, Kaj.* Nøjgaard, Niels: Signalement af et venskab. (Jul i Århus. Årg. 29, 1972, side 15-23, ill.).
- Maarbjerg, Jens Christensen.* Skovmoes, Peter Hansen: Jens Maarbjerg. (Profiler fra de gudelige forsamlings tid, 7). (Indre Missions Tidende. Årg. 118, 1971, nr. 16, side 240-242, ill.).
- Nielsen, Jens.* Barløse, Børge L.: Forstrand Jens Nielsens første indtryk af England. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 7, 1973, side 57-68, ill.).
- Nielsen, Jens.* Fromsejer, Poul Henning: Glæden og håbet. [Interview med sognepræst Jens Hvas, Holstebro]. (Indre Missions Tidende. Årg. 121, 1974, nr. 34, side 759-763, ill.).
- Olufsen, Peter.* Olufsen, Peter: Jeg er født i Tønder 6. juni 1862. Til Emilie Olsen på 80 års dagen. 1972. 32 sider, ill.
- Pedersen, Carl-Henning.* Schade, Virtus: Carl-Henning Pedersen - et malereventyr. (Gutenberghus Årsskrift. 1973, side 4-13, ill.).
- Stubbjær, Anders.* Skovmoes, Peter Hansen: Anders Stubbjær. (Profiler fra de gudelige forsamlings tid, 9). (Indre Missions Tidende. Årg. 118, 1971, nr. 19, side 289-290 og nr. 21, side 322-323, ill.).
- Svanstrøm, Viggo.* Svanstrøm, Viggo: Det var dengang. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 8, 1974, side 85-100).
- Søndergaard, Jens.* Bailum, Henry: Jens Søndergaard. (Turistårbogen. 1972, side 82-87, ill.).
- Thomsen, Niels P.* Pichard, Knud: Bogtrykker Niels P. Thomsen i Holstebro. (Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 7, 1973, side 69-79, ill.).
- Weis, Mads.* Jensen, Kjeld B.: Mads Weis. En klog mand i Vestjylland og hans slægt. En dokumentarisk skitse. 1974. 191 sider.
- Weis, Marie.* Jensen, Kjeld B.: Mads Weis. En klog mand i Vestjylland og hans slægt. En dokumentarisk skitse. 1974, side 143-163.
- Weis, Simon.* Jensen, Kjeld B.: Mads Weis. En klog mand i Vestjylland og hans slægt. En dokumentarisk skitse. 1974, side 165-184.
- Viftrup, Iver.* Skovmoes, Peter Hansen: Iver Viftrup. (Profiler fra de gudelige forsamlings tid, 8). (Indre Missions Tidende. Årg. 118, 1971, nr. 18, side 274-276, ill.).
- Aastrup, K. L.* Aastrup, K. L.: Noget om seksogtyve år i to vestjyske sogne. [Husby-Sønder Nissum]. (Ribe Stiftsbog. 1973, side 40-51, ill.).

99.8 Stamtavler

Hansen, Christian N.: Slægten fra Meldgaard i Frølund, Gjellerup sogn. Sidsel Marie Jens-

- datter 1773-1838 og Christen Jensen 1779-1859 samt forfædre og efterkommere. 1969. 123 blade + 2 tavler og 2 stamtavler.
- En slægt fra Høstrup i Haderup sogn. Om Niels Andersen, født 1815, og hustru, deres forfædre og efterkommere. Udgivet af Nordisk Slægtsforskning. 1972. 72 blade + 6 tavler.
- Slægten fra Nr. Bredal i Gudum sogn. Om Christen Christensen, født 1862, hans forfædre og efterkommere. Udgivet af Nordisk Slægtsforskning. 1973. 74 blade + 4 tavler.
- Slægten fra Ørregaard (i Ørre sogn). Om Lars Jensen, født 1825, og hustru, deres forfædre og efterkommere. Udgivet af Nordisk Slægtsforskning. 1972. 88 blade + 6 tavler.
- 99.9 Stamtavler over enkelte familier**
- Byskov.* Slægten Byskov fra Nr. Nissum sogn. Om søskendeparret Anders og Mariane Olesen Futterup, født 1826 og 1842, deres forfædre og efterkommere. Udgivet af Nordisk Slægtsforskning, 1973. 135 blade + 11 tavler.
- Damholt.* En slægt Damholt fra Gjellerup sogn. Om Frederik Lauritsen Damholt, født 1852, hans forfædre og efterkommere. Udgivet af Nordisk Slægtsforskning. 1972. 59 blade + 5 tavler.
- Pedersen.* En slægt Pedersen fra Brande sogn. Om Hans Henrik Pedersen, født 1875, hans forfædre og efterkommere. Udgivet af Nordisk Slægtsforskning. 1973. 82 blade + 4 tavler.
- Raahede.* Slægten Raahede fra Nr. Nissum. Om Dorthea Raahede, født 1834, hendes forfædre og efterkommere. Udgivet af Nordisk Slægtsforskning. 1972. 88 blade + 10 tavler.
- 99.94 Slægtahistorie**
- Hövelen.* Kielgast, Bjarne: Nogle meddelelser om Conrat von Hövelen, Herre til Brandholm, og lidt om hans børn. 1974. 15 blade. (Bidrag til Brandholms Historie, 1). (Brande Biblioteks Lokalhistoriske Småskrifter, 1).

HISTORISK SAMFUND FOR RINGKØBING AMT

Foreningsmeddelelser

Årsmødet i Aulum blev afholdt den 23. februar 1975. Ca. 230 deltog i generalforsamlingen og det efterfølgende møde.

Formanden, amtmand A. Bach, aflagde beretningen, der omtalte de i årets løb afholdte møder og det initiativ, som Historisk Samfund havde taget med hensyn til „Historiens Sten“, som Alfred Kaae huggede i 1938 og samme år overdrog til Kronhede Skolekreds. Billedhugger Ejgil Westergaard har renset stenen, som også er blevet malet op og forsynet med Alfred Kaae's navn og årstallet 1938. I forbindelse med Fredningsplanudvalget udarbejdede vi en forklarende tekst, som nu står på en tavle i stensens nærhed. Ca. 35 af Skolekredsens beboere var mødt op, da stenen den 21. januar blev „genafsløret“.

„Hardsyssel Årbog 1974“ udkom først i december 1974. I anledning af Holstebro's 700-årsdag bragte årbogen et par store artikler om Holstebro. Lejligheden til at efterlyse tilsvarende stof fra amtets andre bysamfund blev benyttet.

I 1974-75 fik Historisk Samfund 92 nye medlemmer, så vi pr. 1. februar 1975 har 1422 medlemmer, hvilket er 60 mere end sidste år. En optælling af medlemmer fordelt på amtets kommuner viser, når man ser bort fra de kommuner, der blev indlemmet i 1970, at den nordlige og vestlige del af amtet er bedst, medens den østlige og sydlige del kun er halvt så godt repræsenteret, men for alle kommuner gælder det stadig, vi skal have flere medlemmer.

En tak blev rettet til alle, som har gjort en indsats for at skaffe nye medlemmer, og alle blev opfordret til stadig at gøre en indsats på dette område. Der blev også rettet en tak til alle, der har ydet tilskud til Historisk Samfunds arbejde, disse tilskud er livsnødvendige for Samfundet.

Historisk Samfund blev på Dansk Historisk Fællesforenings årsmøde i Holstebro den 30.8.-1.9. repræsenteret af flere styrelsesmedlemmer. Udflugten i forbindelse med årsmødet blev en stor succes, turen var planlagt af Historisk Samfund i samarbejde med Holstebro Museum.

Kassereren, bogtrykker N. Gadgaard Nielsen, aflagde regnskabet for 1974-75. Nedgangen i formuen skyldes købet af „Bro og by – en folkebog om Holstebro“, som blev sendt til alle gamle medlemmer sammen med „Hardsyssels Årbog 1974“.

Beretning og regnskab blev godkendt af de fremmødte.

Til styrelsen genvælges bibliotekar Kr. Bjerregård, fru Rigmor Lillelund og gårdejer Bent Raunkjær. Nyvalgt blev museumsinspektør Torben Skov (valgt for 2 år i stedet for landsretssagfører N. C. Skouvig) og redaktør Jørgen Østergaard (valgt for 1 år i stedet for lektor Gunnar Sandfeld).

Amtmand A. Bach takkede de to afgående styrelsesmedlemmer, som begge ønskede at trække sig tilbage, for godt samarbejde. Landsretssagfører N. C. Skouvig blev indvalgt i styrelsen i 1951 og har været taget hvervet som næstformand fra 1967. Lektor Gunnar Sandfeld blev indvalgt i 1967 og kom straks ind i redaktionsarbejdet, fra 1968 som redaktør af „Hardsyssels Årbog“.

Som revisor genvælges regnskabschef Børge Nielsen.

Efter generalforsamlingen holdt lærer Benny Boysen et vel tilrettelagt og særdeles interessant foredrag om „Vandmøller i Ringkøbing Amt“. I tilslutning til foredraget blev vist film og lysbilleder.

Sommermødet i Brande søndag den 8. juni havde samlet ca. 125 deltagere.

„Brande før og nu“ var titlen på skoleinspektør T. Bundgaard Lassen's foredrag, som gav et fortrinligt billede af de livsforhold, der gennem tiderne har præget beboerne i Brande sogn, som nu er en del af Ringkøbing Amt. Mødet faldt sammen med festligholdelsen af Brandes 800-årsdag.

Efter fælleskaffebordet fortalte gårdejer Thomas Clemen Thomsen om Brande Museum, som der bagefter var lejlighed til at bese.

Sommermødet sluttede i Brande kirke, hvor skoleinspektør T. Bundgaard Lassen orienterede.

Næste årsmøde i Herning søndag den 29. februar 1976. Professor Axel Steensberg vil fortælle om „Herningsholm – Jyllands stærkeste fæstningsanlæg i slutningen af 1500-tallet“. Mødet vil blive afholdt enten på Carl-Henning Petersen Museet eller på Herning Højskole.

„Hardsyssel Årbog 1975“ – det 69. bind i rækken – foreligger hermed som anden række bind 9. Årbogens redaktion samler hele tiden stof til kommende årbøger, så hvis De ligger inde med noget, som De mener kan interessere andre, så kontakt redaktionen, hvis adresse er: lærer Benny Boysen, Aspvej, Linde, 7500 Holstebro. Forfatterhonoraret er 25,00 kr. pr. årbogsside + 25 særtryk af artiklen.

Ældre årgange af „Hardsyssels Årbog“ kan, så længe oplag haves, købes ved henvendelse til sekretæren, bibliotekar Kr. Bjerregård, Holstebro Bibliotek, 7500 Holstebro. Medlemmer kan få bind af

1. række for 10,00 kr. pr. årgang (heraf kan endnu følgende leveres: 1926, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931 og 1942) og 2. række for 25,00 kr. pr. årgang (heraf kan endnu følgende leveres: 1967, 1972, 1973 og 1974). For nogle årganges vedkommende er beholdningerne meget små.

Poul Mathias Nødskov: „Beskrivelse af Thimgård og Thim sogn“ (1787), som blev genoptrykt i 1968 med kommentarer af Alfred Kaae, kan leveres til medlemmer for 12,00 kr.

Alfred Kaae: „Fæster og husbonde i Hammerum herred“ (1971) kan leveres til medlemmer for 12,00 kr.

„En tur i Vestjylland – fra Holstebro mod sydvest“ blev kørt søndag den 24. august 1975. Ca. 45 deltog i turen, som startede fra Holstebro kl. 9.30.

Turen gik over Vind, Stråse, Troldtoft, Kronhede Skole, Torsted, Hover, Ølstrup, Brejninggård, Muldbjerg, Hover, Timgård, Vest Stadil fjord, Husby Klit, Vedersø, Staby, Ulfborg, Vemb, Bur, Navr, Døeshøjene og endte i Holstebro kl. ca. 16.00.

Der var ophold ved „Historiens Sten“ i Kronhede Skole, ved megalitanlægget øst for Ølstrup, ved Brejninggård og ved Staby Kirke. Frokosten blev nydt på Vedersø Badehotel. Takket være et godt samarbejde med Turist- og Erhvervskontoret i Holstebro, som havde påtaget sig billetsalget, og OK busser, som sørgede for transporten, blev det en virkelig god tur.

Turen blev ledet af bibliotekar Kr. Bjerregård og museumsinspektør Torben Skov.

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt optager alle interesserede som medlem. Det årlige medlemskontingent er 25,00 kr. Kontingentet bedes betalt straks ved årbogens modtagelse, benyt det vedlagte girokort, som også bærer Deres medlemsnummer. Skal De rykkes for kontingentet, skal vi bruge ekstra penge til porto og kontorhjælp, og disse ekstra udgifter forringer *Historisk Samfunds* muligheder for at gøre noget mere nyttigt for pengene.

Indmeldelse kan ske hos alle styrelsesmedlemmer eller også ved skriftlig henvendelse (med oplysning om navn, stilling og adresse) til sekretæren, bibliotekar Kr. Bjerregård, Holstebro Bibliotek, 7500 Holstebro. Den i årbogen indlagte folder har en indmeldelsesblanket, som kan benyttes. Vi opfordrer alle vore medlemmer til at gøre en indsats blandt venner og bekendte, i foreninger og lignende steder. Vi har brug for mange nye medlemmer. Har De brug for flere foldere, så rekvirer disse hos sekretæren.

Udmeldelse bedes meddelt sekretæren. Hvis udmeldelse sker efter årbogens modtagelse, så skal årbogen enten betales eller returneres til kasserer eller sekretær.

Historisk Samfund for Ringkøbing Amts styrelse:

Amtmand A. Bach, Rindumgård, 6950 Ringkøbing.

Indvalgt 1966, formand fra 1967.

Bibliotekar Kr. Bjerregård, Holstebro Bibliotek, 7500 Holstebro.

Indvalgt 1963, sekretær fra 1966.

Lærer Benny Boysen, Aspvej, Linde, 7500 Holstebro.

Indvalgt 1974, årbogens redaktør fra 1975.

Bogtrykker N. Gadgaard Nielsen, Vasen 3-5, 7620 Lemvig.

Indvalgt 1950, kasserer fra 1966.

Konsul Eli Jepsen, Rugvænget 19, 7400 Herning.

Indvalgt 1962, næstformand fra 1975.

Fru Rigmor Lillelund, Nygård, Navr, 7500 Holstebro.

Indvalgt 1967, medlem af årbogens redaktion fra 1967.

Gårdejer Bent Raunkjær, Tingbækgård, Lyne, 6880 Tarm.

Indvalgt 1966.

Museumsinspektør Torben Skov, Holstebro Museum, 7500 Holstebro.

Indvalgt 1975.

Redaktør Jørgen Østergaard, Rugvænget 41, 7400 Herning.

Indvalgt 1975, medlem af årbogens redaktion fra 1975.

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt takker Ministeriet for Kulturelle Anliggender, Ringkøbing Amtskommune, amtets kommuner og de pengeinstitutter, som ved tilskud har muliggjort Samfundets arbejde.

Med venlig hilsen
Styrelsen

Regnskab for Historisk Samfund for Ringkøbing Amt

18. februar 1974 – 19. februar 1975

<i>Indtægter</i>	
Indestående på giro og i bank	15.377,85
Medlemskontingent	34.108,29
Salg af årbøger	3.458,90
Statstilskud	3.300,00
Tilskud fra Ringkøbing Amt	1.250,00
Tilskud fra kommuner: Ringkøbing kommune, Holmsland kommune, Skjern kommune, Ikast kommune, Thyholm kommune, Aaskov kommune, Thyborøn/Harboøre kommune, Brande kommune, Vinderup kommune, Trøjhøj kommune, Aulum/Haderup kommune, Ulfborg/Vemb kommune, Lemvig kommune, Egvad kommune, Holstebro kommune, Herning kommune	4.625,00
Tilskud fra pengeinstitutter: Holstebro Landmandsbank, Sparekassen SDS Herning, Nordvestbank A/S, Ringkøbing Bank, Ringkøbing Landbobank, Holstebro Bank, Sparekassen Midt. Skjern, Ringkøbing Sparekasse, Midt-bank Herning, Tangsø Sparekasse, Lemvig Sparekasse ...	2.900,00
Dansk Historisk Fællesforening	1.699,50
Renter	1.015,34
Kr.	67.734,88

<i>Udgifter</i>	
Årbogens trykning	34.534,50
Ekspedition + porto vedr. årbogen	6.849,25
Honorarer vedr. årbogen	3.950,15
Kontorudgifter	1.554,72
Annoncer, møder og foredrag	4.188,02
Kontingent til andre foreninger	819,00
Indbinding af årbøger	161,00
Porto	2.309,40
Bro & By	8.700,00
Egil Westergaard	908,50
Tilskud til bogen om No Sogn	500,00
Tilskud til bogen om Søren Hampen	500,00
Indestående på konto 604116-8	1.560,31
Indestående på konto 100836-0	1.175,95
Indestående på giro	24,08
Kr.	67.734,88

Indestående på konto 752420-4 (Fonden til udgivelse af bog om kommunalforvaltning i Ringkøbing amt i tidsrummet 1933-1970) ...	8.000,00
Renter	314,67

Kr. 8.314,67

Gadgaard Nielsen

Regnskabet gennemgået og fundet i orden.
Bilag og bankbøger forevist.

Lemvig den 22. febr. 1975

K. Engby-Larsen   Børge Nielsen

REGISTER

omfattende personnavne (personer, der bare er nævnt, men ikke videre omtalt, er udeladt), stednavne og emner. B angiver billede.

Ahle, Vilhelm (Brunkulsarbejder, Astrup)
5-18, B 17

Anmeldelser:

Jysk Ordbog. Udg. af Institut for Jysk
Sprog- og Kulturforskning 114
Hans Rostholm: Arkæologiske udflugtsmål i
den sydlige del af Ringkøbing amt
115-116
Viggo Thirup: I Blichers fodspor 117
Thøger Larsen. Red. af Chr. N. Brodersen
114-115
Videbøkbogen. Ved Valdemar Nørlund
Christensen 116-117
Årsskrift for Egnshistorisk Forening for
Thyholm og Jegindø 117

Arkiver:

Egnshistorisk Arkiv - Egnshistorisk
Forening for Thyholm og Jegindø 124
Egvad Egnshistoriske Samling 124
Holstebro Byhistoriske Arkiv
Lemvigegnens Historiske Arkiv 123
Lokalhistorisk Arkiv for Aulum-Haderup
124
Lokalhistorisk Arkiv for Struer Kommune
123
Lokalhistorisk Arkiv for Vinding Sogn 125
Det Lokalhistoriske Arkiv i Herning 122
Rind-Årnborg Egnssarkiv 124
Ringkøbing Lokalhistoriske Arkiv 123
Vinderup Egnshistoriske Forening 126

Bak, Jens (Købmand, Borbjerg) 48-50
Biler 96
Borbjerg 47-50
Borbjerg Indkøbsforening 50
Brande Museum 122
Brolægning 96-97
Brunkulsgravning 5-18
Brun-Nor-diget 82, 85, 90
Brændevin 51-52

Christensen Seerup, Christen (Kølkær) 66-68,
70, 73
Christensen Seerup, Christen Peder (Frødal,
Kølkær) 66, 70-72

Dansesagn 33-37
Diger 82-87, kort 86
Dragon- og Frihedsmuseet, Holstebro 119

Egnshistorisk Arkiv - Egnshistorisk Forening
for Thyholm og Jegindø 124
Egvad Egnshistoriske Samling 124

„Fandens mester“ (Sagn) 38-40
Fasterlund. Brunkulslejer 9-15, B 13, B 17
Ferring sø 82-85, 88
Fjederholt 59-76

„Gammeltoftkønen“ (Marie Madsdatter Weis)
20, B 20
Gyldenstjerne, Peder (Timgård) 42

Hansen, H. P. Hoff (Stiftsfysikus, Ribe)
22-24, 27

Hansen, S. Stevns (Adjunkt, Struer) 102
Harboøre 79-91
Harboøre Sogns Nordre Digelag 82, 85-89
Hasardspil 8-9
Hedeopdyrkning 49-76, B 63
Hegndal bro 97
Henriksen, Peder (Kølkær) 62-63, 68
Herning Museum 118
Herningsholms Venner 125-126
„Historiens Sten“ (Kronhede skole) 112,
B 113

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt
141-142

Hoff Hansen, H. P. (Stiftsfysikus, Ribe)
22-24, 27

Hoffmann og Sønner (Entreprenørfirma) 6,
9-12, 15-18

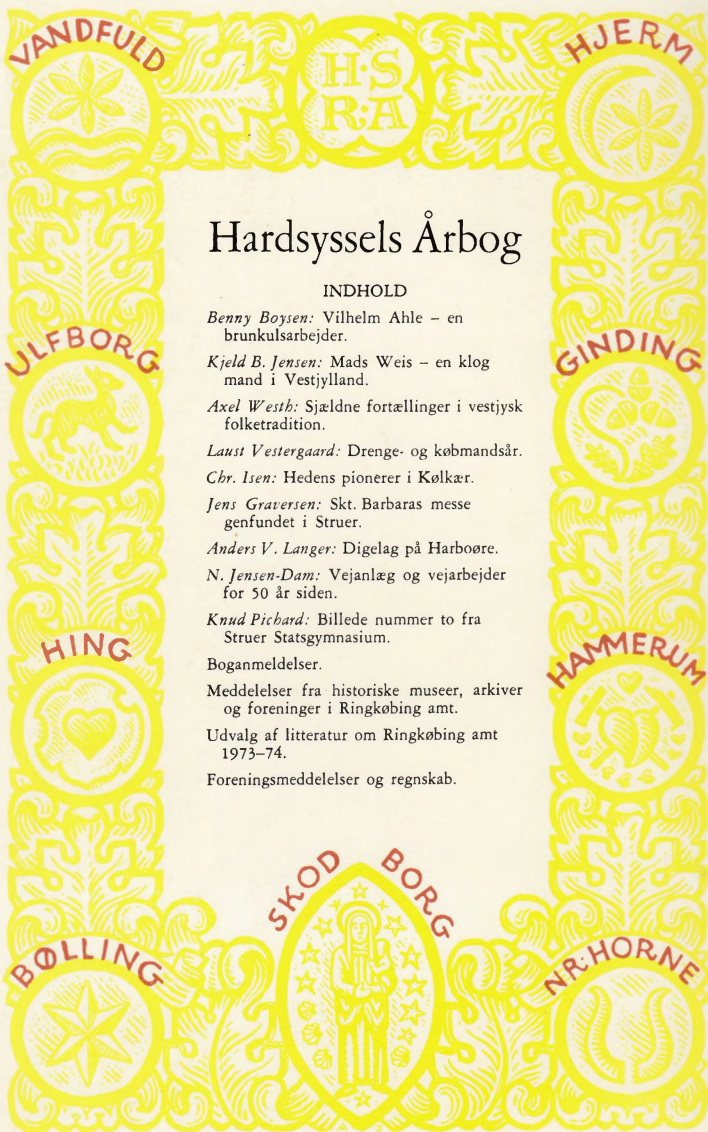
Hogager 47-48, 57, B 49
Holstebro Byhistoriske Arkiv 122
Holstebro Museum 119
Hvam 50-55, B 53
Hvam Brugsforening 50
Hvam kro 54-55

Juledans (Sagn) 34-37
Juleløb (Sagn) 34, 37

„Kirkegårdsdans“ (Sagn) 33-37
Kjærsgaard Pedersen, Morten (Kølkær) 65-66
Kløge koncer 20
Kløge mænd 19-32
Knudsen, Christen (Kølkær) 69
Konradi, Olav (Adjunkt, Struer) 107
Kortspil 37
Kvaksalveri 19-32

- Købmandshandel 48-57
 Købmandskoder 49-50, 56
 Kølkjær, Jacob (Kølkær) 62-64
 Kølkjær, Morten (Kølkær) 65-66
 Kølkær, Pæ (Kølkjær) 62-63, 68
 Kølkær 59-76, B 60, B 70, B 75
 Kaae, Alfred: „Historiens Sten“ 112, B 113
- Larsen, L. Chr. Stæhr (Lektor, Struer) 106
 Larsen, Thordis Unmack (Adjunkt, Struer) 102, 104, 107-108
 Lemvig Museum 119-120
 Lemvigegnens Historiske Arkiv 123
 Leth, Pedersen (Købmand, Vildbjerg) 55-56
 Litteratur om Ringkøbing amt 127-140
 Lokalbibliografi 127-140
 Lokalhistorisk Arkiv for Aulum-Haderup 124
 Lokalhistorisk Arkiv for Struer Kommune 123
 Lokalhistorisk Arkiv for Vinding Sogn 125
 Det lokalhistoriske Arkiv i Herning 122
 Lukkelov 49, 52
 „Løbølter“ (Handel) 50
 „Lægkunst“ (Kloge mænd) 19-32
- Madsdatter Weis, Marie (Klog kone) 20, B 20
 Margarine 52-53
 Mathiasen, Simon (Klog mand) 21, 27
 Metersystemet 51
 „Munkens skabelse“ (Sagn) 40-42
- Museer:
 Brande Museum 122
 Dragon- og Frihedsmuseet, Holstebro 119
 Herning Museum 118
 Holstebro Museum 119
 Lemvig Museum 119-120
 Ringkøbing Museum 120-121
 Skjern Museum 121
 Struer Museum 121
- Nodefund 77-78
 Næringsfrihed 50
 Nørre Nissum. Sagn 33-37
 Nørre Vium. Brunkulslejer 6-10, 14-16, B 7, B 9, B 10
- Oversvømmelser. Harbøre 79-82
- Pedersdatter, Anna Marie (Kølkær) 62, 64
 Pedersen, Christian (Kølkær) 64-65, 68
 Pedersen, Erik (Kølkær) 70
 Pedersen, Jacob Skaarup (Kølkær) 62-64
 Pedersen, Morten Kjærsgaard (Kølkær) 65-66
 Pedersen Leth (Købmand, Vildbjerg) 55-56
 Pichard, Knud 99-110, B 101, B 110
 Priskoder 49-50, 56
 Pumpestationer. Harbøre 88-89, B 88, B 90
- Rasmussen, Carl (Inspektør, Struer) 110-101, 104, 109
- Rind-Arnborg Egnarkiv 124
 „Ringen og fisken“ (Sagn) 42-44
 Ringkøbing Museum 120-121
 Ringkøbing amt. Lokalbibliografi 127-140
 Ringkøbing Lokalhistoriske Arkiv 123
- Sagn 33-45
 Sagnforskning 33-45
 Sandfeld, Gunnar (Adjunkt, Struer) 107
 Sankt Barbaras messe 77-78
 Schou, Jeppe (Købmand, Holstebro) 56
 Seerup, Chr. (Frødal, Kølkær) 72-73
 Seerup, Christen Christensen (Kølkær) 66-68, 70, 73
 Siig, Morten (Kølkær) 65-66
 Skjern Museum 121
 Skoler. Struer Statsgymnasium 99-110
 Skoletog 105
 Skaarup Pedersen, Jacob (Kølkær) 62-64
 Slægthistorisk Forening, Herning 125
 Smugkroer 8
 Spillebuler 8-9
 Stenhuggere 95
 Stenkister (Hegndal) 97
 Stevns Hansen, S. (Adjunkt, Struer) 102
 Stormfloder (Harbøre) 79-82
 Struer Museum 121
 Struer Statsgymnasium 99, 110
 Stæhr-Larsen, L. Chr. (Lektor, Struer) 106
 Svendsen, Peder (Kølkær) 68-69
 Søby. Brunkulslejer 17-18, B 16
- Telefon 53-54
 Thomsen, Jens (Købmand, Hvam) 50-55
 Timgård (Sagn) 42-44
 Tvis, L. A. (Rektor, Struer) 100, 102-103, 105, 109
 Tværmose, Anders (Hvolgård, Kølkær) 73-74, B 73
- Ulve 61
 Unmack-Larsen, Thordis (Adjunkt, Struer) 102, 104, 107-108
- Weis, Mads (Klog mand) 19-32, B 36
 Weis, Marie Madsdatter (Klog kone) 20, B 20
 Veje 93-98
 Vejarbejde 93-98
 Vejanlæg 93-98
 Vejbukke 95-96
 Vejlbj Digelag 84
 Vejmænd 94-95
 Vejtromler 95-96
 Weller, Jochum (Guldsmed, Holstebro) 111-112
 Vestergaard, Laust (Købmand, Hogager) 47-57, B 57
 Vildbjerg 55-57
 Vinderup Egnshistoriske Forening 126

Hardsyssels Årbog

INDHOLD

Benny Boysen: Vilhelm Ahle – en
brunkulsarbejder.

Kjeld B. Jensen: Mads Weis – en klog
mand i Vestjylland.

Axel Westb: Sjældne fortællinger i vestjysk
folketradition.

Laust Vestergaard: Dreng- og købmandsår.

Chr. Isen: Hedens pionerer i Kølkær.

Jens Graversen: Skt. Barbaras messe
genfundet i Struer.

Anders V. Langer: Digelag på Harboøre.

N. Jensen-Dam: Vejanlæg og vejarbejder
for 50 år siden.

Knud Pichard: Billede nummer to fra
Struer Statsgymnasium.

Bog anmeldelser.

Meddelelser fra historiske museer, arkiver
og foreninger i Ringkøbing amt.

Udvalg af litteratur om Ringkøbing amt
1973–74.

Foreningsmeddelelser og regnskab.